

Paul Thompson

**The Voice of the Past
Oral History**

Vyprávěné dějiny: Hlas minulosti

Jan Charvát
Fakulta humanitních studií 2006

Obsah

Obsah českého překladu:

Úvod.....	1
1.Dějiny s společností.....	2
2.Historikové a vyprávěné dějiny.....	15
3.Čeho vyprávěné dějiny dosáhly?.....	50
4.Důkaz.....	71
Poznámky a související literatura.....	109

Obsah knihy s vyznačením přeložených kapitol:

<u>Introduction</u> (Předmluva).....	ix
<u>History and the Community</u> (Dějiny s společností).....	1
<u>Historians and Oral History</u> (Historikové a vyprávěné dějiny).....	19
<u>The Achievement of Oral History</u> (Čeho vyprávěné dějiny dosáhly?).....	65
<u>Evidence</u> (Důkaz).....	91
<u>Projects</u> (Projekty).....	138
<u>The Interview</u> (Rozhovor).....	165
<u>Storing and Sifting</u> (Uchovávání a třídění).....	186
<u>Interpretation: The Making of History</u> (Interpretace: Jak se dělají dějiny).....	203
<i>Further Reading and Notes</i> (<i>související literatura a poznámky</i>).....	227
<i>Model Questions</i> (<i>Modelové otázky</i>).....	243
<i>Index</i> (<i>Rejstřík</i>).....	253

Počet znaků překladu: 298 963 Počet normostran: 166

Překladatelská předmluva

Český ekvivalent anglického termínu „oral history“, jak se zmínil již Miroslav Vaněk¹, dosud neexistuje. Pro možné nežádoucí konotace a záměnu s „orálními“ kulturami v antropologii se v překladu přikláním k termínu „vyprávěné dějiny“ (příp. „vyprávěná historie“), navržený i historiky v knize *Sto studentských revolucí*². Volím tento postup i přes to, že vědecká instituce, působící při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a zabývající se tímto druhem (typem) historie má již zavedený název („Centrum orální historie“) a termínu se běžně užívá pro terénní projekty uskutečněné touto metodou a v literatuře. Domnívám se, že pouhé přepsání anglického termínu do české podoby je nedostačující a pro badatele podrobněji neseznámené s touto historickou metodou zavádějící. Pro další termíny, které jsou na tom podobně, tj. jejich téměř doslovný přepis se v některých odborných publikacích objevil pravděpodobně z důvodu nedostatku jiných relevantních pojmů, jsem se snažil užít rovněž ekvivalentů, vystihujících jejich podstatu a zároveň znějících v cílovém jazyce příjemně. Jde např. o termín „social history“, kdy užívám ekvivalentu „historie společnosti“, nebo „společenská historie“.

Odlišil jsem dále termín „dějiny rodiny“ (jako obecné pole bádání o dějinách sociálních vztahů v rodině) a „rodinná historie“ (individuální pátrání v minulosti své rodiny a hledání svých kořenů).

V souladu s terminologií užívanou ve vyprávěných dějinách užívám pro dotazovaného účastníka výzkumu pojem „narátor“. „Tazatel“ a „narátor“ je dvojice účastníků i spoluvůrců rozhovoru, jak je uváděno v dostupných příručkách k metodě vyprávěné historie. Na rozdíl od termínu „orální historie“ se nedomnívám, že by „narátor“ přinášel negativní či zavádějící konotace. Mojí snahou bylo omezit užívání termínu „dotazovaná osoba“, „respondent“, „vypravěč“ atp., protože rozhovor uskutečněný metodou vyprávěné historie nelze zaměňovat s pouhým „vyprávěním“ či odpovídáním na otázky dotazníkovou formou. Vypustil jsem i pojem „informátor“ z důvodu negativního odstínu tohoto pojmu ve obecném povědomí, způsobený historickou zkušeností s komunistickým režimem.

Anglický výraz „the community“, překládám jako „společnost“ (když se o ní v knize mluví obecně či z kontextu vyplývá, že jde o společnost organizovanou), či „společenství“ nebo „komunita“, pokud je pojem zmíněn v souvislosti s výzkumy na bázi místní nebo regionální historie.

Pojem „local history“ překládám jako „místní“, nikoli jako „regionální“ historie. Tento pojem může být vztahen i na kulturu města, nebo se bádání v místní historii („historii místa“) může soustřeďovat na kulturu či zvyky určitého místa (nikoli nutně regionu či oblasti).

U názvů knih a publikací uvádím překlad v závorce nebo před názvem originálu. U ženských jmen jsem zvolil přechylování do české podoby.

Ve snaze zachovat autentičnost originálního textu jsem překládal úseky rozhovorů nebo svědectví tak, jak jsou v knize, a snažil jsem se je nepřikrášlovat ani neredukovat.

V související literatuře (bibliografii) na konci knihy jsem se snažil zohlednit čtenáře, který si bude publikace dohledávat, a přidal k nim přibližný český překlad pro jeho snadnější orientaci v tom, co která kniha obsahuje.

V Praze dne 24.11.2006

Jan Charvát

---

¹ M. Vaněk: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha 2004, s.24.

² Váňhal, Milan – Vaněk, Miroslav: *Sto studentských revolucí*, Praha 1999, str. 41, pozn.8.

Úvod

Tato kniha pojednává o metodě i o významu historie. Představuje především úvod k tomu, jak má historik využívat vyprávěné prameny.

Samotné využívání těchto pramenů však vyvolává zásadní problémy. Rozhodl jsem se věnovat se jim hned na počátku a pak krok za krokem postupovat směrem k praktičtějším kapitolám. Snažil jsem se zároveň obracet se při psaní na různé typy čtenářů. Mnozí se možná chtějí rychle dozvědět, jak vypracovat projekt a shromáždit a vyhodnotit materiál k rozhovoru. Praktickou radu naleznou v kapitolách 5 („Projekty“), 6 („Rozhovor“) a 7 („Uchovávání a třídění“). Měli bychom nejprve začít prací v terénu. Praktická zkušenost ve vyprávěných dějinách totiž sama povede k hlubším otázkám o charakteru historie.

Tyto otázky se týkají především charakteru důkazu. Jak spolehlivé je mluvené svědectví? Jak ob stojí ve srovnání s psanými prameny, s nimiž je současný historik více obeznámen? Tyto kritické a dodnes aktuální otázky jsou probírány v kapitole 4 („Důkaz“). Porozumí se jim však lépe, když jsou zasazeny do širšího kontextu vývoje historického psaní. Kapitola 3 („Čeho vyprávěné dějiny dosáhly“) hodnotí práce z nedávné doby, přínos mluvených pramenů k vytváření nových pohledů a otevírání dalších oblastí zkoumání. Kapitola 2 („Historikové a vyprávěné dějiny“) se zabývá otázkou přínosu mluvených pramenů v dějinách samotných a zkoumá měnící se přístup historiků k důkazům, od původní převahy orální tradice k dobám psaného dokumentu a magnetofonu.

Nevyhnutelně to však vede k druhému okruhu otázek, týkajících se společenské funkce historie. Při psaní druhé kapitoly se velmi jasně ukázalo, že pokrok ve vědecké práci může být přesvědčivě vysvětlen jen ve společenském kontextu. Problémy při výběru a hodnocení mluveného svědectví ukazovaly stejným směrem. Jak si vybrat, komu máme naslouchat? Historie přetrvává jako společenská činnost jenom proto, že nese nějaký význam pro současníky. Hlas minulosti má význam pro přítomnost. Čí hlas – nebo hlasy – mají však být slyšeny?

Ačkoli o metodě a významu lze pojednat jako o samostatných tématech, jsou v jádru neoddelitelné. Výběr důkazů musí odrážet úlohu historie ve společnosti. To je částečně politická otázka, vůči které mohou zaujmout nezávislé stanovisko pouze historikové. Ačkoli i zde je většina argumentů zřetelně „lidská“ spíše než politická, v důsledku toho je kapitola („Dějiny a společnost“) napsána ze socialistického úhlu pohledu. Domnívám se, že nejvíce

možností pro vyprávěné dějiny spočívá v rozvoji historie, která bude sociálně vnímavější a demokratická. Je samozřejmé, že přesvědčivý důkaz by mohl být z konzervativního hlediska vznesen na základě použití vyprávěných dějin k zachování plného bohatství a hodnoty tradice. Hodnota vyprávěných dějin není v tom, že s sebou nesou ten či onen politický postoj, ale v tom, že vedou historiky k uvědomění toho, že jejich činnost se nevyhnutelně týká společenského kontextu a politických aspektů.

Tato kniha je praktickým návodem k tomu, jak mohou historikové shromažďovat a využívat vyprávěných zdrojů. Jejím cílem je rovněž přimět historiky k položení otázky, co dělají a proč to dělají. Na jakém podkladu je jejich konstrukce historie založena? Komu je určena? Stručně řečeno – *komu patří hlas minulosti?*

Měl jsem při psaní štěstí, že jsem se mohl spolehnout na pomoc mnoha přátel a kolegů, zejména v „Oral History Society“ na University of Essex. Není možné vyslovit uznání více než několika málo jednotlivým osobám, ale rád bych poděkoval všem. Za deset let výzkumné činnosti, studentských projektů a mnoha diskusí a konferencí, experimentů, chyb i úspěchů jsme získali široce sdílenou kolektivní zkušenost. Právě na ní je tato kniha založena. Navazuje především na společnou práci ve výzkumu i ve výuce studentů, pomocí které jsme s Theou Vigneovou začali objevovat a zkoumat pro sebe možnosti vyprávěného svědectví v historii společnosti. Jsem jí nesmírně zavázán. Chtěl bych zároveň znovu poděkovat všem, kteří jsou zmíněni v předmluvě k prvním výsledkům tohoto výzkumu, knize *The Edwardians*, zvláště George Ewart Evansovi a Mary Girlingové. Co se týče tohoto textu, za konkrétní příspěvky k němu a připomínky k dřívějším verzím mají můj dík: Keith Thomas, Geoffrey Hawthorn, Bill Williams, Colin Bundy, Trevor Lummis, Roy Hay, Michael Wistanley, Gina Harkellová, Joanna Bornatová, Alun Howkins, Eve Hostettlerová, Natasha Burckhardtová a Raphael Samuel.

1. Dějiny a společnost

Veškerá historie nakonec závisí na účelu, jaký ve společnosti plní. To je i důvod, proč byla v minulosti předávána ústní tradicí a kronikami, proto jsou dnes odborní historikové podporováni z veřejných fondů, děti se učí historii ve školách, amatérským historickým spolkům se daří po celé Británii a populárně historické knihy patří k nejúspěšnějším bestsellerům. Někdy je účel dějin ve společnosti nejasný. Existují například akademici, kteří shromažďují fakta k vzdáleným problémům, aniž by se snažili uvádět své objevy do spojitosti s jakýmkoli obecnějšími interpretacemi, trvají na technické virtuozitě vědy a na cestě za

poznáním pro poznání samotné. Mají zájem jen o to, aby si chránili své platy před zásahy, a přitom sami nemají pro společnost žádný přínos. V opačném případě může být společenský účel historie do očí bijící, a to tehdy, je-li jí využíváno k ospravedlnění války a dobývání, či k uchvacování území, revoluci a kontrarevoluci, vlády jedné třídy nebo rasy nad jinou. Mezi těmito dvěma extrémny je řada dalších více či méně zřejmých účelů. Obyčejní lidé se pomocí dějin snaží porozumět zvrátům a změnám, které ve svém životě zažijí: válkám, sociálním změnám, jako jsou měnící se názory mládeže, technologickým změnám jako je konec parní energie, nebo vlastnímu přestěhování do nové komunity. Za pomocí místní historie hledá vesnice nebo město smysl svého nestálého charakteru, a nově příchozí mohou získat vědomí o svých kořenech tím, že budou dějiny znát. Politické a kulturní dějiny, které se vyučují na školách, dětem napomáhají rozumět a chápat, jak vznikl politický a společenský systém, v němž žijí, a jak násilí a konflikty sehrávaly a stále sehrávají v tomto vývoji svoji úlohu.

Výzva vyprávěných dějin částečně spočívá ve vztahu k tomuto hlavnímu společenskému účelu dějin. To je hlavní důvod, proč některé historiky tolik nadchla, a jiné tolik postrašila. Obava z vyprávěných dějin jako takových je ve skutečnosti neopodstatněná. Později uvidíme, že využívání rozhovorů odbornými historiky jako jejich zdroje je dlouholeté a dokonale slučitelné s vědeckými standardy. Americká zkušenost ukazuje dostatečně jasně, že metoda vyprávěných dějin může být pravidelně využívána sociálně a politicky konzervativním způsobem nebo posunuta až k sympatiím k fašismu, jak tomu je v biografii Adolfa Hitlera od Johna Tolanda (New York, 1976).

Vyprávěné dějiny nejsou nutně nástrojem ke změně. Zda budou, závisí na způsobu, jakým jsou užívány. Vyprávěné dějiny mohou přesto být rozhodně prostředkem ke změně jak obsahu, tak účelu dějin. Mohou být využity ke změně hlavního zájmu historie samotné a otevřít nové oblasti zkoumání. Mohou odstranit bariéry mezi učiteli a studenty, mezi generacemi, mezi vzdělávacími institucemi a vnějším světem, a v různých podobách psaní historie – ať v knihách, muzeích, rozhlase nebo filmu – se mohou vracet lidem, kteří historii žili a svými vlastními slovy tvořili, centrální místo.

Do tohoto století byla středem pozornosti historie především politika jako dokumentace boje o moc. V ní se životům obyčejných lidí nebo fungování hospodářství a náboženství dostávalo málo pozornosti, s výjimkou krizových období jako reformace, anglická občanská válka nebo francouzská revoluce. Dokonce i místní historie se zajímala o řízení správní jednotky a farnosti více než o každodenní život komunity a ulice. Bylo to částečně proto, že historikové, kteří sami patřili ke správním a řídicím vrstvám, a kvůli tomu to pokládali za nejdůležitější.

Jejich zájem nevzbuzovaly názory nádeníka, pokud nedělal konkrétní potíže. Protože to byli muži, neměli potřebu zkoumat měnící se životní zkušenosti žen. I kdyby ovšem chtěli psát jiný druh historie, nebylo by to tak lehké, protože materiály, na jejichž základě se historie sepisovala - to znamená dokumenty - drželi nebo zničili lidé, kteří měli podobné postavení. Čím byl nějaký dokument osobnější, čím více se týkal určitého místa a čím méně byl oficiální, tím méně bylo pravděpodobné, že by se zachoval.

To platilo i po zřízení místních archivů. Ve značném množství jsou uchovávány právnické záznamy všeho druhu: matriky narození a sňatků, protokoly zastupitelstev a rad opatrovníků, celostátní i místní noviny, zápisníky učitelů. Často jde o účty nebo jiné knihy z velkých soukromých firem a velkostatků nebo dokonce o soukromou korespondenci vládnoucích majitelů pozemků. Všude se zachovalo jen velmi málo z velkého množství pohlednic, dopisů, deníků a krátkých zápisků dělníků a žen-dělnic, z dokladů z malých obchodů, například krámků na rohu, nebo od zemědělců z podhorských oblastí.

Ačkoli se záběr historie rozšiřoval, v důsledku těchto faktů původní zaměření se na politiku a administrativu zůstalo. Obyčejní lidé byli zmiňováni většinou ve formě statistických úhrnů, odvozených z dřívějších administrativních výzkumů. Hospodářské dějiny byly sestavovány kolem tří typů pramenů: úhrnných mzdových sazeb, cen a nezaměstnanosti; národních a mezinárodních zákroků do ekonomiky a na informacích, které z toho vyplývají; a na studiích konkrétních řemesel a průmyslových odvětví, závislých na větších a úspěšnějších firmách, které zprostředkovávaly individuální obchody. Podobně je tomu u dějin práce, které se na jedné straně zaměřují v obecné rovině na vztah mezi dělnickými třídami a státem, na druhé straně na konkrétní, ale v podstatě institucionální zprávy odborů a dělnických politických organizací. Větší a úspěšnější organizace jsou nevyhnutelně těmi, které obvykle zanechávají záznamy nebo si zadávají zpracování své vlastní historie. Společenské dějiny se stejně tak zabývají legislativním a administrativním vývojem, jako je vznik sociálního státu, nebo úhrnnými údaji jako je početnost populace, porodnost, věk při uzavírání manželství a struktura domácností a rodin. Mezi historickými specializacemi poslední doby můžeme zmínit demografii, která se téměř výhradně zabývá souhrnnými údaji, dále historii rodiny, která má tendenci sledovat linie konvenční společenské historie, zatímco historie žen se v pozoruhodném rozsahu soustřeďuje na politický zápas za občanskou rovnost a především za volební právo.

V každé z těchto oblastí existují samozřejmě důležité výjimky, které dokazují, že rozdílné úhly pohledu lze najít i v existujících pramenech. I v úředních záznamech, například v soudních dokumentech, existuje významné množství nevyužitých osobních a nevýznačných

informací, jichž je možné využít novými způsoby. Zažitý vzor historického psaní odráží priority už nikoli vládnoucí třídy samotné, ale většiny příslušníků této profese ve věku byrokracie, státní moci, vědy a statistiky. Stále nicméně platí, že psát historii jinak pomocí dokumentů je stále velmi obtížným úkolem, vyžadující zvláštní vynalézavost. Je příznačné, že jak kniha Vytváření anglické dělnické třídy (*The Making of the English Working Class*, 1963) od E.P.Thompsona, tak i První hnutí odborových předáků (*The First Shop Steward's Movement*, 1973) od Jamese Hintona záviselo na zprávách poskytnutých placenými vládními informátory, v prvním případě počátkem 19.století, a v druhém v první světové válce. Když jsou socialističtí historikové omezeni na psaní historie ze záznamů vládních špiónů, je toto vynucené omezení jasně extrémní. Nemůžeme bohužel dělat rozhovor s náhrobky, ale přinejmenším pokud jde o období první světové války a dále do konce 19. století, vyprávěné dějiny poskytují kreativnímu historikovi velmi rychle bohatý a různorodý pramen.

V obecnějším smyslu lze konstatovat, že jakmile může být jako výchozí materiál využita životní zkušenost lidí všeho druhu, je historii dána nová dimenze. Vyprávěné dějiny poskytují pramen podobného charakteru jako publikovaná autobiografie. Mají ovšem širší rozsah. Převážná většina publikovaných autobiografií pochází od omezené skupiny politických, společenských a intelektuálních osobností. I když má historik štěstí a najde potřebnou autobiografii z konkrétního místa, času nebo z konkrétní sociální skupiny, je v ní spornému problému věnována malá nebo dokonce žádná pozornost. Naproti tomu si historikové vyprávěných dějin mohou přesněji vybrat, s kým udělat rozhovor a na co se ptát. Takový rozhovor také poskytuje prostředek, jak objevit písemné dokumenty a fotografie, které by jinak zapadly.

Hranice světa vědce již nejsou značně ohmatané svazky starého katalogu. Historikové vyprávěných dějin nyní mohou přemýšlet tak, jako by byli sami vydavateli. Představit si, jaké důkazy jsou zapotřebí, vyhledat je a zmocnit se jich.

Zdá se, že pro většinu existujících druhů historie je přijetí nových důkazů kritickým vyústěním tohoto přístupu. Historik zkoumající politiku dělnické třídy může vedle sebe postavit prohlášení vlády nebo odborových centrál a hlas řadových příslušníků odborů – a to jak lhostejných, tak i bojovných. Není pochyb o tom, že to přispívá k realističtější rekonstrukci minulosti. Skutečnost je složitá a mnohostranná, a je hlavní zásluhou vyprávěných dějin, že v mnohem širším rozsahu než většina pramenů umožňuje poznat množství stále vytvářených pohledů. Tato výhoda však není důležitá pouze pro historické psaní. Většina historiků zcela správně vynáší implicitní nebo explicitní soudy, neboť společenský účel historie vyžaduje pochopení minulosti, která se přímo nebo nepřímo

vztahuje k přítomnosti. Současní historikové z povolání svoje názory na společnost prosazují méně než Macaulay nebo Marx, protože na vědecké normy se pohlíží jako na normy, které jsou v konfliktu se očividnou zaujatostí. Jisté společenské poselství tam však obvykle je, jakkoli zastřené. Pro historika je totiž jednoduché citovat a věnovat pozornost těm skupinovým vůdcům, které obdivuje, aniž by vyjádřil svůj jasný názor. Protože znakem většiny existujících záznamů je zobrazování názorů autorit, nepřekvapuje, že úsudek dějin častěji spíše obhajoval moudrost těch mocných, o které šlo. Naproti tomu vyprávěné dějiny umožňují spravedlivější posouzení: svědky je možné nyní získávat z nižších, nepriviligovaných nebo poražených společenských skupin. To poskytuje realističtější a spravedlivější podobu minulosti a výzvu zavedenému sdělení. Tím mají vyprávěné dějiny zásadní důsledky pro společenský účel historie jako celku.

Pro mnoho druhů historie znamenají vyprávěné dějiny zároveň určitý posun jejich zájmu. Historik, zabývající se školstvím, se začne zajímat o zkušenosti dětí a studentů ve stejné míře jako o problémy učitelů a správních pracovníků. Vojenští historikové a námořní historikové mohou nahlédnout za velící strategii a vyzbrojení na podmínky, způsoby odpočinku a morálku jiných hodnot i podpalubí. Historik společnosti může zaměřit svoji pozornost od úředníků a politiků na chudobu jako takovou, a dozvědět se, jak chudí pohlížejí na střídajícího úředníka a jak se vyrovnali s jeho odmítnutími. Historik, zabývající se politikou, může přijít k voliči domů nebo do práce. Může doufat, že porozumí i konzervativnímu dělníkovi, který nevytvořil žádné noviny nebo organizace, které by mohl jako historik zkoumat. Ekonomovi umožňují vyprávěné dějiny pozorovat zaměstnavatele i dělníka jako společenské bytosti v jejich každodenním zaměstnání, a přiblížit se tak k pochopení ekonomického procesu, jeho úspěchů a předpokladů.

V některých oblastech mohou vyprávěné dějiny způsobit nejen změnu zaměření historie, ale také otevření nových a významných oblastí zkoumání. Historikům práce kupříkladu poprvé umožňují začít pracovat na užitečných studiích o neorganizované většině dělníků a dělnic, jejich běžné pracovní zkušenosti a jejího dopadu na rodinu a společenství. Nejsou již omezovali na odbory, nebo na ty obory či řemesla, na které je momentálně upřena pozornost a které byly předmětem zkoumání kvůli stávkám nebo extrémní chudobě. Historikové zabývající se městem mohou podobně přejít od problémových, ale dobře prozkoumaných oblastí, jako jsou chudinské čtvrti, k jiným typickým formám společenského života ve městě: například k malým průmyslovým nebo obchodným městům nebo k předměstím, která jsou obývána střední třídou. Tito historikové mohou zkoumat typy sociálních rozdílů v této lokalitě a řešit otázky vzájemné pomoci mezi sousedy a rodinou i

otázky volného času a práce. K tématu mohou dokonce přistupovat skrze historii skupin přistěhovalců – což je určitý druh historie, který se jistě stane důležitější v Británii a je pojímán jako sociální problém převážně pouze „zvnějšku“. Tyto a mnohé další problémy jsou využívány historiky společnosti: například studium volného času a kultury dělnické třídy nebo studium zločinu z perspektivy obyčejného, často neodhaleného a společensky napůl tolerovaného pytláka, nebo zlodějíčka v obchodu, případně na pracovišti.

Nejvýraznějším rysem ze všech je však měnící se dopad vyprávěných dějin na dějiny rodiny. Bez jejich svědectví může historik objevit jen velmi málo o každodenních kontaktech rodiny se sousedy a příbuznými nebo o vztazích v rodině. Role manžela a manželky, výchova dívek a chlapců, citové a osobní konflikty a závislost, usilování mládeže o nezávislost, námluvy, sexuální chování v manželství a mimo manželství, antikoncepce a potraty – všechny tyto oblasti zůstávaly záměrně utajované. Kusé informace o těchto oblastech byly získány ze souhrnných statistik a od několika- obvykle zaujatých- pozorovatelů. Historická nedostatečnost, která z toho plyne, je shrnuta ve skvělé, avšak abstraktní studii navozující mnohé otázky - studii Michaela Andersona *Family Structure in Nineteenth-Century Lancashire*, 1971 (Rodinná struktura v 19. století v Lancashire). Tato studie je však nevyvážená a postrádá pevnou strukturu. Nyní je možné rozvíjet historii rodiny v posledních devadesáti letech mnohem úplněji, stanovit její hlavní struktury a změny v čase a v prostoru, v průběhu životního cyklu a vztahů mezi pohlavími, a to pomocí rozhovorů. Poprvé je možné postihnout dějiny dětství jako celek. Vezmeme-li v úvahu vytvoření rozhodujícího vlivu rodiny prostřednictvím domácnosti, domácích prací a mateřství v životě většiny žen, srovnatelným rozšířením se vyznačují i dějiny žen.

Ve všech těchto oblastech historie se narůstající proces jejího přetváření dává do pohybu: objevují se nové důkazy z „opačné strany“, mění se střed pozornosti a otevírají se nové oblasti zkoumání, kriticky se rozebírají některé domněnky a uznávané soudy historiků a dostává se uznání důležitým skupinám lidí, kteří byli doposud ignorováni. Rozsah historického psaní samotného se rozšiřuje a obohacuje a současně se mění společenský význam historie. jednoduše řečeno, dějiny se stávají demokratičtějšími. Královské kroniky se zajímaly o životní zkušenosti obyčejných lidí. Stejně důležitý je i jiný rozměr této změny. Proces vytváření dějin se mění spolu s obsahem. Užití ústního svědectví láme bariéry mezi kronikáři a jejich čtenáři, mezi vzdělávací institucí a vnějším světem.

Tato změna vychází z kreativity a spolupráce, na kterých je metoda vyprávěných dějin založena. Samozřejmě že jednou zaznamenané ústní důkazy mohou využívat i ostatní vědci v knihovnách jako jakýkoli jiný typ dokumentačního zdroje. Ovšem spokojit se s tím

znamená ztratit hlavní podstatu této metody, její flexibilitu a schopnost zachytit svědectví tam, kde je to zapotřebí. Jakmile se jednou začnou historikové dotazovat, začínají pracovat s lidmi – přinejmenším s těmi, kterých se ptají. K tomu, aby byl člověk dobrým tazatelem, je zapotřebí mnoho nových schopností, včetně chápání lidských vztahů.

Někteří lidé v sobě najdou tyto schopnosti téměř okamžitě, jiní se je musejí učit. Na rozdíl od „kumulativního“ procesu učení a shromažďování informací, jenž poskytuje odbornému historikovi v životě velkou výhodu při analyzování a interpretaci dokumentů, je možné naučit se úspěšnému tazatelství docela rychle. Historikové se jako terénní pracovníci také dostávají ven a sdílejí lidské zkušenosti, kromě toho, že si v důležitých ohledech zachovávají výhody svých profesionálních znalostí.

Vzhledem k těmto charakteristikám je vyprávěná historie zvláště vhodná k práci na projektech, ať již skupinových nebo individuálních a vedených na školách, univerzitách, fakultách, ve vzdělávání dospělých nebo ve společenských centrech. Vyprávěná historie může být realizována kdekoli. V každé oblasti je velké množství témat, která lze studovat na místní bázi: dějiny místního průmyslu a řemesel, sociální vztahy v určitém společenství, kultura a nářečí, změny v rodině, nebo dopad válek a stávek. Jistě zde lze uskutečnit nějaký projekt na bázi vyprávěné historie. Když se projekt zaměří na historické kořeny některých současných problémů, půjde také velmi dobře ukázat důležitost historického studia pro blízké prostředí.

Ve školách se rozvinuly projekty dětí, zaměřené na vlastní rodinnou historii, které představují účinný způsob, jak spojit jejich vlastní okolí se širší pojatou minulostí. Rodinná historie má dva samostatné výchovné akcenty. Napomáhá přístupu, kdy je ve středu zájmu dítě, tím, že jako základu projektu využívá vlastní znalosti dítěte o jeho rodině a příbuzných a přístupu k fotografiím, starým dopisům a dokumentům, výstřížkům z novin a památkám na členy rodiny. Rodinná historie zároveň podporuje zapojení rodičů do školních aktivit.

Historie vlastní rodiny je pravděpodobně tím nejjednodušším námětem projektu. Hodí se spíše k vyvolání než k řešení nějakého historického problému. Skupiny starších si pravděpodobně zvolí nějaký problém týkající se společného zájmu. Například na oxfordské „Corpus Christi College“ Brian Harrison vedl se skupinou studentů malou výzkumnou studii týkající se historie školských pomocníků. Byla to skupina pracovníků, jejichž uctivý respekt k jejich zaměstnavatelům, loajalita, úzkostlivá pečlivost v práci a formální oblečení a způsoby jsou pro mladého moderního studenta matoucí. Pomocí tohoto projektu studenti lépe porozuměli skupině školních pomocníků a naopak. Současně porozuměli smyslu historie samotné. Jeden z nich pak poznamenal: „Bylo pro mne stejně důležité a zajímavé ... vidět

dopad společenské změny skutečně velmi zblízka ... jak změny v celkovém společenském prostředí změnil životní styl, hodnoty a vztahy uvnitř tradiční společnosti⁴¹. Blízké prostředí také získává skrze pocit „objevování“ při rozhovorech živý historický rozměr a člověk osobně pociťuje dobře známou minulost. To platí zejména u nově příchozích do určité společnosti nebo oblastí. Jedna věc je vědět, že ulice nebo pole kolem domova měly nějakou minulost, než dotyčný člověk přišel. Druhá věc je dozvědět se to z minulosti, kterou si lidé pamatují, a která je dosud živá v myslích místních strašících lidí, dozvědět se o intimních zážitcích na konkrétních místech, o sousedech a domech konkrétní ulice, práce v konkrétním obchodě.

Takováto útržkovitá fakta nejsou inspirativní sama o sobě, ale mohou být využita jako základní materiál pro hodnotnou historii. Je docela možné, že i jeden student může v tazatelském projektu někdy o letních prázdninách užitečným způsobem rozšířit historické poznání, a také vytvořit nové zdroje, využitelné i později jinými lidmi. V případě skupinového projektu se možnosti pochopitelně rozšiřují. Počet rozhovorů může stoupat, archivní výzkumy mohou být rozsáhlejší, předmět ambicióznější.

Skupinový projekt má určité zvláštní charakteristiky. Na rozdíl od atmosféry soutěživosti, běžné ve školství, vyžaduje atmosféru duševní spolupráce. Místo izolované četby, zkoušek a přednášek se prosazuje historický výzkum na bázi spolupráce. Společné bádání rovněž pobídne učitele a studenty prožívat mnohem bližší a méně hierarchizované vztahy, poskytující více možností k vzájemným neformálním kontaktům. Začnou být na sobě vzájemně závislí. Učitel může nabídnout jedinečné zkušenosti týkající se interpretace a znalosti existujících pramenů, ale bude zároveň spoléhat na podporu studentů jakožto organizátorů a pracovníků v terénu. Někteří studenti mohou při tomto postupu práce projevit neočekávané schopnosti. Nejlepší autor esejů není nutně nejlepším tazatelem – a není jím ani učitel. Vytváří se prostředí mnohem větší rovnoprávnosti. Paradoxně však současně s tím, jak je vysvětlován - nebo alespoň oslabován -konflikt mezi výzkumem a výukou, umožňuje učitelům stát se lepším odborníkem. Skupinový projekt zahrnuje komplikovaně propletený výzkum i výuku. Jeho výsledkem je realizace obojího s větší účinností.

Základní význam skupinového i individuálního projektu je ovšem podobný. Studenti mohou sdílet nadšení a uspokojení z tvořivě prováděného historického výzkumu, který má skutečnou hodnotu. Získávají současně osobní zkušenosti s obtížemi takové práce. Vytvoří určitou interpretaci nebo teorii a následně nalézají překvapivá fakta, které je těžké uspokojivě vysvětlit. Zjistí, že lidé, kterých se ptají, nezapadají jednoduše do společenských typů z předchozí četby. Studenti potřebují fakta, osoby nebo záznamy, které dráždí tím, že jsou nezachytitelné. Setkávají se ve výpovědích se zaujatostí, protiřečením a snahou o interpretaci.

A především – přecházejí od velkolepých obrazů psané historie k individuálním a rozpačitým lidským životům, které jsou základem dějin.

Významným důsledkem obou druhů projektů je také předávání vědomostí z institucionálního ústraní do světa. Profitují z toho obě strany. Uskutečňování rozhovorů může dát dohromady lidi z různých společenských tříd a věkových skupin, kteří by se jinak setkali jen zřídka, natož aby jeden druhého lépe poznali. Negativní postoje proti studentům jsou v mnoha případech založeny na malé znalosti toho, co jsou studenti zač nebo co dělají. Takováto setkání mohou vést k ocenění vážného zájmu a idealismu, který mezi studenty jistě nacházíme. Mohou také obyčejným lidem ukázat, že historie nemusí být pro jejich vlastní život bezvýznamná. Na druhé straně si učitelé i studenti mohou lépe představit, jak působí na širší veřejnost. Vstupují do života těch, které zpovídají, a tím získávají větší porozumění pro hodnoty, které sami nesdílejí, a často také respekt k odvaze, prokázané v životech lidí méně privilegovaných, než jsou oni sami.

Podstatnějším faktem je však to, že rozhovor - tak jak je chápán - smazává hranice mezi vzdělávací institucí a světem a mezi odbornou a laickou veřejností. Historik totiž k rozhovoru přistupuje proto, aby se poučil. Přistupuje k němu, aby usedl k nohám lidí, kteří o nějaké věci vědí víc, protože jsou méně vzdělaní nebo pocházejí z jiné společenské vrstvy. Rekonstruování dějin probíhá pomocí širší spolupráce, ve kterém sehrávají důležitou úlohu laici. Význam historie velmi stoupá tím, že do centra jejího psaní a prezentování se dostávají lidé všech skupin. Mají z toho užitek především starší lidé. Projekt ve vyprávěných dějinách jim přináší nejen nové sociální kontakty a trvalí přátelství, ale může jim poskytnout i neocenitelnou službu. Často opomíjeným a „ekonomicky nedůležitým“ lidem může vrátit důstojnost a pocit užitečnosti tím, jak zpětně sleduje jejich životy a předává cenné informace mladší generaci.

Změny, které vyprávěná historie umožňuje, se neomezují jen na psaní knih nebo na projekty. Týkají se také prezentování historie v muzeích, archivech a knihovnách. Všechny tyto instituce mají své způsoby, kterými vnášejí „život“ do svých sbírek, a tím se dostávají do živějších vztahů se společností. Mohou zakládat vlastní specifické výzkumné projekty, jako jsou například studie o cukrovarnictví v muzeích východní Anglie, nebo programy Imperial War Museum o počátcích letectví a o lidech odpírajících vojenskou službu. Několik muzeí také používá jako zvukový doplněk k exponátům nahrávky, jejichž účelem je vysvětlovat nebo navozovat atmosféru. Samotnému exponátu může být přitom dán jiný význam, takže se více přiblíží historickému originálu. Určité předměty se „zasazují do doby“ tím, že se kupříkladu rekonstruuje skutečná místnost s nástroji, hoblinami nebo nedokončenými košíky,

jako by si je řemeslník před chvílí jenom odložil. Starší místní lidé mají při pohledu na takovou místnost různé připomínky, a mohou dokonce pomoci vylepšit ji tím, že nabídnou své vlastní předměty. V jedné zvláště „pružném“ muzeu ve východním Londýně se v případě, když zaslechne takový rozhovor, obrátí pracovník na jednoho z kurátorů a starému člověku je okamžitě nabídnut šálek čaje a možnost zaznamenat některé jeho dojmy na místě. Jestliže první improvizované sezení přinese výsledky, následují další. Některé z nahrávek jsou později využity na vzdělávacích nosičích, které jsou půjčovány místním školám. Organizují se i víkendy pro školní děti, obvykle ze šestých tříd, věnované setkáním se starými lidmi. Tímto způsobem se rozvíjí dialog mezi starými lidmi a jejich místními dějinami a mezi muzeem, které se tak stává společenským centrem. Dějiny nesoucí společenský význam jsou vzorem, který je třeba zavádět i jinde, a mají velký potenciál.

Využívání rozhovorů za účelem prezentace historie v rozhlase je samozřejmě dlouhodobé. Existuje zde výborná tradice užívání technických postupů z vyprávěné historie, která sahá mnoho let nazpět – ve skutečnosti ještě do doby před samotným zavedením termínu „vyprávěné dějiny“. Profesionální historikové dostávají samozřejmě možnost ke krátkým vstupům mezi programy na Radio 3¹. Většina lidí, které znám, se mnohem více zajímá o ty rozhlasové a televizní programy, které připomínají historii pomocí nezpracovaného materiálu, někdy takového, který pochází z původního období, jindy zaznamenaného zpětně. Pro budoucího historika budou mnohé z těchto programů, spolu s dalšími prameny uloženými ve zvukových archivech BBC, bohatým pramenem. Bohužel, na rozdíl od minulosti je v současné době zachovávána jen malá část toho, co je vysíláno v televizi, a historiky kupodivu jen málo znepokojuje fakt, že dochází k systematickému ničení záznamů.

Představování původních účastníků historické pořady oživuje. Některé místní rozhlasové stanice úmyslně využívají tohoto typu programů k tomu, aby posilovaly vazby a výměny názorů s jejich místní společností. Objevovaly se rovněž pokusy využít přístup vyprávěných dějin k natáčení filmů. Musíme připustit, že to vyvolává vážné problémy. V sériích prolínajících se rozhovorů dojde rychle a snadno k opakování vizuální stránky, a i přes živé momenty chybí dramatická akce. Při natáčení filmu „Akenfield“ byl vyzkoušen jiný, diskutabilní přístup. Byly zde užity dva druhy materiálu, získaného při rozhovorech. Scénář vyprávěče sestavil Ronald Blythe z rozhovorů, které získal pro svoji původní knihu, a ty přednášel profesionální herec. Všichni viditelní herci byli však místní lidé, nikoliv profesionálové. Jejich slova nebyla ve scénáři. Přispívali k filmu tak, jak chtěli, o víkendech a

---

¹ Kanál BBC zaměřený na jazz, klasickou hudbu, umělecké pořady, rozhlasové hry, atd. pozn.překl.

na každé natáčení si s sebou nosili šaty, rekvizity a jídlo. Bývali zkrátka v předstihu upozorněni, o čem má být příští scéna, aby se mohli setkat ve odpovídajícím oblečení a náladě. Výsledkem je jistě pozoruhodný, i když poněkud matoucí film. Obsahuje momenty, které jsou hluboce dojemné už proto, že jsou tak obyčejné: záběry z pohřbu s trapnými momenty ticha, s nevhodnými slovy při příchodu, příliš pomalu zazpívanou náboženskou písní, a neustále dokola opakovanými špatnými vtipy a historkami. To je skutečný patos, kterého by se profesionální herectví neodvážilo. Tento přístup k natáčení filmu přináší na druhou stranu některé nevyřešené problémy. Komu je určen? Pro filmového znalce ze střední třídy bylo neohrabané „herectví“ znepokojující a přízvuk v dialektu těžko zachytitelný. Místní publikum naproti tomu rušilo mnoho nepřesností v historických detailech, což nepřekvapuje, protože film byl vytvořen v každodenním prostředí v současnosti. Jiní prostě shledali film jako nudný, obyčejný, bez jakékoli zřejmé pointy. Více by je zaujal, kdyby měl zábavný děj. Většina těchto námitek vycházela ze základního problému: ačkoli ve filmu hráli místní lidé, hlavní věc- režie- zůstala v jiných rukou. Ze spolupráce při produkování nevycházelo ani jeho uspořádání, jeho zápletka, ani jeho poselství. Můžeme-li mluvit o společném cíli, byl vnucen zvenku.

Takovýto problém se netýká jen filmového natáčení, ačkoliv jeho význam roste kvůli technickým požadavkům, nákladům tohoto média a mezinárodní profesionalitě. Podobný problém se především týká celostátního rozhlasového vysílání, a v praxi se projevuje ve většině dalších typů projektů, zvláště ve vzdělávání. Kooperativní charakter vyprávěných dějin vede k radikálnímu zpochybňování tohoto jednostranného procesu a odtud základního vztahu mezi dějinami a společností. Od společnosti není třeba oddělovat historický fakt za účelem jeho prezentace a interpretace, kterou provádí profesionální historik. Společnosti může být - a měla by být- dána důvěra psát svoji vlastní historii pomocí vyprávěných dějin. Tato naděje provází některé ze skupin spolupracujících na bázi vyprávěných dějin, které vydávají levné cyklostylové brožury s přepsanými úryvky z nahrávek, projektů místní historie pro vzdělávání dospělých nebo společné projekty historiků vyprávěných dějin a zaměstnanců odborů.

Nejradikálnější podobu tohoto přístupu poskytuje Hackneyho kniha Autobiografie lidu (People's autobiography). Vznikla ve skupině, původně napojené na W.E.A. (Workers' Educational Association), která se scházela v místním knižním a společenském středisku nazvaném Centerprise. Členové této skupiny byli různého věku, od mladých lidí až po sedmdesátníky, ale všichni žili přímo v Hackney nebo poblíž Hackney ve východním Londýně. Lišili se svým zaměstnáním. Skupina byla otevřená a dala se dohromady díky

oznámením v místních novinách, knihovnách a na ostatních místech. Každý člen mohl nahrávat kohokoliv dalšího. Na skupinových setkáních si pouštěli nahrávky a diskutovali nad nimi – někdy nahrávali i tyto diskuse – a připravovali způsoby, jak se podělit o to, co nasbírali, s posluchači z Hacney. Kladli proto zvláštní důraz na publikační činnost a vydali za finanční pomoci místní knihovny řadu levných knížek, založených na prepisech a písemných zprávách o životě lidí, které získaly velký ohlas. Tyto brožury vyvolávaly reakce jiných lidí a vedly k dalším diskusím a nahrávkám. Skupina také sbírala fotografie a měla dostatek materiálu v podobě nahrávek a diapozitivů k prezentaci historie širokému publiku v obci, kupříkladu pacientům v nemocnicích a spolkům důchodců. Byl to další způsob, jak lidem vrátit jejich vlastní dějiny, ukazovat jim jejich hodnotu a povzbuzovat je k dalším příspěvkům. „The People’s Autobiography“ tak na jedné straně sestavuje pomocí množství jednotlivých zpráv směsici historie života a práce v Hacney, a na druhé straně poskytuje lidem skrze jejich vlastní vzpomínky a interpretace minulosti schopnost přispívat k psaní dějin a k jejich důvěře ve vlastní slova - zkrátka v sebe samé.

Možnost použití dějin k takovému společenskému a osobnímu účelu, který je tvořivý, vyplývá z vnitřního charakteru vyprávěné historie. Vypráví o jednotlivých životech – a každý život je zajímavý a založený na řeči, nikoli na mnohem náročnější a omezené schopnosti psaní. Magnetofon navíc umožňuje nejen zaznamenávání historie pomocí slov, ale pomocí nich i její prezentaci. Využití nového, osobního a konkrétního lidského hlasu v historické přednášce, ukázkách řemeslných technik v muzeu, nebo ve „vzpomínkovém“ vysílání, vnáší do minulosti současnost s neobyčejnou bezprostředností. Každý člověk se vyjadřuje jinak, ale o to je to působivější. Slova vdechují dějinám život.

Ze slov je možné poučit se více než z pouhého obsahu. Nahrávky ukazují vysokou schopnost lidí všech vrstev vyjádřit sebe sama. George Ewart Evans ukázal v řadě svých knih, jak dialekt farmáře z východní Anglie, kterým vlastníci pozemků v tomto hrabství dlouho pohrdali pro jeho špatnou výslovnost, s sebou nese gramatickou a vyjadřovací sílu doby Chaucera, které lze těžko dosáhnout v obecné angličtině. Zjistili to historikové vyprávěných dějin všude tam, kde pracovali. Magnetofon umožňuje poprvé skutečně pochopit řeč obyčejných lidí – např. jejich dovednost vyprávět. Před několika lety se vzdělanci pod vlivem Basila Bernsteina domnívali, že řeč dělnické třídy je fatální handicap, omezení, které nedovoluje myslet jinak než tím nejjednodušším způsobem. S pomocí nahrávacího zařízení, magnetofonu, se nyní může proti Bernsteinovým teoriím postavit časopis *Language and Class Workshop* svými publikovanými prepisy. V Americe se „městský folklór“ stal uznávaným literárním žánrem. Může však ještě dlouho trvat, než se takovému přehodnocení dostane všeobecného přijetí.

Jedním z klíčových společenských přínosů historiků vyprávěných dějin, ať už v projektech, nebo tím, že do psané historie vnese přímou promluvu, je dodávat obyčejným lidem důvěru v jejich vlastní řeč.

Při objevování tohoto smyslu se historikové vyprávěných dějin vzdálili od svého původního cíle – a nepochybně je mezi těmito dvěma cíli jisté nebezpečí konfliktu. Pokud vezmeme rozhovor jako takový, byla vyvolávána kritika kvůli vztahu s narátory. Profesionálové ze středních tříd určovali, s kým má být veden rozhovor a o čem se má mluvit, a poté zmizeli s nahrávkou něčího života, o které dotyčný už nikdy neuslyší – a když ano, tak bude jistě rozhořčen významem slov, který nezamýšlel a který je jim přikládán. Výhody společenského postavení se mohou projevit při porovnávání ideální skupiny, jejíž členové se sami účastní otevřeného veřejného setkání, které je zaměřeno na rovnocennou diskusi a jehož výsledky se v dané oblasti zveřejňují, a individuálního sezení, které se nahrává a je konverzací spíše než řízeným dotazováním. Tato alternativa má ovšem také své nedostatky.

Skupina, jejíž vlastní členové se sami účastní rozhovorů, bude jen zřídka plně reprezentativním vzorkem dané společnosti. Mnohem pravděpodobněji se bude skládat z hlavních skupin ve společnosti – kvalifikovaných příslušníků dělnické vrstvy nebo nižší střední třídy. Budou zde málokdy lidé z místní vyšší třídy, stejně tak jako ti velmi chudí nebo méně sebejistí, zvláště mezi ženami nebo přistěhovalci patřícími k rasové menšině. Pokud budou do místní vyprávěné historie vtaženy i tyto odlišné skupiny, její vypovídací hodnota bude větší a pro společnost cennější. Její publikace nám řeknou více, pokud bude možné vedle sebe postavit například paní domu a domácího sluhu nebo majitele mlýna a mlynářské dělníky. Lokální vyprávěná historie pak odkryje různorodost sociální zkušenosti v daném společenství, kterou měly různé skupiny lepší nebo horší – a možná povede k úvaze o tom, co se s touto rozdílnou zkušeností dá dělat. Místní historie, získaná z omezenější sociální vrstvy, má často tendenci k jakémusi falešnému uspokojení a opětovnému obnovení skupinového mýtu, což je jistě třeba zaznamenat. Místní skupina, která čerpá sama ze sebe a která může o různé zkušenosti uvažovat, nepochybně pomáhá kromě sebe i mnoha dalším. Radikálně myslícímu historikovi to však stěží dostačuje. Dějiny by neměly přinášet jen uspokojení, ale měly by představovat výzvu a pochopení, které povede ke změně. K tomu je zapotřebí, aby se mýtus stal „dynamickým“. Musí zahrnovat složitosti konfliktu. Pro historika, který chce pracovat a psát socialisticky, musí být úkolem oslavovat nejen dělnickou třídu jako takovou, ale pozdvihovat její uvědomění. Nejde o to, aby se ustálený mýtus o moudřejší vyšší třídě nahrazoval mýtem nižší třídy. Je zapotřebí takových dějin, které povedou k akci, a svět nebudou potvrzovat, ale měnit.

V zásadě neexistuje důvod, proč by místní projekty neměly mít takovýto cíl a přitom nepokračovaly v povzbuzování sebedůvěry a vytváření historie uvnitř daného společenství. Ve většině skupin obvykle budou někteří jednotlivci, kteří mají širší historickou zkušenost. Je třeba, aby zůstali taktí, a spíše podhodnocovali než zdůrazňovali své zkušenosti. Všichni budou ovšem dlouhodobě ztrácet, jestliže je budou popírat: příspěvkem těchto lidí by mělo být rozšíření obzoru skupiny. Podobná pravidla a především požadavek vzájemného respektu platí pro setkání, která jsou nahrávána. Nadřazený a dominantní postoj nepřispívá k získání dobrého rozhovoru. Historik vyprávěných dějin musí být dobrým posluchačem, a narátor jeho aktivním pomocníkem. George Ewart Evans to formuloval takto – „i když pamětníci byli něco jako chodící knihy, nemohl jsem jimi listovat. Byli to lidé.“ⁱⁱ Stejně tak je tomu u historiků. Přicházejí za nějakým cílem - získáním informace – a jestliže se za to nakonec stydí, neměli by chodit vůbec. Historik, který se zabývá pouze náhodnými vzpomínkami, nashromáždí zajímavé informace, ale zahodí šanci získat důležité svědectví o struktuře historického argumentu a interpretace.

Vztah historie a společnosti by být neměl v žádném ohledu jednostranný. Měl by být řadou výměn a doplňujících se protikladů mezi informací a její interpretací, mezi pedagogy a místem jejich působení, mezi společenskými třídami a generacemi. Vytvoří se prostor pro různorodost vyprávěných dějin, což bude mít mnoho společenských důsledků. Všechny jsou ovšem v podstatě propojeny.

Vyprávěná historie je historie situovaná okolo lidí. Do dějin samotných vnáší život a zvětšuje jejich rozsah. Nachází hrdiny nejen mezi vůdci, ale i mezi anonymními lidmi. Povzbuzuje učitele a studenty ke spolupráci. Vnáší historii do společnosti a vynáší ji ven. Pomáhá těm méně privilegovaným, zejména starým, získat důstojnost a sebedůvěru. Snaží se o kontakty – a tudíž porozumění – mezi společenskými třídami a generacemi. Může poskytnout jednotlivým historikům a dalším, kteří její význam oceňují, pocit zakotvení v prostoru nebo v čase. Stručně řečeno, snaží se o to, aby lidé cítili naplnění. Vyprávěná historie rovněž vyzývá k tomu postavit se proti uznávaným dějinným mýtům a autoritativnímu názoru, který je neodmyslitelnou součástí její tradice. Poskytuje prostředek k základní proměně společenského významu historie.

2. Historikové a vyprávěné dějiny

Termín „vyprávěné dějiny“ je nový, podobně jako magnetofon. Nese s sebou příslib do budoucnosti, což však neznamená, že nemá žádnou minulost. Vyprávěné dějiny jsou vlastně

staré jako sama historie. Byly prvním druhem historie. Schopnost nakládat s ústními prameny přestala být teprve zcela nedávno jedním ze znaků velkého historika. Když přední historik z povolání poloviny 19. století Jules Michelet – profesor École Normale, Sorbonny a College de France a hlavní historický kurátor Národního archivu - začal psát svoji knihu Francouzská revoluce („History of the French Revolution“ 1847 – 53; č. 1989), měl za to, že psané dokumenty mají být jen jedním z mnoha pramenů. Mohl čerpat z vlastní paměti, narodil se v Paříži v roce 1798, v desetiletí, ve kterém padla Bastila. Deset let ovšem také systematicky shromažďoval ústní prameny mimo Paříž. Jeho záměrem bylo vyvážit důkazy z oficiálních dokumentů s politickými názory v lidové ústní tradici:

„pokud mluvím o *ústní* tradici, myslím tím *národní* tradici. Takovou, která zůstala roztroušena v ústech lidí, o které každý mluvil a kterou opakoval, jak rolníci, lidé z města, staří muži, ženy a dokonce i děti; kterou můžete zaslechnout když večer vstoupíte do venkovské hospody, se kterou se setkáte, když na cestě potkáte odpočívajícího kolemjdoucího, a začnete si s ním povídat o dešti, ročním období, pak o vysoké ceně potravin, pak o době císaře a pak o době revoluce.“¹

Michelet určitě uměl přimět narátora k hovoru a naslouchat mu. Měl také jasné představy o oblastech, v nichž byly ústní důkazy více nebo méně spolehlivé. Jako vědec byl ve své době výjimečný, ale určitě nebyl nějak mimořádný. Během století se historie přesto otočila zády ke svým vlastním tradičním dovednostem - jak profesor James Westfall Thompson komentoval Micheletovu pasáž ve svém monumentálním díle Dějiny historického psaní (History of Historical Writing, 1942): „Může to vypadat jako zvláštní způsob shromažďování historických údajů“. Jak došlo k tomuto obratu? Jakými stádii prošla vyprávěná historie, když ztrácela své původní postavení?

Jedna z odpovědí nám vyplyne, když se podíváme na rozsah orální tradice ve předliterárních společnostech. Veškerá historie byla tehdy historií vyprávěnou. Nutnost pamatovat si se vztahovala i na všechno ostatní: na řemesla a dovednosti, čas a roční období, oblohu, území, zákon, projevy, transakce, ujednání. Sama orální tradice byla velmi různorodá. Jan Vansina ve svém klasickém díle „Ústní tradice – studie v historické metodologii (Oral Tradition: A study in Historical Methodology, 1965), rozděluje africkou ústní tradici do pěti kategorií. První jsou formule – učební, rituály, hesla a oslovení. Další jsou seznamy místních a osobních jmen. Následuje oficiální a osobní poezie – historická, náboženská, nebo čistě osobní. Začtvrté jsou to příběhy – historické, didaktické, umělecké, nebo osobní. Nakonec jsou to právní a jiné komentáře. Některé z těchto forem nenacházíme ve všech afrických společnostech. Například oficiální poezie a historické příběhy vznikají pouze při relativně vysokém stupni

politické organizace. Značné množství orálních důkazů můžeme však běžně najít v téměř každé společnosti. Společenský význam některých těchto ústních tradic také vyústil ve spolehlivé mechanismy předávání z generace na generaci s minimálním zkreslením. Společné vyznávání při rituálních příležitostech, diskusích, ve školách pro výuku tradičních nauk, slavnostních promluvách při přebírání úřadu a další praktiky mohly po celá staletí poskytovat přesná měřítka (včetně archaismů) i poté, kdy se jim přestalo rozumět. Tradice tohoto druhu se podobají právním dokumentům nebo svatým knihám a jejich nositelé se na mnoha afrických královských dvorech stávají vysoce specializovanými úředníky. Ve Rwandě byli například za uchování rozličných druhů tradice zodpovědní genealogové, zapisovatelé memoárů, recitátoři a „*abiiru*“. Genealogové, *abacurabwenge*, si museli pamatovat seznamy matek králů a královen, zapisovatelé memoárů - *abateekerezi* - nejdůležitější události období panování, pěvci - *abasizi* - si pamatovali chvalozpěvy na krále, a „*abiiru*“ uchovávali tajemství dynastie.

Existovali také vesničtí nositelé tradic, kteří častěji než dvorní specialisté pokračovali v předávání tradic až do dnešní doby. Dramatické setkání s jedním z nich je popsáno Alexem Haleyem v jeho popisu o tom, jak znovu objevil své vlastní předky. Později se tomuto vyprávění dostalo velké publicity v napůl vymyšlené knize Kořeny (Roots, 1976; č.1999). Jeho rodina měla tradici, jaká je mezi černými Američany vzácná a pojednávala o tom, jak jejich první předek přišel do kolonií jako otrok. Znali i několik podrobností: jak byl dopaden při sekání dřeva, že jeho africké jméno znělo Kin-tay, kytaře říkal „ko“ a řece „Kamby Bolongo“, jak přistál v „Naplis“ a pracoval pod anglickým jménem Toby pro Mas' Williama Wallera. O tomto rodokmenu černé rodiny v Americe mohl Haley poskytnout informace počínaje archivním bádáním a konče inzerátem v Maryland Gazette z října 1767 o „nových otrocích na prodej“ Lorda Ligoniera a úmluvou o převedení „černošského otroka jménem Toby“ mezi bratry Johnem a Williamem Wallerovými. Toto všechno však následovalo po vrcholném momentu jeho bádání, zpět přes Atlantik - v momentě, kdy, jak se nyní zdá, jeho nadšení zašlo dál, než opravňovaly důkazy. Jazyk jeho předka byl označen jako „mandinka“ a „Kamby Bolongo“ jako řeka Gambie. Poté zjistil, že v Gambii žije starý rodinný klan zvaný Kinte. Potud se mu dařilo. Po dalším hledání našel v malé vzdálené vesničce ve vnitrozemí člověka, nositele tradic tohoto klanu, neboli „griota“. V doprovodu tlumočnicků a hudebníků se k němu Alex Haley nakonec dostal: „Z dálky jsem viděl tohoto malého muže v kulatém klobouku a špinavě bílém oděvu, a i z dálky bylo patrné, že je to 'někdo'“. Lidé se shromáždili kolem Alexe Haleyho a zírali na prvního černého Američana, jakého kdy viděli. Pak se obrátili ke starému muži:

„Starý muž, „griot“, ústní historik, Kebba Kanga Fofana, starý 73 dešťů, mi nyní začal vyprávět o historii předků klanu Kinte, jak se vyprávěla celá staletí, od doby praotců. Bylo to, jako bych četl pergamen. Nebylo to jen takové to povídání, jak si povídáme my. Ukázalo se to jako velmi formální záležitost. Lidé ztuhli a ztichli jako myšky. Stařec seděl na židli a když měl promluvit, vstal a popošel dopředu. Jeho tělo strnulo, hlasivky v krku vystoupily a on pronášel slova, jakoby z jeho úst vycházely hmotné předměty. Řekl větu nebo něco podobného, pak sklesle popošel a odpočíval. Pak došlo na překlad. Z hlavy toho muže se řinuly detaily rodokmenu, které se daly jen stěží zachytit, z doby před dvěma nebo třemi staletími. Kdo si koho vzal, kdo měl které děti, které děti si vzaly koho a jejich děti, a tak dále. Prostě neuvěřitelné. Byl jsem ohromen nejen obrovským množstvím podrobností, ale i biblickým způsobem, jakým tyto informace vyjadřoval. Bylo to něco jako „ten a ten si vzal za ženu tu a tu a plodil, plodil a plodil“, uváděl jména jejich druhů a dětí a tak dále. Když udávali dobu, kdy se věci staly, nebylo to podle kalendáře, ale spojovali datum s událostmi, například ...se záplavami.“

Krok za krokem tento starý muž poodkrýval historii klanu Kinte: jak se objevili v Old Mali, pracovali jako kováři, hrnčíři a tkalci. Usadili se v této vesnici, dokud se zhruba mezi lety 1750 a 1760 jeden z mladších synů z této rodiny, Omoro Kinte neoženil s Bintou Kebba, s níž měl čtyři syny – jmenovali se Kunta, Lamin, Suwadu a Madi.

„Než se dostal k této rodině, hovořil „griot“ zhruba asi pět hodin. Během tohoto vyprávění se možná padesátkrát zastavil. ...a pak došlo na překlad a když přišli všichni ostatní, tiše začal: „někdy v době, kdy přišli královi vojáci...“ Bylo to jedno z těch časových upřesnění. Později jsem horečně bádala v Anglii v záznamech britského parlamentu, abych zjistil, o čem hovořil, protože jsem musel získat kalendářní datum. Zde, v původní zemi, v Africe, vyprávěl „griot“ Kebba Kanga Fofana, historik vyprávění, příběh, jak probíhal celá staletí od dob předků klanu Kinte. „někdy v době, kdy přišli královi vojáci, odešel nejstarší z těchto čtyř synů –Kunta- z vesnice, aby nasekal dřevo, a nikdy více nebyl spatřen.“ A pokračoval ve svém příběhu. Seděl jsem tam, jako bych byl vytesán do skály...“

Za chvíli vyndal Alex Haley svůj zápisník a ukázal tlumočnickům, že to je ten samý příběh, který on sám slyšel jako dítě od své babičky na zápraží jejího domu v Tennessee. Potom následovala spontánní slavnost smíření s jeho lidem, při níž pokládal ruce na malé děti a oni je zavedli do své mešity a arabsky se modlili „chvála buď Alláhovi, za navrácení toho, koho jsme před dlouhou dobou ztratili.“ⁱⁱ

Z mnoha důvodů se o správné identifikaci klanu Kinte dá pochybovat v mnohem větší míře, než si Alex Haley v té chvíli myslel. Jeho „griot“, jemuž chyběla úplná tradiční průprava, nebyl ideálním nositelem tradic, ale jako dobrý „griot“ se probíral zapamatovanými genealogickými znalostmi, aby získal důkazy, které jeho posluchači potřebovali. Mohl mít už předem představu o tom, co chtěl Haley vědět. Když poté své svědectví opakoval, v

druhořadých detailech se objevily rozdíly. Důležitější je, že africké a americké generace do sebe podivně zapadají – ačkoliv to může být díky „teleskopickému vidění“, běžnému v ústní tradici. Pro oblast, kde byli dlouhou dobu přítomni evropští vojáci, je časové určení nepřesné. Příklady přesnosti ústní tradice v neliterárních společnostech musíme hledat jinde, například ve starém Řecku. Přesnost v popisu detailů zastaralé výzbroje a seznamech názvů opuštěných měst - což byly informace předávané ústní formou šest století před tím, než byly dány do oběhu první písemné verze Iliady – byla prokázána klasickou vědou a archeologií.

Haleyho příběh nás však s nebývalou silou přesvědčuje o tom, jaké bylo *postavení* historika vyprávěných dějin před tím, než rozšíření písemností v literárních společnostech vytlačilo příležitosti, při nichž docházelo k veřejnému odkrývání historie. Moderní genealog pracuje v soukromí a v klidu archivu. Paměť, která byla pro všechny významná, je sesazena z vedoucího postavení na prostředek opory jednotlivce. Lidé si stále pamatují rituály, jména, písně, příběhy a dovednosti. V současné době je konečnou autoritou a zárukou předávání tradice dokument. V důsledku toho jsou to právě ony veřejné a dlouhodobé ústní tradice, které byly kdysi nejvýznamnější a které, jak se ukázalo, jsou nejzranitelnější. Osobní vzpomínky a rodinná tradice, které jsou zřídka svěřeny papíru jenom proto, že většina lidí je nepovažuje za důležité pro okolí, se stávají naopak běžným typem ústních důkazů. V současné době jsou jiné formy ústních tradic (hry, písně, balady a historické příběhy) běžně sbírány pouze mezi sociálními skupinami s nízkou prestiží - jako jsou děti, městská chudina nebo izolovaní lidé na venkově. Tato změna v sociální funkci a postavení nositelů ústních tradic se jasně vztahuje k dlouhodobému poklesu její prestiže - a na druhé straně k jejímu současnému návratu jako základu historické vědy.

V západní Evropě tato změna nastávala velmi pomalu. První psané příběhy pocházejí pravděpodobně z doby před třemi tisíciletími. Zachytily existující ústní tradici o vzdálené minulosti a postupně začaly zaznamenávat přítomnost. V raném stadiu existovalo několik historiků psaných dějin, kteří se snažili se zhodnocovat svoje důkazy. Herodotova metoda z pátého století před naším letopočtem spočívala ve vyhledávání očitých svědků a jejich křížovém dotazování. Ve 3.století našeho letopočtu Lucianus radil budoucímu historikovi, aby hledal pohnutky svých dotazovaných, zatímco Hérodian vyjmenovává dostatek pramenů a jejich pořadí – starověké autority, informace z paláce, dopisy, jednání senátu a další věci. V předmluvě svého díla „Historie anglické církve a lidu“ (*History of the English Church and People*) z počátku 8.století rozeznává Bede mezi svými prameny velmi pečlivě. Spoléhat na ústní tradice musel u většiny anglických provincií. Tyto tradice mu doporučovali jiní duchovní, ale mohl vycházet ze záznamů v Canterbury a dokonce si zajistil kopie dopisů

z papežských archivů prostřednictvím londýnského kněze, který navštívil Řím. Nejvíce však spoléhal na svědectví týkající se jeho Nothumbrie, kde „nejsem závislý na žádném jednotlivém autorovi, ale na nespočetných a věrných svědcích, kteří buď znají nebo si pamatují fakta odlišná od těch mých.“ⁱⁱⁱ

Bedeho postoj k důkazům a jeho přesvědčení, že dílu lze nejvíc věřit tam, kde lze sbírat ústní důkazy od očitých svědků, sdíleli i ti nejkritičtější historikové až do 18. století, nehledě na mnohé méně pečlivé kronikáře a hagiografy, kteří přišli před nimi. Žádné změny v tomto směru nepřineslo rozšíření knihtisku, ani světská racionalita renesance. Tento fakt se stane méně překvapivým, když si uvědomíme, že typický vědec spíše *slyšel* než sám *četl* tištěné knihy, které se staly dostupnými. Nejznámější historikové byli vlastně méně pečliví než Bede. Guiccardini v 16.století v Itálii se například vyhýbá přímému citování z dokumentů a předpokládá, že dostatečnou zárukou pravdivosti je jeho účast v období, které popisuje. Clarendonova „Historie povstání a občanské války v Anglii“ (*History of the Rebellion and Civil War in England*, 1704) se nese v podobném tónu, ačkoliv se Clarendon příležitostně odvolával na vzpomínky a způsoboval si obtíže tím, že nahlížel do protokolů Sněmovny lordů po deset let, kdy nebyl jejím členem. V „Historii vlastní doby“ (*History of his Own Time*, 1724) je biskup Burnet méně přísný, ale i nadále uznává velkou hodnotu ústního důkazu, s nímž zachází s pozoruhodnou pečlivostí. Pravidelně cituje autory svých příběhů, a odlišné výpovědi svých svědků staví je proti sobě. Tištěné autority naproti tomu za podřadné: „Ponechávám všechna běžné zápisy obyčejným knihám. Jestliže někdy uvádím věci, které se v některých knihách vyskytují, je to částečně proto, abych udržoval rovnou nit vyprávění.“^{iv}

Překvapujícím faktem je nalézání jen mála změn - přinejmenším v postoji ke svědectvím ze současných dějin- mezi historiky doby osvícenství v 18.století. Voltaire byl jistě dost cynický v názoru na „absurdní“ mýty ústní tradice ze vzdálené minulosti, předávané z generace na generaci, které byly dříve původními „základy historie“: a skutečně - čím byly starší, tím menší byla jejich hodnota, neboť „každým dalším přenosem ztrácejí jistý stupeň pravděpodobnosti.“ Velice ho těšilo, že „věštby, zázraky a zjevení se nyní vracejí do oblasti bajek. Dějiny potřebovaly osvícení filosofii.“ Od současných historiků požadoval „více podrobností a lépe zjištěných faktů.“ Ačkoli ve svých dílech vycházel z ústních i psaných důkazů, zřídkakdy uváděl své prameny a jeho poznámky naznačují, že mezi nimi nerozlišuje. V díle „Historie Karla XII“ (*History of Charles XII*, 1731) například zdůrazňoval, že „se neodvážil uvést jediný fakt, aniž bych mluvil s očitými svědky, kteří mají nepochybně pravdu.“ Po vydání tohoto díla uváděl jako důkaz své spolehlivosti pochvalný dopis polského krále, který „byl sám očitým svědkem“ některých popisovaných událostí. Obhajoval rovněž

opomenutí citovat autority v díle Doba Ludvíka XIV (*The Age of Louis XIV.*, 1751) z toho důvodu, že „události prvních let, každému známé, bylo třeba pouze zasadit do správného světla; a pokud šlo o události pozdějšího data, autor o nich hovoří jako očitý svědek.“ Na druhou stranu považoval za potřebné zmínit alespoň na začátku svých „Dějin ruského impéria za vlády Petra Velikého“ (*History of the Russian Empire under Peter the Great*, 1759-63) - „své důkazy, z nichž hlavním je sám Petr Veliký.“^v Pro svou práci užíval dokumentů, vybraných a opsaných ruskými úředníky a zaslaných do jeho sídla v Ženevě. Voltaire, který si stále velmi vážil osobních svědků, však také odhaluje, jak obtížně lze odhalit možnou předpojatost jednak v monarchově vlastním soudu jeho vlády, jednak v řadě dokumentů uchovaných nebo dokonce vybraných samotnými královskými úředníky.

Voltaire však stál na samém počátku období velké změny charakteru historické vědy. Ta zatím spočívala v „kumulativním“ dopadu dvou století existence knihtisku. Došlo k explozi historických pramenů, které byly jak kvantitativní, tak kvalitativní. Můžeme to ukázat tehdy, když si vezmeme například „Novou metodu studia historie: doporučení snazšího a kompletního návodu ke zlepšení této vědy“ (*A New Method of Studying History: recommending more easy and complete instructions for improvements in that science*), vydanou Langleytem du Fresnoy, knihovníkem savojského prince, roku 1713, a následně přeloženou do dánštiny, němčiny a angličtiny. Čirou náhodou není metoda, jakou Fresnoy navrhuje, tak úplně nová. Fresnoy dokonce tvrdí, že ti historikové, kteří kombinují „důkladné studium a velkou zkušenost“, stojí značně výš než ti, „kteří se uzavírají do svých pracoven, aby tam na základě důvěry v jiné informace zkoumali právě ty fakta, o nichž sami nemohli být informováni.“^{vi} Mnohem pozoruhodnější je jeho druhý díl, neboť se celý skládá z bibliografie a uvádí seznam celkově asi 10,000 titulů historických děl v hlavních evropských jazycích. Pro vypracování takového seznamu je třeba velké skupinu vědců. Druhé vydání také ukazuje rozšíření základních pramenů, se kterými pracují odborníci. Kterýkoli anglický historik mohl využít řadu historických informací o hrabstvích a z místních dějin, životopisů a životopisných sborníků a záznamů cestovatelů. Byly vydávány sborníky církevních zápisů, ručně psaných kronik a středověkých veřejných listin. biskup William Nicolson měl v díle „Anglická historická knihovna“ (*English Historical Library*) k dispozici kritickou bibliografii. Byla sestavována metodika k psaní historie od psacího stolu: některým historikům bylo umožněno obejít se bez vlastní terénní práce a spolehnout se na dokumenty a ústní důkazy vydané jinými autory.

Okamžitým efektem obrovského rozšíření tištěných pramenů, které pokračovalo po celé 18. století, bylo obohacení historického psaní. Voltaire logicky mohl trvat na tom, aby dobrý

současný historik věnoval „větší pozornost zvykům, zákonům, mravům, obchodu, financím zemědělství a populaci. S historií je to jako s matematikou a fyzikou. Její rozsah se úžasně zvětšil.“^{vii} Dlouhodobý dopad změny je patrný zvláště dobře u Macaulayho, jehož dílo „Dějiny Anglie“ (*History of England*, 1848-55) - poměřováno počtem prodaných výtisků - bylo pravděpodobně nejpopulárnější anglickou historickou knihou 19.století. Jako aktivní politik a stylový mistr mohl být považován za dědice Guiccardiniho a Clarendona. Mezi nejskvělejší pasáže jeho knihy patří pravděpodobně ty, které obsahují sociální kontext, od způsobu života venkovského šlechtice až k podmínkám městské a venkovské chudiny. Základním materiálem jsou mu současné průzkumy, poezie, romány, deníky a vydané paměti. Ústní tradici využívá zvláště zajímavě. V příbězích lapků, kteří „drželi aristokratickou pozici v komunitě zlodějů“, anekdot „o jejich krutosti a odvaze, jejich občasných štedrých a dobromyslných činech, jejich milenkách a jejich zázračných únicích ... je to bezpochyby směsice bajek. Z toho důvodu však neměly zůstat nezaznamenány, neboť je spolehlivým a důležitým faktem, že takovýmto příběhům, ať pravdivým či nepravdivým, naši předkové naslouchali s dychtivostí a vírou.“ Macaulay dlouze cituje jednu kramářskou píseň, kterou nazývá „silným a trpkým výkřikem pracujících proti kapitálu“ a tvrdí, že důkazy tohoto typu musí být ve společenské historii využívány. „Obyčejní lidé tehdejší doby neměli ve zvyku scházet se k veřejné diskusi, řečnit na shromáždění nebo posílat petice do parlamentu. Žádné noviny se nepřimlouvaly za jejich věc ...o značné části jejich historie je možné poučit se jen z písní.“^{viii}

Jako historik obecných dějin čerpal Macaulay nejen z velkého množství vydaných pramenů, ale také z celé řady jiných edic postavených na jiném pojetí historie. Jednou z autorit využívajících ústní tradici, kterou Macaulay zmiňuje, byl sir Walter Scott. Jako mladý muž, dříve, než začal psát romány, byl Scott právníkem v pohraničí, a jednou z jeho prvních knih bylo „Minstrelské umění na skotské hranici“ (*Minstrelsy of the Scottish Border*, 1802)¹. Byla to řada lidových balad, které posbíral se svým přítelem Robertem Shortreedem od venkovanů. Jeho vlastní zájem byl částečně vzbudila ještě starší sbírka „Památky staré anglické poezie“ (*Reliques of Ancient English Poetry*, 1765) biskupa Parcyho. Mohl se ale setkat i s jinými díly. Nejznámější byla „Británie“ Williama Camdena (*Britannia*, 1586), která obsahuje kapitoly o vývoji anglického jazyka, přísloví a jména, a také poezii. Představuje jedno ze základních děl, týkající se historického studia jazyka a folklóru.

---

¹ Minstrelské umění - umění vzdělaných středověkých básníků a pěvců v Anglii. Pozn. překl.

Scott poté ještě významněji přispěl k další nové formě historického psaní – historickému románu. Zde opět nashromáždil mnoho ústních důkazů, které sám potřeboval. Navštívil skotskou vysočinu, „hovořil (jsem) s přívrženci krále Jakuba II., kteří se účastnili „revoluce z roku 45“.“ Scott v rozhovorech s těmito starými muži poznal, možná lépe než kdokoli jiný žijící v té době, co bylo skutečným důsledkem roku '45. Culloden byl svědkem konce jedné kultury: rozptýlení nebo zničení skotských horských klanů, kmenové společnosti a způsobu života, který bez přerušení trval od doby železné. Staří muži, se kterými mluvil, byli opravdovými „historickými dokumenty“, a kontakt s nimi nepochybně pomohl vnést do jeho psaní pravdivost, jakou nalzáme v jeho dřívějších dílech jako je *Waverley*, *The Antiquary*, *Rob Roy* a *Guy Mannering*^{ix} Svých zdrojů si vážil do té míry, že do předmluvy některých svých románů umístil varující verše Roberta Burnse:

A chiel 's amang you takin' notes

An faith he'll prent it.¹

Psaním poznámek i historických románů vytvořil Scott strukturu k některým hlavním imaginativním dílům 19.století. Dickens například záměrně umístil mnoho svých románů do londýnského prostředí, které si mohl pamatovat z dětství, a když nemohl snadno čerpat z ústních zdrojů – jako v díle *Hard Times* – vydal se na speciální terénní výzkum. Charlotte Bronteová v knize „*Shirley*“ čerpá mnoho dramatických událostí ze znalosti vzpomínek místních lidí na povstání Ludditů. Dílo George Moora, životní příběh sluzky s názvem „*Esther Waters*“, zakládá svou reálnost na autorově zvyku povídat si pod schody, obvykle na venkovských sídlech. George Borrow dospěl k pochopení východoanglických cikánů podobným způsobem. Ve Francii hledal Emile Zola materiál pro *Germinal* v rozhovorech s horníky v Monsu. V Británii se později objevil Arnold Bennett, další velký „zapisovatel“, a jeho kniha „*Clayhanger*“ byla opět rekonstrukcí světa, který si pamatoval. Vnímavým pozorováním venkovských zvyků se dosud nejbližší Scottovi se dostal Thomas Hardy, který je posléze využil pro ilustraci konfliktu a změny v celé společenské struktuře. Díváme se však dopředu – a do etapy, kdy historikové, ke své vlastní škodě, nebyli příliš připraveni poučovat se od romanopisců.

---

¹ „Chasník si dělá mezi vámi poznámky/ doufá, že je otiskne.“

Úryvek z básně „Cestování kapitána Grose po Skotsku“. (On Captain Grose's Peregrinations through Scotland')
V češtině nebyla vydána. Pozn.překl.

Třetí typ historické práce, který se šířil obzvláště rychle od konce 17.století, byly memoáry. Užití ústního svědectví se zde samozřejmě předpokládalo. Vzrůstající popularita memoárů přinesla zajímavé rozšíření rozsahu. Existovala zaprvé řada projektů ke sbírání životopisů, jejichž cílem bylo reprezentovat celé sociální skupiny spíše než výjimečné jednotlivce. Nejznámějším z těchto projektů byly „Stručné životy“ (*Brief Lives*) od Johna Aubreyho. Ačkoli byl tento projekt známý v době Aubreyho života, byl publikován až o dvě století později, roku 1898. Aubrey, který napsal, že od mládí „miloval konverzaci se starými muži jako se živou historií“, byl zchudlý venkovský šlechtic, který byl přinucen změnit svého koníčka v živobytí jako pomocný sběratel a výzkumník.^x Přitom si našel čas ke shromáždění příběhů a informací z nespočetných zdrojů k tomu, aby sestavil životopisný portrét svého společenského okruhu- inteligence 17.století jako celku. Ještě nenápadnějším příkladem na úrovni místní historie byla „Lidská povaha v historii Myddle“ (*Human Nature Displayed in the History of Myddle*, 1833) ve Shropshire do Richarda Gougha, napsaná v letech 1700 –1706, která nedávno přitáhla pozornost historiků. V předmluvě nového vydání ji W.G. Hoskins nazývá „jedinečnou knihou. Poskytuje nám obraz Anglie 17.století v báječných a rozličných podrobnostech, čemuž se žádná jiná kniha, kterou znám, ani zdaleka nepodobá.“ Gough začal vyprávěním o budovách této farnosti, ale jakmile se dostal k farnímu kostelu, využil jeho lavic jako určitého rámce k sociálnímu průzkumu, bral jednu rodinu - držitele lavice- za druhou, a psal o jejich původu a zaměstnání. Porovnával se zalíbením jejich úspěchy a prohry – pití, podplácení a chození za prostitutkami. Tyto informace nejsou však jen ilustrativní. Jejich hodnota se v moderním historickém bádání projevila v ustavení základních demografických faktů a opravení špatných interpretací, vycházejících z konvenčnějších zdrojů, jako jsou poslední vůle a matriky^{xi}. Gough je možná jedinečný díky své otevřenosti při zaznamenávání skandálů, ale pozornost, kterou soustředil na lidi spíše než na instituce, poskytuje jeden z prvních příkladů užití cenné minoritní formy v místní historii. „Historie a tradice Darwenu a jeho obyvatel“ (*History and Traditions of Darwen and its People*) je pozdějším příkladem. J.G. Shaw, vydavatel místních novin, napsal toto dílo těsnopisem a v Darwenu bylo vydáno jedním starým člověkem roku 1889.

Další paralelní rozšíření vedlo k rozvoji autobiografií příslušníků dělnické třídy. Existuje pro to několik různých příčin. První je zveřejnění života jako morálního příkladu. Kromě jasných příběhů o obrácení a osvobození, jakými jsou svědectví prvních metodistů, byla vydána křesťanskými pamfletisty řada životopisů z poloviny 19.století. Autory úvodů byli duchovní a byly jim dávány názvy jako „Cesta pracujícího člověka na světě“ (*The Working Man 's way in the World*). Téma morálky bylo přeneseno na světskou půdu Samuelem Smilesem, který

vydal životopisné sborníky mechaniků, dělníků v železárnách a výrobců náradí v klasickém díle „Svépomoc: S příklady charakteru a chování“ (*Self-Help: with Illustrations of Charakter and Conduct*, 1859). Životopis krejčího Thomase Cartera (který měl tendenci vidět sama sebe v lepším světle), vydaný popularizátorem morálky a vzdělání Charlesem Knightem ve stejném duchu roku 1845, byl jednou z prvních opravdových autobiografií z prostředí dělnické třídy. Zcela odlišný pramen představují memoáry pikareskního dobrodružství. V osmnáctém století to obvykle znamenalo hráčství nebo sexuální pletky, někdy ovšem i další formy „nizkého života“, i vlastní životopisy pytláků se nesly ve stejném duchu. Tyto dva přístupy v autobiografiích se v polovině 19. století sblížovaly, když pracující třídy začaly zasahovat do politiky a začínaly být považovány za problémové. Napůl autobiografická díla tovaryše Thomase Wrighta – „Některé návyky a zvyky dělnické třídy“ (*Some habits and Customs of the Working Classes*, 1867), „Spodina“ („*The Great Unwashed*“, 1868) a „Naši noví páni“ (*Our New Masters*, 1873) - poskytovaly střední třídě informace, které byly stejně barvité, jako uklidňující. U některých autorů je patrná snaha v tištěné podobě zachovat něco ze způsobů vyjadřování pracujících lidí. Ačkoli se politická autobiografie pracujících nakonec ustálila v poněkud úzké formě, začalo dělnické hnutí současně produkovat autobiografie, přičemž cestu ukázala jednak kniha „Život a zápasy Williama Lovetta“ (*The Life and Struggles of William Lovett*, 1876) a jednak „Život Thomase Coopera“ (*The Life of Thomas Cooper*, 1872), bývalého chartisty¹, který konvertoval a stal se metodistickým kazatelem. Fakt, že se autobiografie dělnictva v Británii objevily tak brzy, může úzce souviset s aktivitou dělnické třídy, nejprve v náboženství a poté v politice. V pozdější době platí totéž o Francii. Je velmi překvapivé, že v Německu 19. století naproti tomu neexistovala tradice románu o společnosti či vlastních životopisů dělníků. Teprve roku 1904 vydal socialistický poslanec Reichstagu Paul Gohre první řadu autobiografií se záměrem odhalit čtenářům ze střední třídy životní podmínky obyčejného života a skutečnost, že dělníci mají „lidské myšlenky a city a reagují na radost a utrpení stejně jako oni“.^{xii}

Mezi novými formami psaní historie lze ke konci 18. století najít počátky samostatné „historie společnosti“. V této etapě nebyly nijak odborně odděleny procesy vytváření informací, vypracování sociální teorie a historická analýza, takže někdy postupovaly společně, jindy odděleně. Nemůžeme z toho důvodu oddělovat počátky metody „vyprávěné historie“ od všeobecného rozvoje shromažďování a využívání ústních důkazů. Dvě první úspěšné knihy například pocházejí ze Skotska. Roku 1781 vydal John Millar své dílo „Původ rozdílu mezi

---

¹ Chartismus bylo první politicky zaměřené hnutí dělnictva v ANGLII. POZN. PŘEKL.

vrstvami“ (*Origins of the Distinction of Ranks*), kde staví do popředí historickou a srovnávací teorii nerovnosti. Nejen, že předešel Marxe v tom, že dal do souvislosti období týkající se vztahů sluhy a pána a změn v ekonomické organizaci, ale v pojednání „O stupni a postavení žen v různých dobách“ podal jedno z prvních vysvětlení nerovnosti pohlaví. Toto průkopnické uplatnění historické sociologie záviselo na široké rozmanitosti vydaných pramenů od starých dějin k současným popisům místních společenských zvyků od evropských cestovatelů na jiných světadílech. O deset let později přišel významný krok ve sbírání pramenného materiálu - první Statistická zpráva Skotska („*Statistical Account of Scotland*“, 1791). Byla to zpráva zahrnující veškeré obyvatelstvo, která obsahovala informace o společenské situaci v současnosti i minulosti, vypracovali ji farní duchovní a vydal Sir John Sinclair. Od „Domesday“ nedošlo na britských ostrovech v takovém měřítku k žádnému podobnému zkoumání. V Anglii se mezitím staly důležitým modelem sociálního výzkumu cesty „do terénu“, v nichž Arthur Young spojil jak vlastní pozorování, tak i rozhovory s ostatními, které se nalézaly v jeho vlivných zprávách o stavu britského zemědělství. Odpovědi Youngovi byly pozdější cesty Williama Cobbetta, který užíval stejnou metodu k zaznamenání společenských důsledků devastace zemědělství hospodářským pokrokem. Jiní, méně čínorodí lidé, vymysleli zkratky, jež se měly v budoucnosti stát klíčovými metodologickými nástroji. První dotazník se připisuje Davidu Daviesovi, faráři z Berkshire, který zkoumal rozpočty zemědělských dělníků a zasílal tištěné přehledy potencionálním spolupracovníkům, kteří, jak doufal, by mohli mít podobné informace z jiných míst. Za účelem jiného výzkumu pod názvem „Postavení chudých“ („*The State of Poor*“), také v 90. letech 18. století, vyslal sir Frederic Eden jednoho z prvních moderních tazatelů – „nesmírně věrného a inteligentního člověka, který strávil déle než rok cestováním z místa na místo za účelem získat přesné informace podle souboru otázek, kterými jsem ho vybavil.“^{xiii}

Devatenácté století bylo svědkem rychlého postupu tohoto procesu vpřed v metodě terénní práce, historické analýzy a sociální teorie – ovšem v souvislosti se rostoucím odloučením a specializací. Platilo to dokonce v metodologii terénní práce samotné. Na výzkum spojený s cestováním se například specializovali antropologové v koloniích a statistický průzkum se stal doménou sociologa „moderních“ společností. Značné rozdíly se objevily i v podobě výzkumné metody používané v různých evropských zemích. Ve Francii, Belgii a Německu, podobně jako v Británii, průzkumů využívali především nezávislí filantropové, reformátoři lékařství a někdy noviny, poté jich začalo využívat oficiální vládní vyšetřování. Když však Francouzi začali svoji první rozsáhlou „enquete ouvrière“ ze strachu před revolučním výbuchem roku 1848, nehledali důkazy přímo, ale prostřednictvím svých dobře

organizovaných místních úředníků. Německé společenské přehledy, s nimiž se začalo v 70. letech 19. století, byly pravidelně rozesílány místním úředníkům, duchovním, učitelům nebo majitelům pozemků, a tak následovaly vzor francouzských a belgických „enquetes“. V Británii byla naproti tomu zavedena technika přímého shromažďování důkazů. Pravidelně se tak dělo od vyhlášení pravidelného desetiletého sčítání lidu v roce 1801. Bylo realizováno podle ústředních instrukcí výzkumníky roztroušenými po celé zemi – čímž byla založena tradice celonárodního dotazování pomocí rozhovorů. Byla publikována pouze souhrnná zjištění ze sčítání. Parlamentní dotazníky o sociální situaci a královské „komise“, které byly později publikovány jako Modré knihy, byly také zpracovávány na základě rozhovorů, i když jiného druhu. Někdy byl výzkum prováděn na místě, ale obvykle byli před členy dotazovacího výboru předvoláváni a zpovídáni svědkové. Často se opakovaly výměny názorů a argumentů mezi výborem a svědky spolu se zveřejněním oficiální zprávy. Představují bohatou zásobu vlastních životopisů i jiného ústního materiálu. Jejich potenciál jakožto pramenného materiálu byl rychle doceněn. Modré knihy se staly základem Disraeliho popisů života dělníků v jeho dílech „*Coningsby*“ a „*Sybil*“. Stejně užitečnými se staly pro Karla Marxe.

Marx a Engels ve svých aktuálnějších politických dílech obvykle vycházeli především z vlastních zkušeností a ze zpráv svých mnohých dopisovatelů a návštěvníků, v písemné i ústní podobě. Engelsova „*Situace pracující třídy v Anglii v roce 1844*“ (*Condition of the Working Class in England in 1844*) tak kombinuje materiál z tisku, Modrých knih a jiných současných zdrojů se fakty o životě dělnické třídy, o kterých se přesvědčil na vlastní oči. Engels přijel do Manchesteru roku 1842, aby zde pracoval v anglické pobočce otcovy firmy a ve volném čase - po práci v prádelně- zde mohl zkoumat podmínky v průmyslové výrobě a setkávat se skrze dívku z dělnické třídy, Mary Burnsovou, s některými z chartistických vůdců. Ve své vrcholné analýze se však Marx spoléhal na publikovaný pramenný materiál. „*Kapitál*“ je bohatě vybaven bibliografií a poznámkami pod čarou. Kromě občasných citací z klasické literatury uvádí Marx dva druhy zdrojů: zprvu současnou ekonomickou a politickou teorii a poznámky, a zadruhé soudobou kritiku, zahrnující chytré anekdoty, z novin a z parlamentních Modrých knih. Marxovo rozhodnutí využívat již vydané ústní materiály spíše než podnikat jakoukoli terénní práci bylo bezpochyby zčásti způsobeno jeho vlastním vkusem a částečně vycházelo z toho, že mu umožňovalo podepřít své argumenty nenapadnutelnými autoritami. Díky vlivu, kterého měl *Kapitál* v budoucnosti ve společenské historii dosáhnout, se to však stalo klíčovým precedentem.

Při této změně situace zůstává významnou skutečností, že takováto možnost volby byla Marxovi otevřena. Dosud jsme totiž nevyčerpali výčet nových hlavních kroků ve vytváření

ústního pramenného materiálu ve společenské historii. Kromě vládních výzkumů se práce na sociálních průzkumech ujaly dobrovolné organizace. Ke konci 30. let 19. století existovaly statistické společnosti v Londýně, Manchesteru a dalších městech, které se skládaly především z lékařů, úspěšných podnikatelů a jiných profesionálů, a které významně přispěly k technice shromažďování a analyzování informací získaných výzkumem společnosti. Prováděly místní dotazování v podmínkách dělnické třídy, přičemž průkopnický využívaly dotazníkových průzkumů od domu k domu a publikovaly svá zjištění ve statistických tabulkách, začínajících stručnou zprávou. Při použití této formy byla většina původních důkazů, získaných v rozhovorech, potlačena. Na druhou stranu byl vytvořen alternativní model za pomoci novinových průzkumů, které byly uskutečněny ve 40. letech 19. století. Svého vrcholu dosáhl v průzkumu *Morning Chronicle* pod vedením Henryho Mayhewa. Toto dotazování, které bylo naplánováno hned po velké epidemii cholery v roce 1849, bylo označováno jako „první empirický výzkum chudoby jako takové“.^{xiv} Cílem Mayhewa bylo ukázat vztah mezi úrovní mezd v průmyslu a sociálními podmínkami. Místo průzkumu, uskutečňovaného dům od domu, proto analyzoval několik povolání pomocí „strategického“ vzorku. V každém oboru vyhledával charakteristické pracovníky, a to na všech zaměstnaneckých úrovních. Poté získával doplňující informace- jednak od pracovníků, kteří se vymykali tím, že dostávali neobvykle vysokou mzdu, a na druhé straně od příležitostných dělníků trpících nouzí. Informace získával jak z korespondence, tak z rozhovorů a u obojího si vytvořil podrobnou strukturu otázek. Nejvýraznější byla technika jeho rozhovorů. Zdá se, že cítil respekt ke svým narátorům, což bylo u výzkumníků v jeho době velmi vzácné. Jeho poznámky svědčí o jeho emocionální spřízněnosti a ochotě naslouchat jiným názorům. Změna jeho úhlu pohledu svědčí o tom, že byl připraven nechat se ostatními lidmi skutečně ovlivnit. Není pochyb o tom, že tento postoj mu pomohl k přijetí do rodin dělníků a naslouchání jejich pocitům a životním příběhům. Významně to souviselo s Mayhewovým neobyčejným zájmem o jejich skutečná slova. Obvykle přicházel na rozhovory v doprovodu stenografa, takže vše, co bylo řečeno, mohlo být ihned zaznamenáno těsnopisem. Ve svých zprávách ponechával velký prostor přímým citacím. Pouze na stránkách Mayhewových knih uslyšíme mluvit obyčejné lidi z Anglie uprostřed viktoriánské éry. Z tohoto důvodu se jeho knihy stále čtou. Navzdory své popularitě neměl Mayhew přímé následovníky. Se vzestupem socialistického hnutí koncem 19. století se však objevila v Británii a v Německu nová vlna zájmu o dělnickou třídu a porozumění jejím podmínkám a duchu. Jedním z důsledků této vlny bylo hnutí „usmíření“, které vyzývalo idealisticky smýšlející muže a ženy ze střední třídy k životu mezi chudými. Pracovali tam jako dobrovolníci, ve skupinkách i jednotlivě, nebo dokonce

v přestrojení. V Anglii byla například napsána řada „letmých pohledů do propasti“ z obyčejných nocleháren a chudobinců, kromě známých úvah Jacka Londona a později George Orwella. Roku 1890 pracoval inkognito v továrně na obráběcí stroje v Německu v Chemnitz mladý student teologie jménem Paul Göhre, a napsal o tom knihu „Tři měsíce v dílně“ („*Three Months in a Workshop*“, 1895). Byla to studie o kultuře továrny, která zaznamenala obrat v německém společenském výzkumu, a také navedení Göhreho na cestu, která, jak jsme viděli, ho později přivedla ke zpracování prvních autobiografií německých dělníků. Také Robert Sherard využíval utajované techniky k novým zamyšlením o průmyslových podmínkách v knize „Bílí otroci Anglie“ („*The White Slaves of England*“, 1897). Říká: „Továrny, které jsem navštívil, jsem navštívil jako provinilec a s rizikem provinilce.“ Začal se vyhýbat zaměstnavatelům, když zjistil, že jsou jim v jejich „luxusních kuřárnách“ jeho „historiky o stížnostech“ pouze k smíchu. Alexander Peterson rovněž otevřeně usiloval o podobné porozumění kultuře dělnických vrstev. Jeho dílo „Přes mosty“ (*Across the Bridges*, 1911) čerpá z let, která prožil v jižním Londýně. Ve studiích, týkajících se venkova, je vyjádřena úcta k venkovským lidem, například v díle „Změna vesnice“ (*Change in the Village*, 1912) od George Stuarta a ve větší míře v knihách Stephena Reynoldse o rybářích v Devonu, s nimiž Reynolds bydlel, v díle „Domě chudého člověka“ (*A poor man's house*, 1909) a „Zdá se!“ (*Seems so!*, 1913). Reynoldsova sympatie vyústila ke zřetelnému „zavržení života střední třídy“ v přesvědčení, že jednodušší životy chudých jsou zásadně „lepší než životy takových lidí, mezi nimiž jsem byl vychováván“^{xv} Jen málokteří ovšem zašli tak daleko. Část nových sympatií a porozumění lze však nalézt i v těch nejrozsáhlejších a nejvlivnějších sociálních průzkumech v Anglii na konci 19.století - v díle Charlese Bootha „Život a práce obyvatel Londýna“ (*Life and Labour of The People in London*, 1889-1903). Booth užíval řadu metod- včetně zúčastněného pozorování dělnické domácnosti, když se tam inkognito ubytovával- ačkoli pro svůj hlavní výzkum, týkající se chudoby, nevyužíval přímých rozhovorů, ale spoléhal se na zprávy ze škol. Značné množství ústních důkazů použil pro svůj náboženský výzkum, avšak ty získal hlavně od duchovenstva. Přes veškerou bohatost chybí jeho hlavnímu dílu, čítajícímu sedmnáct dílů, bezprostřednost dělnického jazyka. Seebohm Rowntree rozvíjel Boothovu metodu pro svou vlastní studii o Yorku nazvanou „Chudoba“ (*Poverty*, 1901). Prováděl přímé rozhovory, ačkoli jeho zápisy čerpaly z dřívějších statistických zjištění a vyhýbaly se citacím. Ve svém pozdějším díle „Nezaměstnanost“ (*Unemployment*, 1911) velmi efektivně využívá přímé citace z poznámek tazatelů, a ačkoli zdaleka nedosahuje standartu Mayhewe, je toto dílo prvním důležitým příkladem sociologického výzkumu 20.století, zvláště svojí kombinací tabulek a citátů

z rozhovorů. Kulturní studie „Vybavení dělníků“ (*The Equipment of the Workers*, 1919) je dalším méně známým průkopnickým dílem, vypracovaným skupinou šlechtných vzdělanců v osadě St. Philip v Sheffieldu, která využívá jak kvantitativních vzorků, tak vybraného množství kvalitativních rozhovorů zahrnujících životní příběhy. Je to zvláštní kniha, ale opět se setkáváme s příkladem metody, která mohla být – ačkoli v tomto případě nebyla – uplatněna dobovými historiky.

Druhá linie vlivu Boothova společenského výzkumu vede přímějí k historii samotné. Jednou z členek jeho výzkumného byla mladá Beatrice Webbová. Její příspěvky k problematice dělníků v docích a vykořisťovaného krejčovského řemesla jsou vůbec nejlepší analýzou průmyslového prostředí, jaké lze celé řadě Boothových prací nalézt. Brzy také získala zkušenosti s dotazováním dům od domu jako výběřčí nájemného pro Octavia Hill. Již pro svou první samostatnou historickou studii „Družstevní hnutí v Británii“ (*The Co-operative Movement in Britain*, 1891) začala velmi systematicky shromažďovat ústní i dokumentové důkazy, a stejně postupovala i později v klasické knize, napsané se Sidney Webbem, „Dějiny odborového hnutí“ (*History of Trade Unionism*, 1894). Již od začátku Beatrice spojovala průzkum pomocí nahrávek s návštěvami družstevních společností a rozhovorů s jejich vůdčími osobnostmi. Později vyvinula spolu se Sidneym metodu nahodilých intenzivních terénních „nájezdů“. Na dva či tři týdny si zakládali „hlavní stany“ v ubytovnách v některém z provinčních měst a, podle jejích slov, „tvrdě pracovali - procházeli knihy zápisů, dělali rozhovory a zúčastňovali se odborových porad.“ Ačkoliv Sidney dával v první chvíli přednost práci s dokumenty, protože „byl ostýchavý při křížovém zpovídání funkcionářů, kteří obvykle začínají tím, že jsou nechtěnými svědky a kteří potřebují pozvolné, ale pevné vedení“, patrně narazil na „pustošivou povahu společných rozhovorů, při nichž funkcionáři z obou stran bušili do objektu, který byl ve středu jejich pozornosti – někdy politického oponenta, někdy úředníka, který se příliš nezabýval důsledky svých oficiálních kroků - s pevným přesvědčením o nejednoznačnosti otázky, argumentu, tvrzení a protikladu. Nechávali ho měnit jeho tvrzení, nebo, v jiných případech, člověka mátlí nebo pobuřovali.“^{xvi} Beatrice později využila těchto, ale i jiných, méně problematických dovedností v dotazování pro úmyslné vytvoření důkazu, který potřebovala, před rokem 1905 o „Komisi pro zákon o chudobě“. Důkazy získávala jak za pomoci získávání a instruování svědků, tak i pomocí svých vlastních křížových rozhovorů. V příbězích, které vydali, Webbovi citovali pouze psané dokumenty. Byli však silně závislí na rozhovorech; při souhrnné interpretaci i při zacházení s fakty. Každý terénní výzkum vyústil v celkové zhodnocení určité organizace a řadu pronikavých portrétů jejích osobností. Webbovi pečlivě uchovali svoji metodu pro jimi založenou britskou školu labouristické

historie. Tuto metodu užíval například Page Arnot ve svých dějinách hornických odborů. Poznámky o vedení rozhovorů, které Beatrice Webbová vydala pod názvem „Má učednická léta“ (*My Apprenticeship*, 1926), vzbuzují respekt dodnes. Svým příkladem jistě inspirovala předního historika ekonomie J.H. Chaphama v roce 1906, aby se pozoruhodně zastal metody vyprávěných dějin při obhajobě školení tazatelů, které pomohlo ke shromáždění „vzpomínek úspěšných obchodníků“, kteří podle jeho názoru byli „nejlepšími původními odborníky“ na soudobou ekonomickou historii: a „s nimi často umírají některé z nejcennějších záznamů historie 19.století“^{xvii}

Chaphamovo volání zůstalo bez odezvy. Rozvoj výzkumu společnosti v Británii a poté i v jiných zemích je pro historika vyprávěných dějin obvykle příběhem zanedbané příležitosti, ale i příběhem o průkopnictví. U historiků však nacházíme několik významných pokusů o využívání ústního materiálu. Například v Americe v 60. letech 19.století se H.H. Bancroft, jehož rodinná firma se stala největším prodejcem knih, nakladatelstvím a vydavatelstvím na dalekém Západě, rozhodl ve velkém shromažďovat materiál pro své historické studie o nedávno kolonizovaném pobřeží Tichého oceánu v Kalifornii. Na dobu padesáti let zaměstnal celkem šest set asistentů, kteří vybudovali jeho knihovnu, opatřili knihy rejstříkem a pořídili z nich výtahy. Kromě toho, že koupil všechny dokumenty, jaké našel, a posílal své zástupce, aby neustále obtěžovali rodiny a firmy, které se dostaly do finančních nesnází, mobilizoval celou armádu reportérů, aby čerpali z rozhovorů s žijícími svědky. Španělsky mluvící Enrique Cerruti byl z nich pravděpodobně nejschopnější. Sám Bancroft tvrdil, že jeho knihovna obsahuje „dvě stě sborníků s původním příběhy ze vzpomínek prvních obyvatel Kalifornie, rodilých a nových osídlenců, napsanými jimi samými nebo odečtenými z jejich rtů... ještě žilo tisíc, pět tisíc svědků dávné historie tohoto pobřeží, a ty všechny, jak je naznačeno výše, se pan Bancroft rozhodl vidět a zeptat se jich. Tisíc jich opravdu viděl i jeho asistenti jich viděli tisíc. Sepsali z jejich úst živé vyprávění o jejich zkušenostech.“^{xviii}

Bancroftovy metody měly samozřejmě mnoho slabých míst. Ukázalo se, že není schopen sebráný materiál zapsat do podoby, která by byla dostatečně přesvědčivá. Svojí ochotou využívat ústního svědectví však nastolil precedent, který byl poté následován jak seriózní vědou, tak i místní populární žurnalistikou. Frederick Jason Turner pomocí této metody částečně dospěl ve své slavné práci k tezi o významu otevřené hranice. Od 20. let 20. století bylo zvykem arizonského časopisu *Republican* shromažďovat pro publikování příběhy „pamětníků“ na každoročně organizovaných setkáních prvních osídlenců. Bancroft jistě sám mohl pomocí svého bohatství zorganizovat jeden z nejlépe propracovaných čistě historických

výzkumných projektů 19.století, čímž předběhl některé z velkých projektů uskutečněných o sto let později, ať již financovaných veřejně, či soukromě.

Užitečným varováním se může stát fakt, že ačkoli Bancroftova knihovna je centrem slavného univerzitního komplexu v Berkeley, jako historik je Bancroft do značné míry zapomenutý. V tom se ostře odlišuje od dalšího průkopníka vyprávěné historie, francouzského historika Julese Micheleta. Michelet je ovšem připomínán po právu a na tomto místě je nutné zmínit se o jeho využívání mluveného svědectví. Je pozoruhodnou postavou. Jednak je předním odborníkem své doby, a jednak významným a oblíbeným historikem s velkou představivostí, pokud jde o možnosti archivních dokumentů i o mluvenou tradici. Byl kromě toho jedním z prvních historiků, který do svého psaní přinesl pochopení pro zemi a krajinu. Jeho vliv byl dalekosáhlý. Toto ovlivnění je patrné u W.G.Hoskinse, který sledoval „Tvorbu anglické krajiny“ (*The Making of the English Landscape*, 1955) podél živých plotů, nebo ve Francii, kde slavný medievalista Marc Bloch spojoval své výzkumy v archivech se studiem typů polí, místních jmen a folklórem. Michelet chodil po francouzském venkově a hovořil s rolníky, kteří i na počátku dvacátého století obdělávali půdu pomocí některých prostředků, které používali jejich středověcí předkové. Sám užíval mluveného svědectví, zvláště v díle „Dějiny francouzské revoluce“ (*History of the French Revolution*), kde si uvědomil, že oficiální dokumenty postihují jen jednu stranu politického příběhu. V roce 1846 také vydal v *Le Peuple* pozoruhodný esej o dopadu mechanizace na společenské třídy ve Francii. Jeho předmluva obsahuje neobyčejný a zanícený výklad toho, jak se dostal k této metodě a co z ní získal. Sbíral informace mimo Paříž deset let, začal v Lyonu a pak se přesouval do jiných oblastních městech a po venkově. „Moje zkoumání mezi 'živými' dokumenty,“ říká, „mne naučilo mnoha věcem, které v našich statistikách nejsou... tomu, že jsem takto získal množství nových informací, které v žádné knize nejsou, se dá jen těžko uvěřit.“ Poprvé si tak všiml obrovského vzestupu v používání lněného prádla v chudých rodinách a z toho vyvozoval významný posun ve struktuře rodiny samé:

„tato skutečnost, sama o sobě důležitá jako pokrok v čistotě ...dokazuje zvyšující se stabilitu v domácnostech a rodinách – především vliv ženy, která jen málo získává vlastními prostředky, a může si dovolit takové výdaje jen tím, že jí případně část mzdy svého manžela. Žena v těchto domácnostech je šetrná, pořádná, a prozíravá... potvrdila se nedostatečnost dokumentů opírajících se o statistiky a jiných děl politické ekonomie, aby bylo možno porozumět lidem. Takové dokumenty nabízejí částečné, umělé výsledky a stanoviska zaujímaná z příliš ostrého úhlu, jež mohou být špatně interpretována.“

Micheletovi tento druh výzkumu mimořádně vyhovoval, částečně proto, že mládí strávil v rodině pařížského tiskaře. Rozhovory ho vrátily zpět k jeho vlastním společenským kořenům, od kterých byl svým vzděláním oddělen. „Napsal jsem tuto knihu *o sobě*, o svém životě a svém srdci. Je plodem mé zkušenosti... odvodil jsem ji z vlastního pozorování a styků s přáteli a sousedy. Posbíral jsem ji na cestě.“ Byl patrně mnohem šťastnější, když hovořil s chudými lidmi, než když byl ve společenské kruzích, do nichž se dostal:

„Vedle konverzace s muži ducha a učenci je konverzace s lidmi nejpoučnější. Jestliže nelze vést konverzaci s Berangerem, Lammenaisem nebo Lamartinem, musíme sejít do údolí a popovídat si s rolníkem. Co je možné naučit se od střední třídy? Pokud jde o *salony*, nikdy jsem z nich neodcházel, aniž bych měl srdce stísněné a ochladlé ...“

Pro Micheleta nebylo ani zdaleka lehké docílit otevřeného přiznání takového pocitu. Jako mladý člověk, postupující nahoru díky svému vzdělání, se velmi stáhnul do sebe. „Velké trápení na univerzitě změnilo mou povahu, a učinilo mne rezervovaným a uzavřeným, ostýchavým a nedůvěřivým...stále méně jsem toužil po lidské společnosti.“ Jeho znovuobjevení jiných a sebe sama nastalo díky vyučování na École Normale:

„Ti mladí lidé, přívětiví a důvěřiví, kteří ve mne věřili, mne smířili s lidstvem...“

Osamělý spisovatel se znovu vrhnul do davu, naslouchal jejich hlasům a poznamenával si jejich slova. Byli to přesně ti samí lidé...

(Moji žáci) mi prokázali, aniž by to věděli, ohromnou službu. Jestliže jsem jako historik měl nějakou zvláštní zásluhu, jež mne udržela na úrovni mých proslulých předchůdců, měl bych za ní vděčit vyučování, které pro mne znamenalo přátelství. Ti slavní historikové byli talentovaní, moudří a důkladní; pokud jde o mne, více jsem miloval.“

Historikové 19. století si nelibovali v analýze sama sebe. Michelet proto v několika svěžích odstavcích této předmluvy odhaluje náznak zvětšující se bariéry v praxi vyprávěných dějin: třídu. Devatenácté století bylo všude dobou rostoucího třídního a společenského uvědomění. Sami historikové se stávali do uzavřenou profesí, dosažitelnou skrze vzdělání. Ti nemnozí, kteří se k ní dostali z relativně chudého prostředí, tím spíše zůstali staženi do sebe a uzavření, vzhledem k těžkým zkušenostem se stoupáním na společenském žebříčku; tak jako Michelet na prahu dospělosti. Michelet byl mezi nimi výjimkou. Jen málokterí z nich se politicky angažovali nebo měli osobnost, která jim umožňovala dostat se zpět a snadno dosáhnout kontaktu s lidmi. Jak ještě uvidíme, výlučná odbornost, například v německém případě, se

ukázala jako závažnější. Množství produkovaných sekundárních pramenů ústní povahy do poloviny 19.století umožnilo velkým historikům více psát bez použití jakýchkoli „žijících dokumentů“.

Michelet sám to věděl, stejně jako kdokoli v jeho době. Roku 1831 byl jmenován vedoucím historické sekce Národního francouzského archivu, obrovské sbírky, která byla sestavena, když francouzská revoluce „vyprázdnila obsah klášterů, zámků a jiných míst na jednu úroveň“. Použil ji pro své „Dějiny Francie“ (*History of France*, 1835-67) a jeho doslov ke druhému svazku je opět výmluvným psychologickým pohledem dovnitř, tentokrát do osobnosti badatele v archivu. Je to jistý druh fantastického chvalo zpěvu:

„Ten den bude náš, neboť my jsme smrt. Všechny závažné události a každá revoluce se obrací v náš prospěch. Dříve nebo později k nám přicházejí vítězství i porážení. Máme monarchii, zdravou na těle i na duchu, od začátku do konce... klíče od Bastily, koncept deklarace o právech člověka...“

Pokud jde o mne – když jsem poprvé vešel do těchto katakomb rukopisů, tohoto báječného pohřebiště národních památek, s radostí jsem zvolal ... ‘tady zůstanu navždycky, tady budu pobývat, neboť jsem si to přál!’

Uprostřed zdánlivého ticha těchto galerií jsem však rychle začal rozeznávat pohyb a šeptání, jež nebyly pohybem a šeptáním smrti. Tyto papíry a pergameny, tak dlouho opuštěné, si nepřály nic víc než být znovu vyneseny na denní světlo: avšak nejsou to papíry, ale životy lidí, krajů a národů...všechny žily a mluvily a obklopovaly autora armádou mluvící stovkou jazyků. ...

Jak jsem dýchal jejich prach, viděl jsem je povstávat. Vstávaly z hrobu, jeden byl hlavou, druhý rukou, jako v Posledním soudu Michelangela nebo v Tanci smrti. Tento elektrizující tanec, který kolem mne prováděly, jsem se v této práci snažil reprodukovat.

Představa, že dokument není pouhý papír, ale realita, je zde přetvořena do děsivé gotické halucinace, romantické noční můry. Je však jedním z psychologických předpokladů, jež podepírají empirickou dokumentární tradici v historii všeobecně, a to nejen ve Francii. V mnohem opatrnější a zastřené formě lze například najít stejný sen ve významném raném díle anglické vědy, „Domesday book a to, co přišlo po ní“ (*Domesday book and Beyond*, 1897) od F.W. Maitlanda. „Má-li se porozumět anglickým dějinám, je třeba zvládnout právo sepsané v Domesday book.“ Maitland se těší na budoucnost, kdy budou všechny dokumenty nově uspořádány, vydány a analyzovány. Pouze tehdy, jak píše, „budou pomalými kroky myšlenky našich předků, jejich obyčejné myšlenky o obyčejných věcech, znovu myslitelné ...“. Sen je i v titulu samém. „Domesday book se mi zdá být nikoli poznaná, ale poznatelná. Hlubší minulost je stále ještě velmi temná, ale cesta k ní vede přes záznamy Normanů.“^{xix}

Právě tato dokumentová tradice se během 19.století objevila jako ústřední disciplína nové profesionální historie. Její kořeny sahají do minulosti k negativní skepsi doby osvícenství i

k archivním snům romantismu. Dávným příkladem je skotský historik William Robertson, který ve svých „Dějínách panování Karla V.“ (*History of the Riegn of Charles V.*, 1769) veřejně pokáral Voltaira za jeho opomenutí citovat prameny. On sám vynaložil neobvyklé úsilí na to, aby postavil svoje „Dějiny Skotska“ (*History of Scotland*, 1759) na původních dokumentech, a byl schopen citovat sedm významných archivů, včetně Britského muzea, ačkoli „tato impozantní sbírka“ není „dosud otevřena veřejnosti ...veřejné archivy, a stejně tak schránky soukromých osob, byly vybrakovány ...mnoho důležitých dokumentů však uniklo pozornosti (druhých)... mou povinností bylo hledat je, tento nepříjemný úkol byl ovšem spojen se značným užtkem ... tím, že jsem se do nich podíval, jsem v mnoha případech mohl opravit nepřesnosti dřívějších historiků.“ Podle těchto názorů se archivní výzkum pokládá v podstatě za nepříjemnou opravnou povinnost, spíše než za tvořivou schopnost. Stejná negativní skepse vede Robertsona k tomu, aby bez váhání odmítl celou ústní tradici rané skotské historie, odmítá ji jako „bájně historky ...ignorantských kronikářů“. Historii Skotska do 10. století nemělo cenu studovat. „Všechno, co následovalo po krátkém období, které postihují doložené anály, je nejasné ... oblast pouhých bájí a dohadů, kterou je třeba zcela opomenout.“^{xx}

Poněkud obtížnější je pochopit, proč tento skeptický přístup zvítězil v 19.století. Stejný romantismus, který vdechł život metodě založené na dokumentech, také paradoxně nastartoval proces sbírání folkloru po celé Evropě a znovu získal zasloužený respekt rozsáhlým epickým dílům a ságám z různých ústních tradic. V Británii se folklorní hnutí rozvíjelo nezávisle na odborné historii, na místní starožitnické nebo literární bázi, která byla většinou amatérská, a přijala svou vlastní zvláštní evoluční teorii „přeživších“ od Darwina. Ve Francii a Itálii se folklór stal mnohem respektovanějším vědeckým odvětvím a zájem o něj můžeme v těchto zemích najít už za dob filosofa a historika 18. století Vica. Ve Skandinávii a Německu se však prosadil v největší míře. Stejně jako v Británii i zde můžeme najít případy sbírání a vydávání z dřívější doby, ale toto počáteční sběratelství vystřídala komplikovaná metodologie, která užívala historicko-geografického rámce pro systematickou dokumentaci a srovnání. V této, mnohem přesnější formě, folklorní věda výrazně přispěla k hnutí moderní vyprávěné historie, jak uvidíme. Současně se na ni začalo pohlížet jako na důležitou cestu k oživení ztraceného národního ducha a kultury, nejen ve Skandinávii, ale také v Německu.

Rovněž důležitá je skutečnost, že romantické hnutí dospělo ve filosofii dějin k pochopení kulturní historie v širokém významu slova a chtělo rozumět různým měřítkům posuzování minulých epoch a, konec konců, i jiných společností. To platilo zvláště v Německu, kde úzce dogmatický a univerzalistický racionalismus osvícenství narážel téměř od počátku na odpor,

zvláště u Herdera, který se domníval, že sama podstata historie tkví v její mnohosti a různosti. To pomalu směřovalo ke kulturnímu relativismu. Byla to Vídeň, kde na konci 19. století vzniklo moderní porozumění osobnosti jednotlivce pomocí psychologie, což s sebou neslo aspekt prosazení méně soudícího a relativističtějšího postoje k jednotlivcům v dějinách. Němečtí filosofové dějin se psychologii bohužel nevěnovali důsledně. Možnost nového porozumění historické hodnotě jednotlivých životních příběhů zde však jistě existovala, a přinejmenším jeden německý filosof, Wilhelm Dilthey, se tomuto porozumění velice přiblížil, jak ukazují některé jeho úvahy o významu dějin:

„Nejvyšší a nejpoučnější formou, ve které můžeme setkat s pochopením života, je autobiografie. Je tu přítomen navenek viditelný a ukazující se životní běh, který je základem pro pochopení toho, čím byl v určitém prostředí vytvořen. Člověk, který hledá v historii svého života spojnice, je vytváří ve svém životě pomocí různých úhlů pohledu, a nyní tyto spojnice vyjadřuje slovy ... ve své paměti člověk vydělil a zdůraznil momenty, které prožil jako významné, a jiným dovolil upadnout do zapomnění...

Prvním problémem je tedy uchopit a prezentovat historické souvislosti, již z poloviny vyřešené životem.^{xxi}

Jak se tato příležitost ztratila? Co vedlo dokumentovou metodu k jejímu skrovnému, zřídka zmírněnému vítězství v německém příkladě v týchž desetiletích? To je otázka, kterou je zapotřebí prozkoumat detailněji. Vysvětlení však bezpochyby spočívá, alespoň částečně, ve změně společenského postavení historika. Rozvoj akademické historické profese v 19. století s sebou přinesl jeho přesnější a uvědomělejší společenské postavení. Tento rozvoj také vyžadoval, aby historikové, jako jiní odborníci, měli nějakou formu zvláštní přípravy. Jak výzkumný doktorát, tak i systematická výuka historické metodologie pocházejí z Německa. Leopold von Ranke začal s výzkumnou přípravou poté, co byl v roce 1825 jmenován profesorem v Berlíně. Rankemu bylo již třicet let, ale měl před sebou život do devadesátí, a během několika desetiletí se jeho seminář o výzkumu stal nejvlivnější platformou odborného historického školení v Evropě. Ranke byl v některých věcech staromódní, skeptik stejně jako romantik, přestože ho fascinovalo středověké Německo. K rozhodnutí vyhnout se ve své vlastní práci všem výmyslům, fikci a pevně se držet faktů ho nejprve vedlo zavržení Scottových románů jako faktograficky nespolehlivých. Ve svém prvním vrcholném díle „Dějiny latinských a germánských národů“ (History of the Latin and Germanic Nations, 1824), však navzdory svému proslulému zpochybnění důvěryhodnosti Guiccardiniho a výroku, že historie má být psána *wie est eigentlich gewesen ist* (jak se skutečně stala), prohlašoval, že je proti výzkumu pro výzkum samotný. Ačkoli práce „Dějiny papežů“ (The History of the Popes, 1837) se zakládala na aktivnějším přístupu, určitě nikdy nesdílel

fascinaci archivy jako jeho současník Michelet. V průběhu svého života si skutečně vypracoval návyk vyhýbat se jakémukoli přímému kontaktu s archivy. Dokumenty mu byly přinášeny domů jeho vlastními výzkumnými asistenty, kteří je zpravidla četli nahlas, a pokud k tomu dal pokyn, asistent pořídil kopii dokumentu. Ranke pracoval každý den od 9.30 do dvou hodin se svým prvním asistentem, a od 7 hodin večer se svým druhým asistentem, mezitím chodil na procházku se sluhou do parku, obědval a krátce spal. Nejvíce ceněna je vytrvalost jeho systematického a kritického ducha. Přímou vyškolicí více než sto významných německých univerzitních historiků. Ve svém semináři o výzkumu přivedl historiky k práci na středověkých dokumentech, ačkoli si mohli vybrat vlastní téma; dělal to jednoduše proto, že zvládnout tuto práci bylo nejtěžší. Když se začala odborná příprava rozšiřovat, nejprve do Francie v 60. letech 19. století a později jinde v Evropě a v Americe, byla založena na Rankeho premisách. C.V. Langois a Charles Seignobos ze Sorbonny uvedli klasickou příručku „Úvod do studia historie“ (Introduction to the Study of History, 1898) bezvýhradným prohlášením: „Historik pracuje s dokumenty ... dokumenty nelze ničím nahradit: žádné dokumenty – žádná historie.“^{xxii}

Práce s dokumenty poskytla nejen ideální trénink, ale nabízela profesionálnímu historikovi další tři klíčové výhody. Zaprvé- zkouškou schopností mladého vědce se mohlo stát napsání monografie, zkoumání určitého koutku minulosti; možná velmi malého, ale založeného na původních dokumentech a proto, alespoň v tomto smyslu, originálního. Za druhé- práce s dokumenty poskytla této disciplíně charakteristickou metodu, která – na rozdíl od ústního důkazu – mohla být vydávána za odbornou specializaci, kterou jiné obory neměly. Toto sebepotvrzování jasnou metodou – jako jsou archeologické vykopávky, sociologický průzkum, nebo exkurze antropologa do terénu – je typickou ukázkou odborné rutiny devatenáctého století. Měla ještě doplňující funkci: učinit hodnocení odborných schopností vnitřní záležitostí, nepodléhající soudu nezasvěcených. Za třetí- pro stále větší počet historiků, kteří dávali přednost uzavírání se ve svých oborech studia- místo toho, aby se stýkali buď se společností bohatých a mocných, nebo s obyčejnými lidmi- představoval výzkum dokumentů neocenitelnou společenskou ochranu. Svoji izolaci si mohli také dělat nárok na objektivní neutralitu a dospět dokonce k přesvědčení, že izolace od společnosti je pozitivní profesionální ctností. Není náhoda, že kolébkou této akademičnosti bylo Německo 19. století, kde univerzitní profesori tvořili v rámci střední třídy úzkou patricijskou skupinu, která byla díky své izolaci v malých provinčních městech, politické impotenci a ostře hierarchickému vnímání společenského postavení ve své zemi velmi ostře odříznuta od skutečného politického a společenského života.

V Británii se tyto tendence projeví poměrně pozdě. Ačkoliv dokumenty Ústavy byly kvalitně uchovány biskupem Stubbsem, vynikající vědci konce 19.století jako Thorold Rodgers a J.R.Green se neobtěžovali opatřit svá hlavní díla poznámkami pod čarou a dokonce „Moderní historie Cambridge“ (*Cambridge Modern History*), započatá lordem Actonem v roce 1902 jako „konečná etapa v podmínkách historického vzdělání“, měla být bez poznámek pod čarou.^{xxiii} Akademická obec byla dosud široce propojena jak příbuzenskými, tak profesními vztahy s londýnskou společností a politickým světem. Beatrice a Sidney Webbovi vedle své politické práce pro Komisi pro práva chudých také napsali kapitolu o sociálních hnutích pro Moderní historii Cambridge, zatímco R.C.K. Ensor, který napsal velmi úspěšnou knihu v oxfordské edici „Anglie 1870-1914“ (1936), strávil většinu svého života na poli žurnalistiky, politiky a sociální práce. Dílo „Struktura politiky při vyměřování daní v době Jiřího III.“ (*The Structure of Politics At The Assentation of George III.*), vydané až roku 1929 Lewisem Namierem, znamenalo nahodání staré whigské historické školy. Doktorát získaný pomocí výzkumu začal otevírat dveře do historické profese teprve po druhé světové válce, kdy došlo k rozšíření univerzit. Dá se říci, že všechny jeho výhody i nevýhody jsou pro britské historiky novinkou.

V té době již ideální doba historické metody práce, založené na dokumentech, pominula. Měla vždy své kritiky. Dokonce i Langlois a Siegnobos varovali před „duševními deformacemi“, k nimž vedla kritická věda v Německu. Textová kritika se utápěla v nedůležitých detailech, oddělená propastí nejen kultury obecně, ale i širších otázek, týkajících se historie samé. „Někteří vysoce uznávaní kritici své schopnosti prodávají a nikdy se nezamýšleli nad konci, ke kterým vede jejich umění.“ Komentovali také lehkost, s níž se „spontánní důvěřivost“ vůči čemukoli, co je zdokumentováno, může vyvinout (jako charakteristický příklad uváděli memoáry, jako typ dokumentu, který si zasluhuje „zvláštní nedůvěru“). Argumentovali ve prospěch analytické kritiky a srovnávacích důkazů k nalezení faktů: „každá věda je postavena na spojování pozorování: vědecký fakt je střed, v němž se sbíhá několik různých pozorování.“ Jejich první tezi opakuje R.G.Collingwood v díle „Idea historie“ (*The Idea of History*, 1946) a odsuzuje odbornou přípravu, která „vedla k nutnému důsledku, že nic není pro historii všeobecně uznávaným problémem, pokud to není problém mikroskopický nebo takový, s nímž je možno zacházet jako se skupinou mikroskopických problémů.“ Jako příklad uvádí Mommsena, který „byl schopen sestavit soubor nápisů nebo příručku římského ústavního práva s neuvěřitelnou přesností ... ale jeho pokus napsat historii Říma se zhroutil přesně v tom bodě, kde se začal stavět do popředí jeho vlastní přínos římské historii“^{xxiv} Takovéto poznámky mají ještě větší význam dnes, v rychle se měnícím světě,

který si žádá pro vlastní nestabilitu vysvětlení. Únik od hlavních problémů historické interpretace k mikroskopickému výzkumu je stále těžší zdůvodnit. Dokumentová tradice se tak stále více nachází v defenzivě, tváří v tvář rostoucímu významu sociálních věd s jejich nároky na větší vliv interpretace a teorie.

Podíváme-li se ještě kritičtěji, „dokumentová škola“ čelí změně své vlastní podstaty, neboť sám dokument změnil svoji sociální funkci, a to dvojím způsobem. Zaprvé - nejdůležitější komunikace mezi lidmi již neprobíhá pomocí dokumentů (pokud tak někdy vůbec probíhala), ale ústně, při setkání nebo po telefonu. Zadruhé, záznam ztratil svoji „nevinnost“ (pokud někdy nějakou měl) a nyní se chápe jako potenciální zdroj budoucí propagandy.

Etapy této změny velmi živě vystihl A.J.P. Taylor, přední představitel moderní anglické dokumentové školy. Poprvé jsou zmíněny v dokumentaci, týkající se dějin diplomacie:

„Historik středověku, který se seshora dívá na „soudobého“ historika, má tendenci zapomínat, že prameny, kterých si cení, jsou náhodnou sbírkou. Přežily zub času a archivář mu dovolí do nich nahlédnout. Všechny prameny jsou podezřelé. Není důvod, proč by historik diplomacie měl být méně kritický než jeho kolegové. Našimi prameny jsou především záznamy o vzájemných jednáních, které naše ministerstva zahraničí uchovávají mezi sebou. Autor, který vychází pouze z archivů, si pravděpodobně bude činit nárok na vědeckou poctivost. Zahraniční politika však musí být definována a zároveň prováděna ... veřejné mínění bylo třeba brát v úvahu. Veřejnost se musí vzdělávat... zahraniční politika musí prokázat své právo na existenci před svým uskutečněním, ale i po něm. Historik nikdy nezapomene, že takto získaný materiál byl vytvořen za účelem obhajoby, nikoli jako příspěvek k čisté vědě. Byl by ovšem pošetilý, kdyby jej zamítl jako bezcenný ... totéž platí o pamětech, v nichž státníci usilují o to, aby se ospravedlnili v očích spoluobčanů nebo příštích generací. U většiny politiků mají vzpomínky selektivní charakter, a nejvíce to platí o politicích, kteří původně pracovali jako historikové. Diplomatický záznam sám o sobě funguje jako motor publicity. Zde cestu ukázala Velká Británie ...“

...v parlamentních Modrých knihách. V 60. letech 19. století ji následovaly Francie a Rakousko a později Německo a Rusko. Privilegovaným historikům byl také povolen přístup do archivů, aby mohli psát své dějiny. Poté přišly obsáhlejší vládní publikace z archivů, obvykle buď proto, aby ospravedlnily nebo zdiskreditovaly své předchůdce. První z těchto velkých sbírek byla francouzská edice o počátcích války v roce 1870, vydávaná postupně od roku 1910, ale „skutečná bitva diplomatických dokumentů“ se rozhořela na konci první světové války ruským vydáním tajných smluv a poté následující řadou prací z Německa, Francie, Británie a Itálie. ^{xxv}

Od dvacátých let proto žádný diplomat nemohl opomenout, že jakýkoli dokument, který držel, mohl být později použit proti němu. Původní záznam proto musel být co nejvíce nestranný a pravidelné probírání složek bylo vždy žádoucí. Mezitím začal srovnatelný proces změny u

důvěrných dokumentů. Tyto vládní dokumenty drželi politici a někteří je využívali ve svých pamětech. Dlouhou dobu se s touto tendencí bojovalo. Užitečné poznání, že žádný dokument nelze považovat za neustále důvěryhodný (možná s výjimkou dokumentů policie nebo tajných služeb), přišlo se zkrácením lhůty, po které mohli vědci standardně dokumenty zkoumat, na pouhých třicet let. Důsledek tohoto zkrácení lze vidět v poznámce Richarda Crossmana, bývalého ministra, pro A.J.P.Taylora: „Když jsem přečetl všechny vládní dokumenty o schůzích, kterých jsem se zúčastnil, zjistil jsem, že tyto dokumenty nemají fakticky žádnou souvislost s tím, co se ve skutečnosti stalo. Nyní vím, že vládní protokoly píše Burke Trend (vládní sekretář) nikoli pro vyjádření toho, co se skutečně stalo ve vládě. Píše to, co si přejí uveřejnit úředníci, tak, aby mohla být dána jasný pokyn.“ Vnášení změn do dokumentů však v desetiletích před první světovou válkou teprve začínalo. Důležitou skutečností rovněž zůstává, že trvala zlatá éra osobního dopisu. Když se Taylor zabýval obdobím po první světové válce, sám obhajoval užívání „neliterárních pramenů ... Čím více důkazů máme, tím více se dostáváme k otázkám. Nyní máme zvuková i sluchová zaznamenávací zařízení.“ Viděl ovšem takové potřeby v protikladu k dřívějšímu období:

„Oněch sedmdesát let, které tato kniha pokrývá, jsou ideálním prostorem pro historika diplomacie. Byly uchovávány celé záznamy, bez naděje na publikaci, s výjimkou občasných depeší, které britský státník vypracoval „pro Modrou knihu“. Byla to zlatá doba psaní. I blízcí kolegové psali jeden druhému, někdy dvakrát či třikrát denně. Bismarck veškeré své myšlenky svěřoval papíru - a nebyl sám. Pouze Napoleon III. si ponechával svá tajemství pro sebe a zkřížil tak plány příštím generacím. V současné době zanechává telefon a osobní setkání v našich znalostech mezery, jež nemohou být nikdy zaplněny. I když se diplomacie stala formálnější, skutečný proces rozhodování nám uniká.“^{xxvi}

Dospěli jsme, stručně řečeno, do věku telefonu a magnetofonu. Změna ve způsobech komunikace časem přinese stejně závažnou proměnu historie, jakou v minulosti přinesly rukopisy, tiskařský lis nebo archiv.

Zdá se, že tato změna bude rychlejší. Technologická základna se samozřejmě vyvíjí velkou rychlostí. První nahrávací zařízení, fonograf, bylo vynalezeno roku 1877, a zapisovací zařízení s ocelovým drátem těsně před rokem 1900. Do roku 1930 stačila výrazně vylepšená verze na využití při vysílání. O deset let později byla k dispozici magnetofonová páska a na trhu se prodávaly první kotoučové magnetofony. Na počátku 60. let přišly mnohem levnější kazetové magnetofony. V dnešní době je pro každého historika magnetofon při shromažďování důkazů dosažitelný. Tato technologická změna je jedním z důvodů, proč moderní hnutí vyprávěné historie vzniká v mnohých zemích v rámci významných a často

celostátně podporovaných organizací. Stejně rychle se však rozvíjí i ve formě rozptýlené místní nebo lidové historie.

Obraťme nyní pozornost ke podobě tohoto obnovení, když si budeme vědomi omezení způsobená prameny. Kde se vyprávěná historie rozvíjela nejvíce? Jak se liší intelektuální přínos k novému využívání ústních důkazů a struktura sponzorování na jednotlivých místech? Můžeme nejspíše začít v severní Americe, kde došlo k vůbec nejprudšímu růstu.

Počátky vzniku tohoto hnutí sahají hluboko do minulosti. Po dotazování prováděném H.H. Bancroftem v 60. letech 19.století následovaly další nesouvislé práce o osídlování pohraničí. Americká Folklorní společnost vznikla roku 1888. Ve 20. letech 20. století zaznamenala rychlý rozvoj americká sociologie města. Z Anglií ovlivněných počátků došla až ke studiím z Chicaga ve 20. letech, jako byla kniha „Zlaté pobřeží a slum“ (*Gold Coast and Slum*, 1929) Harveyho Zorbauga, obsahující přímé pozorování a interpretaci života ve městě a soustřeďující se na jeho zdokumentování a vysvětlení. V prvních letech byli chicagští sociologové ve svých metodách pozoruhodně vynalézaví a využívali přímého dotazování, zúčastněného pozorování, výzkumu dokumentů, mapování a statistiky. Projevovali zvláštní zájem o metodu životních příběhů. W.I. Thomas a F. Znaniecki ve své rozsáhlé průkopnické práci o přistěhovalectví „Polský rolník v Evropě a Americe“ (*The Polish Peasant in Europe and America*, 1918-20) věnovali celý svazek „Životní dráze přistěhovalce“ (*Life record of an Immigrant*), zvláště vyžádané písemné autobiografii, která tvoří spojení mezi studii o sociálním rozkladu v Polsku, počátcích emigrace a o polské komunitě v Chicagu. Pokračující zájem je patrný v rané studii Johna Dollarda, „Měřítko životního příběhu“ (*Criteria for Life History*, 1935). I přes to, že zde jsou určité přímé vazby na nedávnou sociologickou práci, která se částečně překrývá s vyprávěnými dějinami, je jich překvapivě málo. Je to proto, že chicagská škola, navzdory svému slibnému začátku, se na poli sociologie brzy stala obětí profesionalizace a zaměnila městskou „bezprostřednost“ za bezpečí výzkumných doktorátů, založených na statistických analýzách a všeobecné abstraktní teorii. Na její odkaz se nezapomnělo. Zůstává živý v práci Studse Terkela, novináře a historika vyprávěných dějin z Chicaga.

Další vazba s přítomností je pomocí americké antropologie. Meziválečná léta byla obdobím, v němž bylo celkové směřování antropologie silně ovlivněno Malinovského tvrzením, že jednotlivé ústní tradice, právě proto, že jejich klíčová funkce je ospravedlňovat a vysvětlovat přítomnost, nemají žádnou skutečnou historickou hodnotu. Mýtus nebyl ani „smyšleným příběhem, ani zprávou o mrtvé minulosti; je to konstatování vyšší reality, která je dosud částečně živá.“ Ačkoliv jeho pohledy lze aplikovat spíše na ústní tradici, spíše než přímo na svědectví

osobních životních příběhů, nepochybně také bránily jakémukoli posunu tímto směrem. V Americe však antropologové pracovali mezi severoamerickými indiány a v Mexiku byli také v kontaktu s rozvojem psychologie a sociologie. Přijali metodu životních příběhů. Může tak být posouzena nedávná práce Oscara Lewise, a to s pomocí díla „Sluneční náčelník“ (*Sun Chief*, 1942) od Lea Simmonse, projektu vyprávěné historie společně sponzorovaném antropology, psychiatry a sociology z Yale, a díla „Ničivému hromobití“ (*Crashing Thunder*, 1926) Paula Radina, životnímu příběhu amerických indiánů, inspirovanému potřebou „získat pohled na jejich kulturu zevnitř, z jejich vlastní iniciativy a z jejich vlastních úst.“^{xxvii}

Nejvýraznějším ze všech byl experiment, známý jako *New Deal: spolkový projekt spisovatelů* z 30. let, zahájený s podporou vlády s cílem bojovat proti nezaměstnanosti. Po celé zemi byla nashromážděna obdivuhodná série životních příběhů - od bývalých černých otroků, dělníků a osadníků. Teprve nyní se začíná plně doceňovat bohatost tohoto souboru. Mnoho z tohoto materiálu zůstalo nevydáno. Jeden výběr ze současné doby, vydaný v Jižní Karolíně W.T. Couchem pod názvem „To jsou naše životy“ (*These Are Our Lives*, 1939), však ukazuje nevšední pochopení pro důležitý potenciál vyprávěných dějin. Couch tvrdil, že sociologie byla „spokojena hlavně s tím, že se zabývá lidskými bytostmi jako abstrakcemi“. Pokud byla využita historie jednotlivých případů, byla používána k tomu, aby člověka při analýze určitých problémů, například sociální nepřizpůsobivosti, rozdělila na „části zkušenosti“. Bylo by však možné „prostřednictvím životních příběhů, vybraných tak, aby reprezentovaly různé typy lidí“ – ve správných proporcích – vytvořit obraz celé komunity. Jeho vlastní sbírka životních příběhů měla pro danou oblast představovat „jasný obraz struktury a fungování společnosti. Pokud vím, tato metoda zobrazování kvality života určitého národa, odhalování skutečného fungování institucí, zvyků a návyků, nebyla dříve nikdy využita u lidí kteréhokoli regionu nebo země.“^{xxviii}

Navzdory těmto očekáváním měla na toto moderní hnutí klíčový vliv jiná oblast: politické dějiny. „Vyprávěné dějiny“, jak prohlašuje (American) Oral History Association, „vznikly v roce 1948 jako moderní metoda historické dokumentace, když začal historik Allan Nevins z Kolubijské univerzity nahrávat vzpomínky osob, které byly významné pro americký veřejný život.“ Pojetí tohoto nahrávání Kolubijskou univerzitou jako soukromě financovaného projekt natáčení slavných mužů, se stalo nesmírně přitažlivým pro celostátní nadace i pro místní mecenáše, a zejména pro odcházející politiky. Po dobu nejméně dvou desetiletí to *byla* v Americe skutečně „vyprávěná historie“ – a teprve zcela nedávno zaznamenáváme výrazný návrat této metody, zejména co se týče historie Indiánů, černochů a historie folklóru. Rozšířila se i do nových oblastí, jako je historie žen. Severoamerická scéna je nyní různorodá a aktivní,

zvláště když do ní zahrneme i výbornou Kanadskou asociaci pro vyprávěné dějiny (*Canadian Oral History Association*), vzniklou roku 1974, a působivý národní program v Mexiku. The Oral History Association má přes tisíc členů a v roce 1971 v jejím rámci probíhalo 230 projektů. Celkem je v těchto třech zemích dohromady sebráno asi 100.000 nahrávek rozhovorů a přes milion stran přepisů. Tyto počty jsou odrazem finančních prostředků, které takový rozsah terénní práce umožnily.

Druhá oblast s velkou koncentrací je v severozápadní Evropě. Také jinde můžeme zaznamenat značnou aktivitu: v jižní Americe, hlavně pod severoamerickým vlivem, a dále v Austrálii, kde vyprávěné dějiny sblížily místní historiky a historiky práce s antropology, zkoumajícími domorodé národy. Další aktivity probíhají v Africe a Izraeli, kde se různými cestami spojily evropské a americké vlivy s ožívajícím nacionalismem. Pro Izrael se po systematické destrukci židovských komunit za vlády fašismu se stala vyprávěná historie živou součástí národního a kulturního zápasu o přežití. V Evropě existují paralely, ze současnosti i z minulosti - spojení mezi nacionalismem 19.století a sbíráním folklóru. V Itálii se zájem současné vyprávěné historie soustředil na místní studie o protifašistických partyzánech z válečné doby (a ovšem také na následnou změnu ve vědomí dělnické třídy v letech poválečného ekonomického rozkvětu). V Holandsku od roku 1962 vycházejí vyprávěné dějiny z dobře organizované spolupráce současných politických historiků, Mezinárodního institutu pro sociální historii a holandského rozhlasu. Hlavním předmětem zájmu zde bylo rovněž dokumentování fašismu. Pozdní nástup hnutí v Německu je na druhé straně částečně vysvětlitelný dopadem nacismu, který folklórní hnutí diskreditoval. Obhajoval ho, ale současně ničil zárodky plodnějšího přístupu k souhrnnému výzkumu, jaký byl na počátku 30.let 20. století patrný ve studiích typu *Merienthal*. Není příliš jasné, proč Francie, jejímž vzorem nebyl pouze Michelet, ale i Durkheimova sociologická škola (která spojovala antropologický a folklórní materiál), vykazala ve vyprávěných dějinách pouze malou aktivitu.

Ve Skandinávii a na britských ostrovech můžeme najít silnou tradici vyprávěné historie, opírající se o evropské vývojové trendy. Ve Skandinávii jsou kořeny v systematickém sbírání folklóru v 19. století. První archivy pro přímou terénní práci byly založeny ve 30. letech 19. století ve Finsku. Finský příklad následovalo zvláště Švédsko. Studenti univerzity v Uppsale založili v 70. letech 19. století společnosti, které se zabývaly dialekty. Tyto společnosti si kladly za cíl sbírat provincionální slova a výrazy, které, jak se studenti obávali, byly ohroženy zánikem. Už v 90. letech 19. století bylo toto shromažďování systematizováno do celostátního průzkumu s použitím rozhovorů a dotazníků, na které odpovídali lidé v 1000 různých

lokality po celé zemi. Roku 1914 byl za finanční podpory švédského parlamentu založen Institut pro výzkum dialektů a folklóru. Rozsah shromažďování se postupně rozšířil do celostátní studie venkovské společnosti, kultury a hospodářství. Od roku 1935 tento institut pravidelně využíval ve své práci v terénu nahrávací zařízení, a byl téměř jistě první organizací, která takto pracovala za účelem historického výzkumu.

Nastíněný švédský příklad byl zvláště důležitý pro rozvoj vyprávěných dějin v Británii. I zde se rozvinul silný zájem o folklór, především mezi amatéry. V Irsku a Walesu, a v menším rozsahu ve Skotsku, byl však tento zájem posilován spojením folklóru s nacionalistickým hnutím. Irská vláda začala napomáhat shromažďování dat v roce 1930 a v roce 1935 zřídila Irský folklórní institut. Od počátku měl přímé vazby se švédskými vědci a také využíval nahrávacích zařízení. Ve Walesu se hlavním centrem stalo Welšské folklórní muzeum v St. Fagan's. Ve Skotsku bylo systematické shromažďování řízeno z Edinburghské univerzity skotských studií, jejíž archiv byl založen v roce 1951, původně se zaměřením na gaelštinu a literaturu, a zakrátko i na materiál společenské povahy a anglický jazyk. V Anglii byly srovnatelnými studii Výzkum dialektů, zahájený kolem roku 1950 na Univerzitě v Leedsu a následující Průzkum jazyka a folklóru ze Sheffieldu.

Pro britské historiky bylo nejzajímavějším důsledkem vzniku nového hnutí vyprávěných dějin obnovení kontaktů s vědci pracujícími odděleně, ale přitom v navzájem příbuzných disciplínách. Toto bylo předznamenáno znovunastolením přátelských vztahů mezi africkými historiky a antropology. Od 50. let začali historikové pod vedením belgického vědce Jana Vansiny, Johna Fageho a Rolanda Oliviera z Británie shromažďovat, společně s antropology, svůj vlastní vyprávěný materiál v terénu, a vyměňovat si s nimi zkušenosti týkající se metody a interpretace. Centra tohoto druhu akademického bádání vznikla v Londýně, v Americe a také v Africe.

Nic z toho však nemělo významnější dopad na akademické historiky v samotné Anglii do konce 60. let 20. století. Jejich plné pochopení potenciálu vyprávěné historie přišlo ze tří stran. Zaprvé, díky vlastním rozhlasovým činnostem si někteří historikové uvědomili pozoruhodnou bohatost zvukového archivu BBC, který byl založen ve 30. letech.^{xxix} Zadruhé to byl úspěch díla Ronalda Blythea s názvem „Akenfield-portrét anglické vesnice“ (*Akenfield: Portrait of an English Village*, 1969), směsice literatury, historie a sociologie, vycházející z magnetofonových nahrávek od lidí z venkova v Suffolku. Jako třetí zde najdeme sbližování sociologie a historie. V 60. letech britská sociologie rychle expandovala a současně vykazovala vzrůstající zájem o historický rozměr v sociální analýze. Není náhoda, že jedna z nejvýznamnějších knih z nedávné doby, využívající ústních důkazů, je historická studie o

vztahu mezi náboženstvím, ekonomikou a třídním uvědoměním - „Horníci, kazatelé a politika“ (*Pit-men, Preachers and Politics*, 1974) od sociologa Roberta Moora. Thea Vigneová a já jsme začali vlastní celonárodní výzkum pomocí rozhovorů týkající se rodinného života, práce a obce před rokem 1918

na katedře sociologie univerzity v Essexu v roce 1968. Navazovali jsme na sociologické zkušenosti kolegů, jako byli Peter Townsend a Dennis Marsden, jejichž práce vycházela z klasické tradice Rowntreeho, Boothe a manželů Webbových. Finanční pomoci se nám dostalo od nově založené Rady pro výzkum sociálních věd.

Od této doby se vyprávěné dějiny v Británii rozvíjely rychle. V roce 1973 byla založena The Oral History Society a během čtyř let své existence dosáhla počtu zhruba 400 členů. Navazovala na všechny tyto rozvíjející se směry. Čerpala však i z jiných. Nové větší projekty se týkaly spíše historie společnosti, byly financovány vládní Výzkumnou radou a mnohé dluží i sociologii. Další byly ovšem zahájeny na poli koloniální historie a vojenské historie. Aktivita se obnovila také v těch odvětvích historie, která si z různých důvodů zachovala alespoň nějakou tradici ústní terénní práce: v současných politických dějinách, dějinách práce a místních dějinách.

V současné politické historii byla tato změna patrná nejméně. Ačkoli to často nebylo zmiňováno, stále se užívalo rozhovorů jako metody zkoumání, objevování dokumentů a ověřování interpretací. Současný historik, zabývající se politickou biografií, se vždy snaží poučit se z rozhovoru se zpovídaným člověkem, jako např. John Morley se stárnoucím Gladstonem. Nástup magnetofonu však poskytl některým životopiscům systematictější nástroj ke shromažďování svědectví.

U historie práce je vývojová linie jasnější od dob Webbových. V této oblasti je nyní patrná značná aktivita, jejíž součástí jsou významné projekty. „Society for the study of Labour History“ začala publikovat materiál získaný pomocí vyprávěné historie ve svém *Bulletinu* a naslouchat na svých setkáních výňatkům z nahrávek. Důkazy získané z rozhovorů se od samého počátku staly jedním z charakteristických rysů „Historického semináře“ (*History Workshop*), který na Ruskin College v Oxfordu začal historií dělnické práce a společenskou historií a rozšířil obsahy těchto historických odvětví tím, že je orientoval, jak praví jeho časopis, „na základní prvky společenského života – práci a materiální kulturu, vztahy mezi třídami a politiku, rozdělení pohlaví a manželství, rodinu, školu a domov.“

Na závěr můžeme říci, že nastal velký rozmach v historii místa. Její určitá část se týká města, avšak větší část venkova, kde má tato metoda hlubší kořeny. Gough je zmiňován jako jeden typ, folklorní sbírání je dalším typem a pozoruhodným příkladem jsou také příběhy Ženského

institutu (Women 's Institute) z 20. let. Byly to průzkumy vesnice, částečně vycházející z příkladu skotských Statistických zpráv, ale stejně tak – díky vlivu C.V. Butlera – z výzkumů společnosti prováděnými Rovntreem. Pro výzkum institutu pro ženy byla napsána práce Joan Wakeové „Jak shromažďovat historický a současný záznam života na vesnici“ (*How to compile a history and present day record of village life*, 1925), která poskytuje výborné rady, týkající se jak výzkumu dokumentů, tak použití rozhovorů s cílem získat informace od starých lidí – o metodách obdělávání půdy, držbě, mzdě, řemeslech a průmyslu, dopravě, emigrantech, školách, klubech, spřátelených společnostech, o odborech, zdraví, výživě, náboženství a zločinu, nebo o starých folklórních historkách, písních a hrách a osobních vzpomínkách. „Proč neorganizovat 'vzpomínková setkání', na nichž by jeden po druhém vzpomínal a vyprávěl své zkušenosti, a ty by byly zaznamenávány těsnopisem?“ , navrhovala. Po druhé světové válce Ženský institut nebo Rady pro sociální zabezpečení starých lidí v různých hrabstvích sponzorovaly v tom samém duchu esejistické soutěže, i když se nesoustřeďovaly na průzkumy meziválečného života na vesnici. Výňatky byly publikovány v knize Pata Barra „Vzpomínám si“ (*I remember*, 1970) a také v místních brožurkách. Z této silné místní historické tradice a také z toho, jak chápal folklór a pracovní zkušenosti, částečně vychází práce George Ewarta Evanse, zvláště jeho první kniha „Zeptejte se chasníků, kdo sekal trávu“ (*Ask the Fellows who Cut the Hay*, 1956). Název a předmluva této studie venkova fakticky znamená první pokus o vznik současného hnutí anglických vyprávěných dějin.

Vyprávěné dějiny se rozvíjely tam, kde přežívala tradice terénní práce uvnitř historie samé, jako například v politických dějinách, dějinách práce a místní historii, nebo tam, kde se historikové dostali do styku s jinými disciplínami využívajícími terénní práci - jako je sociologie, antropologie nebo výzkum dialektů a folklóru. Její geografické rozložení je také odrazem množství peněz, které jsou určeny pro práci v terénu. Odtud pramení její silná koncentrace v severní Americe a severozápadní Evropě. Ze stejného důvodu ji v mnoha zemích zásadně ovlivnila vládní podpora, zvláště pokud jde o sbírání folklóru, ale také podpora v rámci programů pro nezaměstnanost, v rámci rozhlasových archivů a rad pro výzkum v sociálních vědách. Ve Spojených státech existují některé velké vládní projekty, ale ty se týkají hlavně ozbrojených sil a válečných zkušeností. V důsledku toho dominuje soukromé financování s důrazem na pořizování záznamů pouze o těch osobách, které po sobě zanechají s největší pravděpodobností i písemné záznamy – tj. národní a místní elity. Existují dokonce projekty vyprávěných dějin vypracovávané pro nadace, poskytující finanční

prostředky. Můžeme říci, že modely financování, a také politické předpoklady, které jsou v pozadí, jsou klíčovými faktory ve vytváření rozdílných národních modelů vývoje.

Existuje však ještě jeden faktor: jistý druh omezování. V tomto ohledu má systém soukromého financování v Americe šťastný důsledek v tom, že umožňuje historikům vyprávěných dějin jít cestou, kdy jsou jen volně spjati s místními univerzitami, vyššími školami a knihovnami. Bohužel to vedlo k tomu, že typický americký historik vyprávěných dějin je především archivář a sběratel, spíše než historik jako takový. Naproti tomu tvrdší boj o zdroje a uznání v Británii se ukázal jako nevyhnutelný. V době hospodářské stagnace a škrťů ve veřejných výdajích v polovině 70. let se každý nový žadatel o nedostatkové veřejné finanční prostředky nutně musel setkat s odmítnutím. I Rada pro výzkum sociálních věd přešla od roku 1976 od umírněné podpory k otevřeně nepřátelské politice „omezování“:

„V jedné oblasti, zmíněné v poslední zprávě Výboru z důvodu jejího rapidního růstu – ve vyprávěných dějinách – jsme prováděli politiku omezování. Výbor v současné době není ochoten investovat další finanční prostředky do té doby, než bude možno zhodnotit výsledek projektů, podporovaných v současné době. Tuto oblast provázejí metodologické potíže a rovněž nejasnosti o místech vhodných pro uchovávání pásků a přepisů, a i pokud jde o dohodnutou formu konečného produktu.“^{xxx}

Jestliže se toto odmítání stane dlouhodobějším, nejvíce poškození budou sami odborní historikové. Vyprávěné dějiny budou ve vzdělávacích institucích rozvíjet hlavně sociologové, antropologové a folkloristé a historikové budou odsunuti na vedlejší společenskou kolej. Historikové z povolání budou postrádat podněty k interdisciplinární práci a kontakt s vlastním základním okruhem stoupenců, a dopustí, aby se vyprávěné dějiny rozvíjely způsoby, které nebudou dbát jejich potřeb a standardů. Například: současný nedostatek archivačních prostředků a z toho plynoucí ničení velkého množství vyprávěcích důkazů, které jsou již shromážděny, bude pravděpodobně pokračovat do té doby, než historická profese uzná, že ústní záznamy mají stejnou hodnotu jako písemná dokumentace. Nicméně v dlouhodobé perspektivě – a pravděpodobně docela rychle – se současný nepřátelský přístup možná rozplyne, a historikové z povolání se vrátí ke svému dřívějšímu názoru, že ústní svědectví je třeba přijímat jako jeden z mnoha druhů historických pramenů. Změna ve způsobech komunikace, kdy papírový dokument ztrácí svou ústřední roli, to nakonec učiní nevyhnutelným. Nesouhlas se změní v bližší zkoumání, které bude spojeno spíše s pocitem než s pravidlem. Základní pravidla profese jsou připomínána, ale stojí proti sobě a odvozují se od dvou extrémů.

Zaprvé - existují historikové, hlavně v ekonomické historii a demografii, kteří nechtějí brát v úvahu *jakékoli* kvalitativní důkazy, které nelze statisticky analyzovat. Jejich školu lze vysledovat až do 20. let, kdy se osamostatňovala ekonomická historie a historie společnosti se posouvala od impresionistické elegance G.M. Trevelyana k přísnějším normám George Lefebvra s jeho heslem *Il faut compter*¹. Později byli posíleni popperovým neopozitivistickým nepřátelstvím vůči tradiční historii a poté přehnanými očekáváními v 60. letech, týkajícími se sociálních věd všeobecně a zčásti i počítačů. Velmi pravděpodobně, jak naznačuje George Ewart Evans,

bylo toto redukcující hledisko tak módní kvůli nevědomému přání získat něco z prestiže a vážnosti, kterou si pro sebe v tomto století vydobily přírodní vědy, a velmi se k němu kloní rozšířená domněnka, že moderní věda má odpověď na všechno, co člověk opravdu potřebuje vědět.

Avšak takováto silná tvrzení přinesla rozčarování.

Je falešným předpokladem požadovat od humanitní vědy, jakou je historie, existenci stejné základny jako u vědy přírodní, kde je počítání, vážení a měření jádrem způsobu práce a jejich aplikování na studium historie bude mít nutně velmi omezený rozsah. ^{xxxi}

Samotná statistická historie nemůže objasnit minulost, stejně jako sociologie nemůže poskytnout odpovědi na všechny současné sociální problémy. Ti nejlepší ekonomičtí historikové a demografové to samozřejmě vždy uznávali: jako škola *Annales* ve Francii, nebo K.H. Connel v Británii, který ve svém vlivném pojednání o demografické změně irské rodiny po období hladomoru využil jako jeden z klíčových pramenů ústní svědectví, shromážděné Irskou komisí pro folklór. Mezitím se objevuje reakce uvnitř sociologie samé; převážně proti statistické metodologii v analýze výzkumu, a zaznamenáváme posun k volnějšímu pojetí vedení rozhovorů v terénu, což přivedlo sociologii blíže k vyprávěným dějinám. Přehnané naděje neopozitivistické statistické školy se zdají být stále více zastaralé. Zkreslení v analýze Michaela Andersona „Rodinná struktura v Lancashire 19. století“ (*Family Structure in Lancashire 19. century*) je patrnější, protože se drží přísného národohospodářského modelu rodiny, který umožňuje, aby v napůl katolickém městě v dekadě chartistických nepokojů nebyly brány v úvahu politické, náboženské ani psychologické faktory. Jako velmi odvážná akrobacie se jeví chování ekonomického historika, jakým je R.W. Fogel. Pokud nemůže fakta

---

¹ „je třeba počítat“, pozn.překl.

najít, konstru¹uje si je. Usiluje o přehodnocení veškerých poznatků o otroctví díky řadě tabulek, což působí jako výpad, a tento postup odhaluje více pastí této metody spíše, než jejích silných stránek. Je těžké věřit tomu, že ekonomická historie a demografie, kterým je metoda rozhovorů přirozeně bližší než většině historických odvětví díky blízkosti sociálním vědám, a které již vyprodukovaly některé významné zastánce vyprávěné historie, zůstanou dlouhodobými překážkami jejího pokroku.

„Stará garda“ odborníků vypadá na první pohled ještě hrozivěji. Například A.J.P.Taylor si stále zachovává negativní postoj k metodě rozhovorů, přestože si je vědom klesající hodnoty písemného dokumentu. „V této věci jsem téměř úplný skeptik... starci blábolící o svém mládí – Ne“^{xxxii}. Pokud historik ze staré dokumentové školy shledá, že je stále těžší rekonstruovat historii od 20. století a dále, měl by zůstat na pevnější a starší půdě, k níž je již dobře připoután. Situace však není v praxi tak ustálená, jak vypadá. Tradiční historik, částečně proto, že je podezřívavý vůči teoriím a raději konstruuje svoji interpretaci z jednotlivých důkazů získaných z jakýchkoli míst, přináší také ode všeho něco. Je srdcem eklektik. Pokud chová k ústnímu svědectví pochybnosti, je to především proto, že až do nedávné doby bylo v rozsahu, který je nyní těžké si uvědomit, skryté nebo jím neuznávané. Arthur Marwick do své „Povahy historie“ (*The Nature of History*), vydané až roku 1970, zahrnul velmi katolicky zaměřené pojednání o historických pramenech v kapitole Historik při práci (*The Historian at Work*). Prameny sahají od ustálené hierarchie primárních a sekundárních písemných dokumentů až ke statistikám, mapám, budovám, krajině, obrazotvorné literatuře, umění, zvykům a „způsobům chování a myšlení daného období“. Dokonce argumentuje, že „historie, založená na výhradně na nedokumentových pramenech, řekněme dějiny nějaké africké komunity, mohou být jakýmsi povrchními, méně uspokojivými dějinami než jsou dějiny zpracované z dokumentů; jsou to však rovněž dějiny.“^{xxxiii} Přesto se vůbec nezmiňuje o ústním svědectví jako takovém. Zdá se nepravděpodobné, že v současné době by se obdobná pasáž netýkala obou složek – metody dotazování i ústní tradice. Povědomost o těchto potenciálních pramenech je nyní rozšířená, což přináší určitou míru příznivého přijetí. Kromě toho projekty vyprávěné historie vedly k vytvoření řady archivů, kterých využívají studenti k výzkumu a citují je ve svých diplomových pracích, často povzbuzováni vedoucími svých prací. Pro tuto novou generaci znamenají ústní důkazy opět přijatelné zdroje. Pokud mohou být citovány v pracích, můžeme vznášet nějaké námitky proti jejich shromažďování přímou prací v terénu?

Faktem zůstává, že odpor proti ústnímu svědectví vychází z pocitů, stejně tak jako z principů. Starší generace historiků, kteří si drží své posty a ovládají finance, se příchodu nové metody instinktivně obává. To mimo jiné způsobuje, že již nezvládají všechny metody své profese. Odtud pramení pohrdavé komentáře o mladých lidech, kteří chodí po ulicích s magnetofonem, a chytají se stébla, aby ospravedlnili své pochybnosti – obvykle je to pozůstatek (a to je třeba poznamenat) nepřesnosti v jejich paměti, nebo paměti jiné osoby. Nejen u starších vědců je v pozadí těchto výroků strach ze společenské zkušenosti s ptaním se, strach z potřeby vyjít z pracovny a hovořit s obyčejnými lidmi. Časem ovšem všechny tyto pocity vymizí. Po starých přijdou další, a stále širší okruh lidí pozná pozitivní společenskou a intelektuální zkušenost vyprávěných dějin.

Je nepravděpodobné, že objevování „vyprávěných dějin“ historiky, jež nyní probíhá, skončí. Není to pouze objevování, ale i ožívování. Dává historii budoucnost, která již není svázána kulturním významem papírového dokumentu. Vrací také historikům nejstarší dovednost jejich vlastního řemesla.

3. Čeho vyprávěné dějiny dosáhly?

Jak posuzujeme úspěch vyprávěných dějin? uvedením seznamu jmen z její dlouhé minulosti- Herodotos, Bede, Clarendon, Scott, Michelet, Mayhew...? Nebo zdůrazněním jejich současných ambicí a různorodosti? Není možné vyznačit nějakou jasnou hranici v práci tohoto hnutí, jež spojuje dohromady tolik různých specialistů. Metodu vyprávěných dějin využívají také mnozí vědci, zejména sociologové a antropologové, kteří se nepovažují za historiky této metody. Totéž platí o novinářích. Přesto možná všichni tvoří historii a zcela jistě umožňují její tvorbu. Z různých důvodů si ani historikové z povolání svou práci pravděpodobně nepředstavují jako „vyprávěné dějiny“. Zcela správně je středem jejich pozornosti zvolený historický problém, spíše než metody používané při jeho řešení. Spíše než samotné vyprávěné svědectví si souběžně s důkazy získanými vyprávěním obvykle vybírají i jiné zdroje. Termín „vyprávěné dějiny“ sám k tomuto zmatku přispívá:

„... naznačuje zavádějící analogii s již odlišenými aspekty historie – ekonomickými, zemědělskými, lékařskými, právními atd. Zatímco vyprávěná historie nikdy nemůže být historickým „oddílem“ plným právem, je to metoda, které lze využít v kterémkoli odvětví této disciplíny. Tento název také inspiruje – a vlastně i vybízí – k dalšímu odštěpení. Každému, kdo v této oblasti využívá vyprávěného svědectví jakkoli dlouhou dobu, je jasné, že shromažďování vyprávěných pramenů je činnost, která směřuje ke spojení všech stránek historie, a nikoli k oddělování jednoho aspektu od druhého.“ⁱ

Jestliže si uvědomíme hojný potenciál vyprávěných dějin, nebude jejich výsledkem konkrétní seznam titulů v bibliografiích historických knih, ale spíše zásadní změna způsobu, jakým je historie psána a vyučována. Bude to také změna v otázkách, které si historie klade, jejich úsudcích a její struktuře. V následné diskusi půjde pouze o jeden rozměr vyprávěných dějin – dopad nového vyprávěného svědectví na oblasti současného historického bádání – a citované příklady se úmyslně omezí na moderní díla. I tak je obtížné uspokojivě a vyváženě volit mezi dvěma alternativami: na jedné straně mezi značným počtem obvykle krátkých článků, zvláště o probíhajícím výzkumu, které jsou publikovány v časopisech a bibliografiích oficiálního hnutí vyprávěných dějin, a na straně druhé mezi zdánlivě nekonečným počtem publikací, které však mají podstatný význam - ze sociologie, antropologie, folklóru, soudobých dějin, politiky a na jejím okraji i memoárové literatury. Úplný přehled každé této oblasti by byl jistě velmi dlouhý a toto pojednání bude jednoduše pouze ilustrativní.

Začneme s ekonomickou historií. Mluvené svědectví tuto oblast obohacuje o dva poněkud odlišné směry. První z nich je korigující a doplňuje existující prameny, druhý otevírá k posuzování nové problémy. V některých oblastech ekonomických dějin, jako je vládní politika, zahraniční obchod nebo bankovníctví a pojišťovnictví, je existující dokumentace hojná, i když někdy ve svém zaměření úzká. U průmyslu samotného však tomu tak zdaleka není. Některé významné statistické souhrnné indexy, např. reálných mezd, pracovní doby a produktivity jsou ve značném rozsahu založeny buď na nedostatečné dokumentaci, nebo na prostých odhadech, navzdory důvěře, s níž jsou obvykle prezentovány. Lze to ukázat na příkladu hornictví. Christopher Storn-Clark ukazuje, jak jsou existující dokumenty nedostatečné a zavádějící. Důlní průmysl se před koncem devatenáctého století skládal především z malých, nehlubokých místních šachet, které se udržely jen krátce. Přesto přetrvávající materiál je nejen stručný a útržkovitý, ale i silně zaujatý ve prospěch velkých, kapitálově silných a v té době atypických dolů, a s nimi spojeného osídlení. Uzavírání dolů a následné ničení jejich dokumentace počínaje meziválečnými léty krize a probíhající i nadále, neochota vlastníků povolit jejich zkoumání a následné podobné obavy Národního uhelného úřadu nezlepšily ani dostupnost těchto záznamů, ani jejich výpovědní hodnotu. K vlastnímu výzkumu proto Storm-Clark využil rozhovorů, a to částečně ke shromažďování základních informací o technologii a organizace práce u typu šachet, kde záznamy chybějí. Rozhovory také poskytují mnohem podrobnější svědectví o procesech nábory do šachet a migraci do hornických oblastí, než jiné informace týkající se šachet. Nejpřekvapivější však byla jejich hodnota při objasňování a opravování právě těch informací, které, alespoň pro některé doly,

poskytují „Knihy důlních mezd“ o pracovní době a mzdě. Rozhovory naznačují, že pro pracovní doba jednotlivých horníků byla velice flexibilní, zatímco systém odměny za práci na jednotlivých úkolech rozdělených mezi skupiny horníků byl tak složitý a různorodý, že koncepce mzdových *tarifů* za období před rokem 1914 je „téměř zcela bezvýznamná.“ⁱⁱ

Stejné argumenty, pokud jde o hodnotu mluveného svědectví vůči dokumentům, se týkají i dalších průmyslových odvětví. Gould Colman ukazuje, jak mohou rozhovory vrhnout zcela nové světlo na fungování tržních opatření v newyorském mléčném průmyslu ve 30. letech, a z toho pramenící funkce Ligy mlékařů a menších producentů v bojích v době New Deal. Rozsáhlá sociální a průmyslová biografie Henryho Forda od Allana Nevinse, popisující jeho společnost a automobilový průmysl, ukazuje, jak může mluvené svědectví, mnohem jasněji než dokumenty, odhalit pracovní metody velkého inovátora. Stejně zajímavé je však porozumění malé firmě -v kontrastu k tomuto velkému příběhu o úspěchu. Může se například jednat o maloměstskou slévárnu, která se nerozrostla do velkých rozměrů. Pokud půjdeme ještě o krok zpět, můžeme pochopit i venkovské řemeslníky – koláře, kováře, doškáře atd. – u nichž je ještě větší nedostatek písemné dokumentace, ale o kterých nyní existuje spousta literatury vycházející z vyprávěných pramenů. Opět lze říci, že to je často mluvené svědectví, které jediné umožňuje adekvátní studium krátkodobé ekonomické aktivity, což může být důležitou součástí širšího obrazu. Prakticky však neexistují žádné písemné záznamy o podomních řemeslech – pouličním prodeji, prodeji textilu na dluh, trhovcích a tak dále –, nebo dokonce o vysoce organizovaném pivovarnickém průmyslu. Existuje pouze velmi nedostatečná dokumentace pravidelně organizované sezónní migrace farmářských dělníků z východní Anglie do Burton-on-Trentu. V případě rybářství máme celé průmyslové odvětví, jemuž dominují malé firmy a sezónní dělníci a jejichž historie by nemohla být jiným způsobem účinně popsána.

Nejucelenější kus práce, vykonaný vyprávěnými dějinami a mající velký význam pro ekonomickou historii, se však týkal zemědělství. Účty, mzdové knihy, a deníky je i zde obvykle možné najít jenom ve větších a technologicky vyspělejších firmách. Sama existence takovýchto záznamů ukazuje na neobyčejnou míru efektivity. Informace, například o mzdových sazbách nebo pracovních postupech jsou i tam, kde záznamy existují, obvykle nedostatečné a často buď nesrozumitelné, nebo zavádějící. Pro získání jakýchkoli spolehlivých údajů o běžných pracovních strukturách nebo technologických variacích v konkrétní oblasti je mluvené svědectví nezbytné. Shromažďování takovýchto pramenů probíhalo nejsystematičtěji ve Walesu a ve Skotsku, ale spíše v rámci sociologie, antropologie nebo folklóru, nikoli v rámci ekonomické historie. Nedávno se objevila významná práce

Davidu Jenkinse a Erica Cregeena o sociální ekonomice v těchto oblastech. Na význam dotazovací práce v terénu pro zemědělskou ekonomickou historii poukázal především George Ewart Evans ve svých studiích o zemědělství ve východní Anglii pod názvem „Kůň v brázdě“ (*The Horse of the Furrow*), „Farma a vesnice“ (*The Farm and The Village*) a zvláště v knize „Tam, kde se jazyky nezastaví“ (*Where Beards Wag All*). Psal o metodách zemědělství, od velké farmy využívající parní sílu až k malým usedlostem. Zaměřil se rovněž na hospodaření při chovu dobytka a pěstování obilovin, psal o obchodnících, farmářích a zemědělských dělnících.

Studie podnikatele je méně rozvinutou formou, kterou mluvené svědectví začíná přispívat k historii ekonomiky. O podnikatelích se však zmiňují studie o farmářích a jiných venkovských obchodnících, i dílo výrobce vlny z Yorkshire „Z lidských úst“ (*From Mouths of Men*). Ačkoli existuje bohatý autobiografický materiál o středostavovské vrstvě inteligence a o vyšších třídách, informací tohoto druhu o třídách výrobců a obchodníků je mimořádně málo. Bez nich nelze odpovědět na takové otázky, jako je role rodinné firmy, socializace a postoje podnikatelů v době hospodářského poklesu v Británii. Thea Vigneová je autorkou hlavní výzkumné studie v této oblasti.

Existuje také potenciální vazba mezi ekonomickou historií a dějinami technických a vědeckých objevů, ačkoli ty studie na bázi vyprávěné historie, jež v současné době v dějinách vědy existují, se ve větší míře zabývají jejími společensky významnými podobami. Můžeme zmínit projekty z dějin medicíny a psychiatrie. David Edge ve svém díle *Transformovaná astronomie: vznik radioastronomie v Británii* (*Astronomy Transformed : The Emergence of Radio Astronomy in Britain*) provedl hlubokou analýzu poválečného růstu velkolepé, nákladné a možná nejméně společensky relevantní „velké vědy“, radioastronomie. Pochopil, částečně díky svým vlastním zkušenostem na poli této vědy, že nedostatek záznamů, které po sobě vědci zanechali, nebyl nikterak náhodný. Vědci nepovažovali své dřívější tápání a chyby za relevantní pro dějiny vědy, o nichž se domnívali, že postupují podle modelu racionální návaznosti objevů. Pomocí mluveného svědectví mohl ukázat, že skutečný obraz je zcela jiný; příběh slepých uliček, nedorozumění a náhodných objevů, ve společenském prostředí ostrého soupeření, částečně ovládaném skupinovou specializací, někdy však vedoucí k úmyslnému skrývání informací. Toto zjištění představuje důležitý příspěvek k historickému studiu metody vědy, v němž se vědec sám z klidného racionálního „supermana“ stává lidštějším a političtějším „zvířetem“.

Dějiny vědy jsou samozřejmě jen jedním odvětvím duchovních dějin. Zvláště zajímavou oblastí jsou dějiny náboženství, neboť mluvené prameny zde mohou být využity k rozlišení

víry a praktik obyčejných příslušníků a jejich vůdců. Jak dalece tvořilo náboženství například hodnoty příslušníka nižší střední třídy, povoláním úředníka? Lze také zkoumat „běžné náboženství“, pověry a rituály při narození nebo sňatku a smrti bezvěrců – což jsou, díky svému charakteru, oblasti mimo dosah současné institucionální náboženské dokumentace. Protože byl vztah mezi ekonomickým rozvojem a náboženskými ideologiemi podnikatelů a jejich pracovních sil dlouhou dobu klíčovým tématem historických debat, vytvořil se další problém, kde může mluvené svědectví navázat na ekonomické dějiny. Těžištěm díla „Horníci, kazatelé a politika“ (*Pit-men, Preachers and Politics*) od Roberta Moorea je přehodnocení argumentů Webera, Halévyho a E.P.Thompsona v této otázce. Tato studie durhamského hornického údolí ukazuje úlohu, jakou při potlačování růstu bojovného třídního uvědomění mezi horníky sehrálo hnutí Primitivního Metodismu se svým důrazem na individuální sebezdokonalování, podporované paternalismem místních vlastníků dolů. Trvalo to až do doby, kdy se jeho vliv, spolu s paternalismem majitelů, zhroutil tváří v tvář hospodářské krizi tohoto průmyslu ve 20. století. Vysvětlení role náboženství, včetně identifikování těch, kteří se k němu místně hlásili, avšak neúčastnili se bohoslužeb, silně závisí na ústním svědectví. Kombinování pečlivé místní rekonstrukce s obecnými teoretickými argumenty činí tuto knihu významným mezníkem.

To nás přivádí také k oblasti závislé na historii ekonomiky, ale zvláště významné pro samou vyprávěnou historii – dějiny práce. Rozsah prací je zde již dostatečný, aby ospravedlnil samostatnou bibliografickou studii a sahá od místních brožur a článků v časopisech, jako například časopisu Společnosti pro výzkum historie práce, *Bulletin of the Society for the Study of Labour History*, nebo *Radical America* až k důležitým knihám a archivním sbírkám Hornické knihovny jižního Walesu. Přínos mluveného svědectví je patrný v několika různých podobách. Nejjednodušší je forma biografie. Vůdčí osobnosti dělníků obvykle nezanechávají důležité soukromé záznamy, takže mluvené svědectví prokázalo svou obvyklou hodnotu v projektu, jakým je „Slovník biografie práce“ (*Dictionary of Labour Biography*) od Johna Savilleho a Joyce Bellamyové, a rovněž v individuálních studiích. Se vzácnými výjimkami – jako je Bratr býka („*Brother to the Ox*“, 1940) od Freda Kitchena a „Život, jak ho známe od pracujících družstevnic“ (*Life as We have Known It, by Co-operative Working Women*, 1931) od Margaret Llwelyon Davisové – až donedávna psal typickou dělnickou autobiografii o svém veřejném životě odborový tajemník nebo republikán. Biografie byla přinejlepším uvedena několika stručnými stránkami o jeho dětství a prvním zaměstnání. Díky nahrávkám historiků vyprávěných dějin a také vlivu rozhlasu máme nyní k dispozici životní příběhy mnohem širšího okruhu původců: od místních i národních vůdců, obyčejných řadových členů

a také dělníků neorganizovaných v odborech, od žen stejně tak jako mužů, nádeníků, domácích sluhů, vykořisťovaných a příležitostných dělníků a horníků, a „dělnických“ aristokratů. Rovněž je důležité, že obsah a jazyk se posunuly z veřejného života k obyčejné zkušenosti z práce a rodiny. Objevil se intimnější a „neoficiální“ typ vlastní biografie, který zanechal stopu na vydaném životním příběhu. Jeho vliv můžeme jasně ukázat na výňatcích z nových rukopisných autobiografií, které byly zahrnuty do hezké sbírky Johna Burnetta „Užitečná dřina“ (*Useful Toil*). Značný počet podobných mluvených autobiografií je nyní k dispozici v archivech a jiných institucích uchovávajících dokumenty. Dosud byl publikován jen malý výběr, buď ve formě malých místních brožur nebo ve sbírkách, jako jsou „Řadoví členové: osobní historie organizátorů dělnické třídy z Ameriky“ (*Rank and File: Personal Histories by Working Class Organisers from America*) Alice a Staughtona Lyndových nebo Hacneyova lidová autobiografie „Životy pracujících“ (*Working Lives*, 1905-45). Roste také počet pozoruhodných tištěných autobiografií nového druhu, které začaly jako vyprávěné vzpomínky, například „Železničář z kraje močálů“ (*Feland Railwayman*) Arthura Randella, „Brázda za mnou“ (*The Furrow Behind Me*) Anguse Maclellana a „Mezi služebnictvem“ (*Below Stairs*) Margaret Powellové.

Mluveného svědectví lze také využít k rozšíření množství informací o konkrétních událostech dějin práce, o rozvoji nějaké organizace nebo průběh stávky. Výjimečným příkladem, k němuž se vrátíme, je studie Petera Friedlandera „Vznik místní organizace UAW 1936-1939“ (*The Emergence of a UAW Local 1936-1939*), která pojednává o organizování odborů v jedné továrně na auta v Detroitu. Složil ji téměř výhradně z rozhovorů, pomocí kterých se snažil zjistit co nejvíce. Získaná výhoda zpravidla spočívala jak v rozšíření okruhu narátorů, tak v rozšíření informací postihujících více obyčejných zkušeností. Pro většinu historiků práce bude důležitější, jak takto získané informace používají, než to, zda je v psané podobě nebo jako nahrávka. To je patrné, srovnáme-li nejasně vedené vzpomínky na průmyslové spory v knize R. Leesonova „Stávka – žitá historie“ (*Strike: a live history*, 1887 – 1971) s účelnějšími písemnými vzpomínkami, jež zahrnují „Generální stávku“ (*The General Strike*) Jeffreyho Skelleyho. Ještě lepší jsou však studie ve stejném sborníku od Petera Wyncolla a Hywela Francise a kniha Anthonyho Masona „Generální stávka na severovýchodě“ (*The General Strike in the North-East*), které přinášejí fakta na základě kombinování mluveného a písemného svědectví. Řadu stávek lze analyzovat stejným způsobem, jako stávky zemědělských dělníků v Norfolku v době žní. Záchrana materiálu pomocí naléhavé operace je jiným postupem. Často se tak děje okamžitě po vypuknutí sporu, jakým bylo například protestní obsazení závodu „Upper Clyde Shipbuilders“ dělníky, nebo zpráva A. Laneyho a

K.Robertse o „Stávce v Pilkingtonu“ (*Strike at Pilkington*). Oba přístupy mohou mít různou hodnotu, ale mluvené svědectví tohoto druhu má dvě silné stránky. Zaprvé, může proniknout za formality a naparování znesvářeného vedení, jak je prezentováno v novinách a zápisech, k všednější, spleť realitě a různým stanoviskům mezi řadovými členy, včetně stávkokazů. Analýza Sidneyho Pollarda a Roberta Turnera zabývá skupinou pracujících, která měla podíl na zisku ve firmě na výrobu vlny v Yorkshire, a jejími postoji. Studie se zabývá tématem, které by jinak bylo nepřístupné. Některé z nejzajímavějších prací se týkají dělníků, kteří byli *nezaměstnaní* – jejich organizacemi i jejich zkušeností se životem bez práce, což byla zkušenost podobně deprimující ať v severní Americe, Austrálii nebo Británii : dlouhé a neúspěšné hledání zaměstnání, nedostatek jídla a ponižující sociální podpory. Největšími sbírkami takového svědectví jsou díla „Těžké časy“ (*Hard Times*) od Studse Terkela a „Deset ztracených let“ (*Ten lost years*) Barryho Broadfoota . Bohatší analýzu s větší vypovídací hodnotou, která ukazuje využití životního příběhu nejlépe, poskytli Dennis Marsden a E.Duff v současné studii s názvem „Bez práce“ (*Workless*).

Třetí formou vyprávěné historie práce, k níž vrátíme později a jež probíhá paralelně se sociologickým výzkumem, je studium komunity. Dopad vyprávěných dějin na tomto poli lze ukázat při porovnání dvou knih. První je starší klasické sociologické dílo „Uhlí je náš život“ (*Coal is our Life*, 1956) autorů Normana Dennise, F.Henriquese a C.Slaughtera, vycházející z rozhovorů, ale výrazně pomíjející nashromážděný historický materiál. Druhým je novější historická a sociologická práce autorů Storm-Clarka a Moora, kde je hlavní pozornost věnována rekonstrukci třídních vztahů a smyslu pro společenství. Tato metoda také umožnila rozšíření historického studia malého společenství na mnohem méně zdokumentovaná zaměstnání, jako jsou příležitostní dělníci, povozníci, kameníci a pradelny v díle Raphaela Samuela „Drsní muži z kamenolomu“ (*Quarry Roughts*).

Mluvené svědectví má zvláštní hodnotu pro historika práce, který se zabývá pracovním procesem samotným – nejen jeho technologií, o níž jsme pojednali dříve, ale zkušeností z práce a sociálními vztahy, které z ní vyplývají. Pracovní zkušenost je středem zájmu klasického díla Studse Terkela „Práce“ (*Working*). Stejně jako u všech svých knih dosahuje efektu nikoli pomocí jednoznačného argumentu, ale kumulováním výňatků z rozhovorů. Je to tlustá kniha- 600 stran, na nichž chrlí své životní příběhy 130 Američanů. Jsou mezi nimi staří i mladí, žena, která podniká s nemovitostmi, kněz, majitel továrny, průmyslový špeh, stevardka, kadeřnice, barový pianista, horník v povrchovém dole, svářeč aut, řidič nákladního auta, policista, popelář, toaletářka... neznám žádnou jinou knihu, která by tak živě tlumočila pocity lidí z tak velkého počtu různých zaměstnání: neustálé, vytrvalé napětí telefonní

spojovatelky, osamělost vysoce postaveného poradce, bojujícího o přežití v džungli managementu; dělníka v ocelárně, který by chtěl, aby na výrobky dělníků byla napsána jejich jména („někdo postavil pyramidu...“), a když to není možné, nechá tu a tam „malý důlek... chybu, můj podpis na nich“ⁱⁱⁱ Ačkoli Studs Terkel bezpochyby chytře pozná, jak si to člověk pravděpodobně představuje, každý člověk konstruuje svoji vlastní představu.

Jasněji členěné studie tohoto typu historie práce vznikly v Itálii a Británii. Obavy italských socialistů z klesající bojovnosti průmyslových dělníků v době „hospodářského zázraku“ 60. let vedly k hledání nového pochopení vztahu mezi metodami tovární výroby a třídním vědomím dělníků prostřednictvím pocitů samotných dělníků. Výsledkem toho byly na jedné straně historické studie jako *Class Operaie e Partito Comunista alla Fiat ...1945-1968* Liliany Lanzardové a na druhé straně sbírání a publikace rozhovorů, písní a poezie v továrnách – organizacemi jako *Instituto Ernesto de Martiro* a *Nuovo Canzoniere* v Miláně a samostatnými dělníckými skupinami.

I v Británii stoupá počet studií o pracovních zkušenostech a o organizaci práce. Dvě z těch nejlepších se opět týkají hornictví. Kniha „Život na šachtě v hrabství Durham“ (*Pit Life in County Durham*) Davida Douglassa, založená na kombinaci dokumentového výzkumu a na jeho vlastních hornických zkušenostech a zkušenostech jiných horníků, dokazuje, jak konkrétní metoda výběru spolupracovníků a pracovišť v durhamských šachtách ovlivňovala kontrolu dělníků a bojovnost řadových dělníků. George Ewart Evans vysvětluje systém antracitového okrsku v uhelné pánvi jižního Walesu, kde se uhlí nacházelo blízko povrchu, takže bylo relativně snadné, aby si i vzrůstem malý člověk založil vlastní důl se štolou. Jeho nepravidelná geologie zvýrazňovala horníkovy dovednosti. Majitelé a dělníci společně bydleli i pracovali. Evans poté ukazuje, jaký dopad měla mechanizace na celý místní sociální systém. Zničila nejen prestiž řemeslníků, ale narušila i jejich těsné pouto – někdy téměř otcovské, někdy vykořisťovatelské – s chlapci, kteří s nimi dříve pracovali na komoře („na předku“). Ti se nyní stali samostatnou skupinou, nad kterou starší generace ztratila vliv. Objevuje se zde skvělý příklad toho, jak zkoumání konkrétní řemeslnické reorganizace může vysvětlit souvislosti s jinými důležitými procesy sociální změny.

Při posuzování základu třídních vztahů, které procházejí proměnou, jsme se dotkli jednoho z klíčových aspektů politických dějin. Životopis labouristických vůdců může být jejich další součástí. Pro politické dějiny však mají mnohem větší důležitost mluvené prameny. Existuje pádný důvod jejich širšího použití, čímž je historické studium politických postojů neorganizované a mlčící většiny obyvatelstva. Pokud budeme toto přehlížet, pochopíme opět britský dělnícký konservatismus jen velmi útržkovitě, navzdory jeho klíčové úloze

v politických dějinách. Mluvené svědectví může ve velké míře poskytnout chybějící informace o postojích řadových členů stran: co čtou, jaký je jejich sociální původ a zaměstnání, atd. Takovéto rekonstrukce politických organizací na úrovni prostých lidí jsou možné i tam, kde je dokumentace nedostatečná. Lze to ukázat na studiích ilegálních politických hnutí během druhé světové války. Výbornými příklady jsou lokální studie partyzánského hnutí v severní Itálii a mezinárodní výzkum, týkající se židovského odporu za nacistických režimů, který nyní sídlí na Yad Washem v Jeruzalémě. Tyto iniciativy však byly reakcí na mimořádné národní katastrofy, jež změnily význam celých politických dějin. Vyprávěné prameny jsou běžněji používány ke dvěma skromnějším cílům.

Zprv, existují studie o zcela nedávných politických událostech, které nemohou být uspokojivě analyzovány prostřednictvím písemných záznamů. Tento způsob je typický pro americkou vyprávěnou historii, můžeme zmínit například Prezidentovu smrt („*The Death of a President*“) Williama Manchestera, který čerpal z více než 250 rozhovorů, nebo Násilí v Ulsteru: vyprávěné svědectví („*Violence in Ulster: Oral Documentary*“) W.H. Van Vorise. I tam, kde jsou díla jako tato jednoduše vysoce kvalitní žurnalistika, poskytla životně důležitý materiál budoucím historikům.

Zadruhé- je zde životopis. V tomto žánru se opět nejvýrazněji projevují američtí autoři, jako T. Harry Williams v knize „Huey Long“, kde je využito téměř tři set rozhovorů. Metoda vyprávěných dějin však běžně používají britští političtí životopisci, i když má menší publicitu. Je charakteristické, že se tak děje neformálním a opatrným způsobem. Skvělým příkladem nedávných plodů tohoto přístupu jsou svazky o Churchillovi od Martina Gilberta. Čas od času pocítí britský politický životopisec potřebu jít ve využívání vyprávěcích pramenů dál. Bernard Donoghue a George Jones udělali pro svou knihu „Herbert Morrison: portrét politika“ (*Herber Morrison: portrait of a Politican*) rozhovor s více než třemi sty lidmi. „Od začátku jsme byli nuceni uchýlit se k rozhovorům, protože jiné spolehlivé dokumenty chyběly. Morrison sám zanechal málo písemností, protože většinu z nich spálil, když se ve stáří stěhoval. Oficiální dokumenty k vládě z let 1945-51, v níž hrál rozhodující úlohu, také nejsou k dispozici kvůli pravidlu o třicetileté lhůtě.“ Když jsme „s trochou beznaděje“ přikročili k rozhovorům, „...rychle jsme změnilí názor a ocenili jejich obrovskou hodnotu. Nebyly jen improvizovanou náhradou za lepší prameny, ale zcela jasně cenným pramenem samy o sobě.“ Především se ukázalo, že je možné postihnout mnohem širší okruh „perspektiv a pohledů dovnitř tohoto muže...do jeho ctností i nectností, a také stupeň, ve kterém byla jedna často obrácenou stranou té druhé.“ Začátek politického života, který životopisec tak často přeskakuje, mohl být zrekonstruován v pozoruhodných detailech. Po celou dobu své

kariéry mohl být Morrison pozorován při práci ministra nebo člena místní samosprávy, prostřednictvím „různých skupin lidí, které ovlivnil: jeho političtí spolupracovníci, jeho političtí odpůrci, státní úředníci, kteří s ním pracovali, lidé na venkově, kteří ho podporovali nebo na tom byli v důsledku jeho politiky špatně.“^{iv} Lze říci, že výsledkem je životopis, který není jen neobyčejně přesvědčivý, ale pomocí kterého také vznikl nový významný pramenný materiál, využitelný v budoucnosti.

Předmět zájmu politické historie přesahuje domácí události a domácí biografie. Naprosto jasně se to ukázalo v případě Británie, která byla na počátku 20. století imperiální mocností, která měla pod kontrolou čtvrtinu zemského povrchu, a koloniální obyvatelstvo o počtu 400 milionů lidí. Existuje několik velkých amerických a britských projektů shromažďujících vyprávěné svědectví z oblasti vojenské historie. Tyto projekty jsou opět zvlášť důležité v ukázání běžné zkušenosti, „života na dolní palubě“ u vojenského námořnictva, v kasárnách, nebo zkušenosti černého vojáka na bojištích druhé světové války. Podobně i ony mohou poskytnout informace, které nelze získat jinak, například o protiválečné činnosti mužů odepírajících z náboženských důvodů vojenskou službu, o pasivní rezistenci, sabotážích nebo otevřené vzpouře v ozbrojených silách. Civilní správou se zabývají obdobné projekty v koloniální historii. *Archiv pro jižní Asii* v Cambridgi se soustřeďuje na Indii, *Projekt koloniálních dokumentů* v Oxfordu na Afriku. Obrovský zájem o tento typ společenské koloniální historie se rozšířil díky rozhlasovým programům Michaela Masona o Britech v Indii a v jejich tištěnému pokračování s názvem „Obyčejné historky z Raj“ (*Plain Tales From the Raj*) Charlese Allena. Jejich prostřednictvím může člověk, tak jako nikdy předtím, vstoupit do podivného, kastami a třídami řízeného světa imperiální bílé elity: do jídelen a domovů důstojníků a vojáků indické armády, lodivodů na řece Kalkatě, „božských příslušníků“ indické státní správy, do světa jejich nevěstinců, milenek a „prodaných Evropanek: manželek a dcer Raj“ .

To je ovšem jen jedna strana příběhu. Druhá se týká lidí, kteří byli sami podrobena kolonizaci. Zde sehrávají rozhodující úlohu vyprávěné prameny, doposud hlavně u politických dějin, ale potenciálně také u dějin společnosti. Dokumentace, ačkoliv jistě existuje, je mnohem méně hojná než dokumentace společností, které začaly psát dříve. Na druhé straně zde očividně zůstává ještě spousta pramenného materiálu na bázi vyprávěné historie. Systematicky ho využívají historikové Afriky už od 50. let. Užívají stále komplikovanější metodologii, včetně rozvoje zvláštních postupů k vytvoření chronologie ústních tradic, jež poměrně často sahají zpět k 16. století a v některých případech ještě dál do minulosti. Ačkoliv je tato metoda obvykle využívána pro politické dějiny relativně pevně organizovaných afrických království,

zejména v době předcházející jejich kolonizaci v 19. století, umožňuje také rekonstruovat mnohem rozptýlenější místní politické systémy, jako například v Ugandě až do 18. století. K pozoruhodným současným příkladům africké politické historie, které jsou přímo založeny na terénní práci ve formě rozhovorů, patří „Historické tradice Busogy“ (*The historical tradition of Busoga*) Davida Cohena, „Dějiny Bemby“ (*A History of Bemba*) A.D. Robertse a „Království Shambaa“ (*The Shmambaa Kingdom*) Stevena Feiermana. Tato terénní práce má rovněž velký potenciál pro rozvoj afrických sociálních dějin, zvláště v kombinaci s přímým svědectvím z nedávné minulosti pomocí životních příběhů, kterých se již využívá v politických dějinách nacionalistických hnutí.

Je to totiž právě historie společnosti, v níž se nelze vyhnout důležitosti mluveného svědectví a které se nyní budeme věnovat. Moje kniha „Edwardiané: Přerod britské společnosti“ (*The Edwardians: the Remaking of British Society*) byla původně zamýšlena jako celkové přehodnocení společenské historie tohoto období, spíše než pokus o terénní práci. Brzy jsem však zjistil, že hodně z toho, co jsem chtěl vědět, bylo pojednáno z jediné, neuspokojivé perspektivy, nebo zcela ignorováno. A to i přes to, že existoval nadbytek tištěných materiálů z počátku 20. století, včetně početných vládních dokumentů a průkopnických sociologických studií. Rukopisný materiál nemohl tyto mezery vyplnit, neboť tam, kde byl obvykle přístupný, pouze potvrzoval byrokratický pohled, vyjádřený již v tištěných pramenech. Bylo příliš brzy na to, aby se do archivů hrabství mohl dostat uspokojivý okruh osobních dokumentů. Chtěl jsem vědět, jaké to bylo, být v té době dítětem nebo rodičem. Chtěl jsem poznat, jak se mladí lidé setkávali a namlouvali, poznat jejich manželský život, hledání a změnu zaměstnání i pohled na práci. Mým cílem bylo získat jejich názor na své zaměstnavatele a spolupracovníky, jak přežívali a jak se cítili, když byli bez práce, a prozkoumat míru odlišnosti třídního vědomí mezi městem, venkovem a jednotlivými zaměstnáními. Nezdálo se, že by na nějakou z těchto otázek šlo odpovědět pomocí obvyklých historických pramenů. Když jsem však společně s Theou Vigneovou začal shromažďovat svědectví z asi 500 rozhovorů, které jsme nakonec uskutečnili, byla nám ihned jasná hodnota informací, získaných pomocí této metody. Bylo nashromážděno mnohem více materiálu, než se dalo využít v jedné knize, takže nakonec se kniha „Edwardiané“ (*The Edwardians*) stala začátkem i závěrem. Rozhovory shromážděné pro tento účel již poskytují základ k jiným historickým studiím, což naznačuje něco z celkových možností vyprávěných pramenů pro historii společnosti. Rozhovory poskytly pronikavé pozadí pro výklady, obsažené v této knize. Byly kromě dvou kapitol citovány ve všech dvaadvaceti, a některé úseky, zvláště o rodině, se opírají o přímé citace. Stejně důležité je postavení protipólu vůči zjednodušení celkového

obrysu sociální struktury. Mohl podat čtrnáct zpráv o skutečných edwardovských rodinách, sestavených na díky širokému spektru tříd a míst v Británii, ale zatvrzele individuálních – „neučesanou realitu, na níž... spočívá teoretická sociologie i historický mýtus“^v

Terénní práce na knize „*The Edwardians*“ probíhala v do té doby neobvyklém a v jednom ohledu i unikátním měřítku: výběr dotazovaných osob byl veden „poměrným vzorkem“. Nahrané výpovědi mužů a žen tak široce reprezentují regiony, město a venkov a sociální třídy podle zaměstnání z počátku 20.století v celé Británii. Takovýto výzkumný plán se samozřejmě vymyká možnostem jednoho vědce. Charakteristickým přínosem vyprávěného svědectví tedy nebyl obecně sociálně-historický esej, ale byla to monografie, a v různých odlišných odvětvích.

První jsou společenské dějiny venkova. Viděli jsme, jak zde ukázal cestu George Ewart Evans. Jeho knihy jsou svým způsobem nepřekonatelné: přímé, avšak citlivé propojování zemědělské a ekonomické historie s kulturními studii a studii malých společenství, portréty jednotlivců a příběhy. V jednom úseku zkoumá rozdílnou sociální strukturu „otevřené“ vesnice v Suffolku, stejně jako Blaxhall v knize „Zeptej se chasníků, kdo sekal trávu“ (*Ask the Fellows Who Cut the Hay*) spolu s autoritářským Helminghamem v knize „Kde se jazyky nezastaví“ (*Where Beards Wag All*). V jiné části naznačí z pohledu antropologa význam některých pověr nebo historek týkajících se zvířat, nebo podivný zvyk v oblékání, jako je „přerušení kontinuity“ chlapi, kteří odhazují dlouhé vlasy a šatičky z raného dětství. Jeho cit pro život a mluvu zemědělského dělníka ve východní Anglii je pravděpodobně nejužitečnější. Občas upozorní na velice zvláštní syntax, humor, přímost, a stejná péče je patrná i v jeho prepisech. Všemi těmito způsoby nastavuje vysoké měřítko oblasti, která se stala jednou z nejnámějších v rámci vyprávěných dějin. Patrně nepřekvapí, že když se kniha Ronalda Blythea „Akenfield: Portrét anglické vesnice“ (*Akenfield: The Portrait of an English Village*) stala mezinárodním knižním úspěchem suffolské vyprávěné historie, pracovala méně pečlivým vědeckým přístupem. Navzdory svému názvu se „Akenfield“ skládá z životních příběhů z několika vesnic a není portrétem jedné komunity. Nemůžeme však věřit v detailech nejen jazyku transkripce, ale dokonce ani tomu, jak Blythe přičítá prohlášení konkrétním narátorům. Ze zkoumání „práce na vesnici“ se stává výmysl. Jestliže však šel Akenfield jako sociologický nebo historický model přímo k věci, znamenal bezesporu úspěch v popularizaci nové formy venkovské literatury- prolnutí rozhovoru a románu. Nelze pochybovat ani o tom, že jeho skutečnou sílu vytváří vyprávěné svědectví. Ačkoliv kniha začíná chalupářskou idylou okolo farního kostela, v první části vzpomínek starších farmářských dělníků náhle vstoupí na scénu tvrdá realita života venkovského nádeníka. Na společnost lze také nahlédnout

z protichůdných stanovisek, jak generačních, tak třídních, jak se je člověk dozvídá od nádeníka na statku a poté od statkáře, vikáře, hrobníka, toryovského soudce a zástupce labouristů. Kniha je úspěšná především díky bezprostřednosti mluveného slova, které čtenáři zprostředkovává přítomnost lidí samých.

„Akenfield“ se tak přes určité nedostatky, jimž bylo možno se vyhnout, stal stimulem pro vyprávěnou historii v podstatě ze správných důvodů. Následovaly po něm další studie malého společenství, často posouvající dějiny venkova daleko za otázky, pokládané tehdy, kdy se využívalo jen svědectví dokumentů. Výborná studie Raphaela Samuela o headingtonovském kamenolomu se zabývá vesničkou, kde nežila statkářská šlechta, ale stěhující se zemědělství dělníci, kopáči, zedníci, podomní obchodníci, pytláci a pradleny. Tato vesnice není z velké části zdokumentována právě proto, že byla tak rovnostářská a nedostatečně kontrolovaná. Jak tvrdí autor, byla právě tím základním a zcela běžným prvkem sociální ekonomie venkova v 19. století.

Mluvené svědectví také poskytuje mnohem větší možnost zabývat se v rámci historie venkova ženami. Kniha „Ženy z mokřin“ (*Fenwomen*) Mary Chamberlainové je venkovská studie ovlivněná „Akenfieldem“, ale vypracovaná výhradně pomocí svědectví žen a znovu odhalující často drsnou realitu ve společenství, kde „pány byli muži“: v rodině, ve škole, při namlouvání a rození dětí, v náboženské a vesnické společnosti, ve službě, ať v kuchyni nebo při odstraňování plevelu na větrem ošlehaných černozemních polích. I zde přináší využití vyprávěných pramenů do dějin náhle nový rozměr.

Všechny tyto příklady pocházejí z venkova na jihu a východě Anglie, z oblasti hospodaření na orné půdě a z oblasti, kde se zemědělství pracovníci najímali. Oblasti s rodinnými farmami na severu a na západě přitahovaly vědce, zajímající se o vyprávěné svědectví, mnohem dříve. Šlo o sběratele literatury a folklóru, zvláště ve Walesu, Skotsku a Irsku, ale také o sociology a antropology. Výsledkem je řada vynikajících studií malých společenství od C.M. Arensberga a S.T. Kimballa „Rodina a malé společenství v Irsku“ (*Family and community in Ireland*, 1940), a i pozdějších, které vycházejí z terénní práce za účelem získání vyprávěných důkazů. Dvě z nejpodněnějších jsou knihy, které vyšly po sobě, „Sociologie anglické vesnice: Gosforth“ (*The Sociology of an English Village: Gosforth*) v Cumbrii, a devonská vesnice „Ashworthy“, obě od W.M. Williamse. V první z nich autor klade důraz na nedávné rozrušení tradičního a stabilního sociálního systému. Ve druhé ovšem tvrdí, že venkovská společnost byla vždy v pohybu a přizpůsobovala se vnějším tlakům, ať již hospodářským, technickým nebo politickým, stejně jako vzestupu a pádu jednotlivců a jejich rodin. Kniha Jamese Littlejohna „Westrigg“ je také zvlášť důležitá, neboť představuje úspěšný model pro

vyprávěné dějiny malého společenství, alternativní k „Akenfieldu“. Představuje velmi působivou analýzu změn v místní třídní struktuře během uplynulých šedesáti let, kdy farmáři skupovali vlastní pozemky od dřívějších majitelů půdy. Dřívější vedoucí postavení hospodaření, založeného na chovu ovcí na skotských hranicích, uvolňovalo cestu rozvoji lesnictví. V jiné studii se Ian Carter snaží vysvětlit, proč se zemědělstí dělníci na severovýchodě Skotska, na rozdíl od svých anglických protějšků, svými sociálními postoji nelišili, a přesto se nedokázali sdružovat v odborech. Společensktí historikové těchto regionů nyní rovněž užívají mluvených pramenů. Na skotské vysočině využil Eric Cregeen pro společenské dějiny ostrova Tiree vyprávěné prameny jako své hlavní svědectví o víře a zvycích lidí, o jejich popisu konfliktů mezi majitelem půdy, jeho správcem a společenstvím domkářů, o porovnávání dokumentů zemědělského 'vzestupu' domácího pána s pokračujícím systémem práce na půdě. Ovšem, což je ještě více překvapující, je rovněž využil k vytvoření obrazu osobností, rodinných vztahů, zaměstnání a migrace z poloviny 19. století. Holé soupisy ze sčítání lidu v roce 1851 byly nejen obohaceny a uvedeny do vzájemných souvislostí, ale byla jim dán i časový rozměr. Tím se překonala jejich nejvážnější omezení jakožto historického svědectví. David Jenkins také dokázal navázat na některé pozoruhodně podrobné informace získané dotazováním pro své dílo „Společenství zemědělců v jihozápadním Walesu na přelomu 20. století“ (*The Agricultural Community in South West Wales at the turn of the Twentieth Century*), což mu umožnilo podat velmi pečlivý a podnětný obraz místního systému dělby práce a postavení, který kromě mzdových vztahů, běžných mezi farmáři a sluhy, zahrnoval i „pracovní dluh“ nebo službu prací při sklizni obilí výměnou za obstarání pozemků chalupníkům k pěstování brambor.

Pokud přejdeme od venkovské historie k dějinám města, zaznamenáme stejně silný potenciální vliv mluveného svědectví. V tomto případě svědectví doposud vyprodukovalo spíše nový pramenný materiál, než nové formy analýzy. Snad nejočividnější výjimkou je klasická studie R.Hoggarta o vlivu časopisů, filmů a ostatních masových sdělovacích prostředků na kulturu a vnitřní vztahy městské dělnické komunity. Hoggartovo „Schopnost užívání gramotnosti“ (*The Uses of Literacy*) hojně čerpá z jeho vlastních vzpomínek na dětství v severní Anglii před čtyřiceti lety. Vyprávěné dějiny se pokouší výlučně zkoumat řečové návyky dělnické třídy ve vztahu ke společenské proměně – jedna kapitola má název „Ústní tradice: odpor a přizpůsobení se. oficiální způsob života“. Hoggartův vliv se však zde, díky důrazu na limity mluvy dělnické třídy, stal handicapem i pomocí. Jeho vliv je dosud ve vyprávěných dějinách patrný.

Tato kniha poskytla problémové téma deprimujícím studiím Jeremyho Seabrooka o předsudcích a omezenosti městských pracujících tříd pod názvy „Neprivilegovaní“ (*The Unprivileged*) a „Blízký pohled na město“ (*City close-up*). Obě studie jsou částečně historické. První je autobiografický pohled na rodinu z Northamptonu, ta druhá a pozdější ze továrního města Blackburnu na severu. Byť jsou užitečnou rovnováhou příjemné romantice, jsou patrně ze strany autora tvořeny až příliš ostrými poznámkami a tendenčním vedením rozhovorů. Hoggartova tématu se chopili také pedagogové a teorii, že řeč dělnické třídy je zdrcující překážkou při porozumění, rozvinul na tomto základě Basil Bernstein. Dějiny místní komunity jsou typičtějším druhem historie města, která vzniká díky nahrávkám. Dva nedávné příklady historie komunity, zpracované formou samostatných brožur, jsou však americké: „Vzpomínky na Stevenson“ (*„Stevenson Recollected“*), vyprávění o japonsko-kanadském rybářském městě na okraji Vancouveru, vydané Provinčním archivem Britské Kolumbie, a „Bostonská série historických prací“ k dvoustému výročí sousedství vypracovaná patnácti „výbory pro sousedství“ ve městě, která spojila výzkum v knihovnách s fotografiemi a rozhovory s tamními obyvateli. Obě ilustrují typickou hodnotu ústního svědectví tím, že poskytují městské historii jiný pramen: u Stevensona je to pohled etnické minoritní skupiny ve městě. V případě „Bostonského sousedství“, například „Jižní části“ (*The South End*) je to záznam toho, jak společenství pohlíželo na svůj vlastní a nakonec úspěšný boj za odložení bourání slumů a novou výstavbu. Jsou zde sugestivní líčení součástí městského života – ubytoven, barů, profesionálních boxerů a opilců. Najdeme zde i klíčové spojovací nitky mezi migrací a prací.

Jen málo historiků, zabývajících se městem, by pochybovalo o bohatosti tohoto svědectví jak pro britská, tak americká města. Dvousvazková *summa* „Viktoriánské město“ (*The Victorian city*) Michaela Wolffa a H.J. Doyose obsahovala kapitolu s portréty čtyř britských měst, odvozených z mých rozhovorů pro knihu Edwardiané (*The Edwardians*), která je příznačně nazvaná „Hlasy zevnitř“ (*Voices from Within*). Přechod od názorného příkladu k analýze se však ukázal jako obtížnější. Je to částečně proto, že dějiny města se soustředovaly na velká měst, kde má studium malé komunity nejmenší smysl. I když je možno přesně vymezit sousedství pomocí hranic, lidé, kteří tam žijí, budou za těmito hranicemi téměř vždy hledat práci, služby a definování svého místa v sociální struktuře města. Vzhledem k tomu by mohlo být přesvědčivější vybrat jednu ulici a sledovat pohyb všech jejích obyvatel uvnitř i vně. Dva z nejdůvěryhodnějších příkladů městské vyprávěné historie se věnují sousedství. Prvním z nich je „Klasický slum“ (*The Classic Slum*) Roberta Robertse, částečně autobiografický portrét velmi chudé oblasti v Salfordu v Manchesteru. Jeho otec byl mechanik a jeho matka

měla obchod, takže nejvýmluvnější pasáže jsou ty, v nichž analyzuje nekonečné nejasnosti v postavení dělnické třídy a její váženosti, tak jak byly hodnoceny mimo vlastní rodinu. Druhým je klasické dílo chicagské sociologické tradice, „Rozdělená ulice: Amerika“ (*Division street: America*) Studse Terkela. Čerpal z jeho chlapeckých let v Near North Side v Chicagu, kde měla jeho matka penzion pro svobodné pány. Zjistil však, že při hledání „typického příkladu městského myšlení“ se již nemůže omezovat jen na jeden sousedský vztah, a začal lovit po celém městě - „vzhledem k rozptýlení jednotlivých druhů to musela být jakási partyzánská žurnalistika“. Jeho lidé vyprávějí jak o své minulosti, tak o své přítomnosti; o rodině, ambicích, práci i politice. Jsou to muži a ženy různého stáří- černí i bílí majitelé domů i jejich stavitelé, myči oken i aristokraté, architekti a reklamní agenti, řemeslníci, prodavač párků v rohlíku, dívka z časopisů pro pány, taxikář přepravující republikánského okresního policejního velitele, majitelky barů, policie, migranti - obyvatelé Apalačských hor, noční vrátný z Portorika, majitel obchodu s řeckým cukrářským zbožím, ocelářský dělník Jesus Lopez. „*Rozdělená ulice*“, překypující třídní, rasovou a kulturní různorodostí tohoto zápasícího města, je bezpochyby jedním z nejlepších děl vyprávěných dějin.

Ačkoli sociální problémy velkých měst jsou nejnaléhavější a tím tato města přitahují pozornost, většina lidí stále žije v menších městech. I když maloměsto je mnohem lépe zvladatelným námětem ve výzkumu malého společenství, sociologové a historikové vyprávěných dějin o ně zatím jeví malý zájem. Průkopnická sociologická studie Margarety Staceové „Tradice a změna: studie o Banbury“ (*Tradition and Change: A study of Banbury*, 1960) je téměř jediná, i když se nedávno objevila jiná studie se stejným námětem. Existují místní historie malých měst, které čerpají z rozhovorů, ale až donedávna jich bylo na vysoké úrovni jen málo. Tento fakt činí důležitým mezníkem vyprávěné dějiny Wigtonu v Cumbrii pod názvem „Mluv za Anglii“ (*Speak for England*) od Melvyna Bragga. Sociální změnu v tomto částečně zemědělském a částečně průmyslovém městě popisují hlasy různých lidí: horníků a farmářů, chovatelů psů a holubářů, radních, učitelů, žen v domácnosti a drobných obchodníků. Kniha obsahuje sekce o jednotlivých obdobích: o edwardské době, které vévodí Velký dům na kopci s jeho pávy a mladých mužích, kteří šli do první světové války bojovat pod vedením plukovníků, kteří jim říkali „odpad“. Kniha se vrací se k potlačovanému rozčarování a nezaměstnanosti 20. let, k začátku lepších časů koncem 30. let pro mnoho obyčejných lidí a následnému posunu k mnohem většímu pohodlí, bezpečnosti a volnému času v období po druhé světové válce. Jiná část se soustřeďuje na hlavní Wigtonovu továrnu, od prvních nadšených průkopníků po současnost. Dnes se organizátor dělníků stává

personálním manažerem a dělník pracující za minimální mzdu může předvést řeč ke shromáždění proti nechutné honbě „zrádců“ za kariérou, zatímco učeň povýšený do vyššího postavení nachází cestu z problémů díky konzumaci svého prvního manažerského humra. Najdeme zde také soubor osmi „naplněnějších“ individuálních životů. Zahrnují takové charaktery, jako je bývalý aristokratický sluha - napůl invalidní Dickie Lowther, chovatel koní, skautský vedoucí a liturgik. Ve výrazném kontrastu k městské vyprávěné historii jsou tóny Wigtonu obvykle méně okázalé. Tichý tlak příslušníků dělnické třídy na zlepšení, který zobrazují, je tak pro historika města možná významnější.

Některé z nevymluvnějších částí knihy „Mluv za Anglii“ se týkají společenské historie kultury – náboženství, vzdělávání a volného času. To je další oblast, v níž využití mluveného svědectví mělo již značný dopad. O práci na společenské historii náboženství jsme se již zmínili. V dějinách vzdělání lze připsat hlavní přínos sociologům, jako Brianovi Jacksonovi a Dennisi Marsdenovi a jejich klasickému dílu „Vzdělávání a dělnická třída“ (*Education and the Working Class*), vycházejícímu z životních příběhů z jejich domovského města Huddersfieldu. Lingvistické studie na bázi vyprávěné historie, vztažené ke vzdělávání, také napomohly zaplnit mezeru, až donedávna zanechanou studii dialektů. Tyto studie často shromažďují pramenný materiál značné historické hodnoty, ale soustřeďují se na venkovské komunity. V poslední době se zejména ve Spojených státech projevuje rostoucí zájem o městský jazyk a techniky vypravování. Důsledek toho je, že početné publikace, které se týkají venkovských pověr, historek a řemesel, doplňují studie o městských lidových historkách a folklóru. Mezi těmito studii venkova zvláště přesvědčivou a podnětnou směsicí společenské historie, folklóru a antropologie nabízejí George Ewart Evans a George Thomson v díle „Skákající zajíc“ (*The Leaping Hare*). Dřívější klasické dílo, které se jím stalo především svojí zásluhou, je kniha Iona a Petera Opieových „Lidová tradice a jazyk školních dětí“ (*The Lore and Language of School Children*), odhalující úžasnou historickou hloubku ústní tradice zachované na současných dětských hřištích. Vyvinutější akademické bádání je však patrné ve studiu lidové písně, takže historikovi společnosti nejsou poskytovány pouze studie zabývající se jejím celkovým historickým kontextem, ale také poznatky o jednotlivých žánrech a reprezentativní a hudební biografie jednotlivých zpěváků. Současně tu bylo podpořeno jak využívání tradiční písně, tak i její pokračování v městských kabaretech, důležité pro pochopení ideálů dělnické třídy, týkajících například postojů k manželství, sexu nebo třídě. Dochází rovněž k odklonu od kdysi převládajícího zájmu o „tradiční“ element v kultuře dělnické třídy. I zde je patrný vliv sociologů, kteří studovali formy trávení volného času městské dělnické třídy, třeba činnost dělnické kapely na severu, kterou zobrazují Brian

Jackson a Dennis Marsden v knize „Společenství dělníků“ (*The Working-Class Community*). Jelikož o takovýchto volnočasových aktivitách existují podrobnější záznamy jen zřídka, nemohou být bez vyprávěného svědectví seriózně zkoumány. V nedávné době se objevily studie na bázi vyprávěné historie o konkrétních formách volnočasových aktivit - jazzových orchestrech, „kazoo“ kapelách, jarmarcích a baseballu, a také o úloze hostince, která je mnohem patrnější v sociálně-historických důsledcích.

Oblast volného času, ať již pojímaná jako prostředek k seznámení svobodných, nebo jako únik ženatého muže z domova do hostince, nás dovádí k historii rodiny. V této oblasti společenské historie je dopad ústního svědectví zvláště důležitý, neboť historikovi umožňuje pokládat důležité otázky, jež zůstávaly dříve tabu. Jeden z nejnápadnějších raných příkladů poskytl antropolog Oscar Lewis, jehož hluboce dojímavé portréty mexických rodin, kupříkladu „Sanchezovy děti“ (*The Children of Sanchez*, 1961) jsou právem slavné. Mnohé z nejpozoruhodnějších studií společenství, soustřeďujících svůj zájem na rodinu, jak ukazují tituly jako „Rodina a společnost v Irsku“ (*Family and Community in England*), „Rodina a příbuzní ve východním Londýně“ (*Family and Kinship in East London*) nebo „Rodina a sociální změna: studie rodiny a příbuzných ve městě jižního Walesu“ (*The Family and Social Change: a Study of Family and Kinship in a South Wales Town*), se opírají o bohaté svědectví životních příběhů, stejně jako rodinná sociologie v popisu amerického dělnického manželství v díle „A chudí mají děti“ (*And the Poor Get Children*) Lee Rainwatera. Nicméně J.A.Banks ve svém silně obhajovaném pokusu o rozpletení příčin, vedoucích k nižší početnosti rodin střední třídy v Británii z konce 19. století s názvem „Prosperita a rodičovství“ (*Prosperity and Parenthood*, 1954) mohl citovat jen názory lékařských specialistů, romanopisců a jiných autorů. Přes všechny důkazy zůstává „bez odpovědi“ otázka, zda by fakt nižší početnosti rodin mohl být považován za „specificky reprezentativní, pokud jde o činy a slova“ širších sociálních skupin, nebo toho, „jak většina příslušníků středních tříd ...začala přemýšlet“^{vi} Pro Anglii nemáme žádné archivní vyprávěné svědectví. Z něho vycházel K.H. Connell v obdobné analýze demografické proměny Irska 19. století ve svém díle „Irská rolnická společnost“ (*Irish Peasant Society*). Nedávná práce Diany Gittinsové „Život v manželství a kontrola porodnosti v meziválečném období“ (*Married Life and Birth Control between the Wars*) však ukazuje, že pomocí rozhovorů je možno zjistit, proč rodiče rozhodovali, zda mít či nemít děti, a jak se poučovali o antikoncepčních prostředcích, které používali. Navíc vyslovuje domněnku, že rozšířený názor o omezování početnosti rodin proniklo k dělnickým třídám díky vlivu střední třídy, je silně zavádějící. Její zjištění se vedle dalších článků objevují ve zvláštní publikaci „Otázka dějin rodiny“ ve „Vyprávěných dějinách“ (*Family History Issue*

; Oral History), editované Theou Vigneovou, jejíž výzkum vztahů mezi rodiči a dětmi a mezi manžely a manželkami v pozdně viktoriánské a edwardovské době je na špičce tohoto typu vyprávěných dějin v Británii. Toto číslo také obsahuje dvě studie o socializaci dítěte a tři eseje o dějinách mládeže, kde se pozornost soustřeďuje na konflikt s dospělými, kontrolu volného času a řízení namlouvání. Není pochyb o tom, že tato oblast vypadá velmi slibně. Již jsme naznačili její význam pro ekonomické dějiny a má také závažné důsledky pro další oblasti. V dějinách práce užívá John Woodhurst mluveného svědectví pro zkoumání zanedbávaného, dříve však velmi rozšířeného fenoménu stávek mládeže v dolech a v bavlnářském průmyslu a zkoumá též vztah mezi třídním konfliktem, strukturou rodiny a napětím mezi generacemi. Další historikové podobně analyzují charakter a následky ženské práce. Dostáváme se k ženským dějinám.

I zde je potenciál vyprávěného svědectví obrovský a jeho možnosti teprve začínají být zkoumány. Až donedávna historikové dějiny žen z valné části ignorovali, částečně proto, že jejich životy velmi často plynuly nedokumentovány, byly svázány s domovem a neorganizovanou nebo dočasnou prací. Pozoruhodná sbírka životopisů byla vydána v díle Sherny Gluck „Ze salonu do vězení: pět amerických sufražetek hovoří o svém životě“ (*From Parlor to Prison: Five American Suffragettes Talk About their Lives*). Již jsme upozornili na práci Mary Chamberlainové „Ženy z krajiny močálů“ (*Fenwomen*). V Británii také začal výzkum o vedoucích představitelkách a řadových členkách ženského hnutí na počátku 20. století, i o ženách v labouristické a socialistické politice, o ženách v zemědělství, textilním průmyslu a průmyslu v Londýně, o ženách v domácnosti i v rodině. Jistě toho bude následovat mnohem víc.

Pro společenskou historii jakékoli minoritní skupiny je do značné míry omezena písemná dokumentace a využití vyprávěných pramenů zavádí do této problematiky zcela novou dimenzi. To platí ve stejné míře například pro historii amerických indiánů a cikánů v Evropě. Obě jsou perzekvovanou minoritou a jsou nepřátelskou většinou dokumentovány nesprávně. Zachovávají si však své vlastní silné ústní tradice, jejichž využití umožňuje mnohem chápavější přístup k jejich minulosti. Tyto dvě skupiny vlastně již dlouho přitahují právě tento druh studia. Nedávno se objevily studie čínských a japonských komunit v severní Americe. Zjišťují se možnosti této metody pro židovskou historii. Možnosti se ukazují rovněž pro historické studium deviance, ačkoli žádný historik dosud nenásledoval příkladu autobiografie profesionálního zločince od Tonyho Parkera a Roberta Allertona „Odvahe jeho přesvědčení“ (*The Courage of His Convictions*) nebo stejně pozoruhodného životního příběhu pytláka z Norfolkku „Chodil jsem v noci“ (*I walked By Night*, 1935), napsaného podle otázek Lilies

Rider Haggardové, což ji řadí k průkopníkům britských vyprávěných dějin. Existují však dvě formy, v nichž byly dějiny minoritních skupin dovedeny dál. První z nich je studium přistěhovalectví. Můžeme zde uvést terénní tazatelskou práci sociologů ze chicagské školy, ale obvykle jde o zkoumání problémů přistěhovalectví jako formy sociální patologie. V poslední době se sociologové a historici využívající mluvených pramenů přiklánějí v historické práci k objektivnějšímu přístupu. K němu přispívá zkoumání obyčejné zkušenosti s přistěhovalectvím, procesu nalézání práce, pomoc příbuzných a sousedů, vytváření institucí minoritní komunity, pokračování dřívějších kulturních zvyklostí, stejně jako problémy rasového napětí a diskriminace. Tento přístup také může naznačit – zvláště postavením přímého svědectví osobní zkušenosti proti zobecňujícímu poselství vlastních ústních tradic společenství – jak pokřivená jsou některá obecně přijímaná vysvětlení sociálních struktur přistěhovalců na základě národního nebo kulturní dědictví, spíše než o prosté vysvětlení pomocí třídních faktorů.

Druhou formou je černošská historie. V Británii je možná ještě odvětvím první formy, ale ve Spojených státech je rozhodně odlišná. Nabízí skupinu vynikajících prací, jimiž můžeme uzavřít náš předběžný souhrn toho, čeho vyprávěné dějiny dosáhly. Může být užitečné udělat krok dozadu a zeptat se, co je pro tyto práce, jako pro historii, typické? Obsahují to, co bychom jiným způsobem nezobrazili? Jsou pro ně typické tři věci. Zaprvé, pronikají k tomu, co by jinak bylo nepřístupné. Dvě z nich pocházejí z velkých amerických městských ghett. „Watts a jeho následky“ (*Watts, the Aftermath*) od Paula Bullocka vypovídá o konfrontaci mas v Los Angeles. „Autobiografii Malcolma X“ (*Autobiography of Malcolm X*) Alexe Haleyho se co do zobrazení trpkého bohatství městského života a utvoření silného portrétu jednoho vůdce vyrovná málo prací. Ani negramotné venkovské komunity černochů nezanechaly budoucím historikům záznamy. „Sága Coe Rodge“ (*The Saga of Coe Ridge*) Williama Montella je předním americkým příkladem seriózní komunitní studie s bohatou dokumentací, která díky předmětu svého zkoumání ve velké míře závisí na mluveném svědectví. Je to příběh černošské kolonie, po osvobození z otroctví usazené na odlehlém horském výběžku, přežívající nejprve díky samozásobitelskému farmaření a dřevorubectví, ale degenerující v důsledku vražedných bojů o ženy se sousedními bělochy, a po vyčerpání přírodních zdrojů vehnané do pašování a výroby alkoholu načerno. Nakonec byla rozehnaná finančními úředníky krajského šerifa.

Zadruhé - tam, kde záznamy existují, je mluvené svědectví významně koriguje. To platí zejména o starém zemědělském Jihu, kde na historii záleží jako nikde jinde v Americe, protože je používána k ospravedlnění nebo popření nároku na bílou nadřazenost. Nebylo tedy

pouhou náhodou, že bohatý materiál z rozhovorů, které byly sesbírány ve 20. a 30. letech od bývalých plantážních otroků a jejich rodinných příslušníků, zůstal historiky nevyužitý po více než tři desetiletí. To se nyní napravilo nejen osmnáctisvazkovou publikací zahrnující publikací vyprávění otroků, vydanou Georgem Rawickem – což představuje nejdůležitější kolektivní autobiografii, jaká byla kdy vydána – ale také obdivuhodným interpretačním esejem „Od západu do východu slunce. Vytvoření černošské komunity“ (From Sundown to Sunup. The Making of the Black Community), který tvoří úvodní svazek. Podobně – s cílem zúžit zaměření na studium jediného případu, k němuž se bude potřeba vrátit – mohl jen Lawrence Goodwin díky mluvenému svědectví odhalit opravdový příběh o tom, jak vyšší třída bílých užívala systematické násilí ke zničení mezirasového populismu jednoho kraje v Texasu v 90. letech 19. století. Tento příběh byl úmyslně skrývaný současnými novinami i kronikami.

Konečně, vyprávěné svědectví může dosáhnout něčeho, co je v rámci dějin přesvědčivější a základnější. Zatímco historikové studují historické aktéry zdálky, vylíčení jejich životů, názorů a činů bude vždy riskovat, že je špatným popisem, protože je projekcí vlastní zkušenosti a představivosti historika, zkrátka vědeckou formou fikce. Tím, že mluvené svědectví přetváří „objekty“ studia do jeho „subjektů“, vytváří historii, která je nejen bohatší, sugestivnější a „srdcervoucí“, ale i *pravdivější*. Proto je správné skončit dílem „Všechna nebezpečí Boha“ (*All God's Dangers*) Theodora Rosengartena, což je autobiografie Nate Shawa, negramotného zemědělského pachtýře z Alabamy, který se narodil v 80. letech 19. století. Vychází ze sto dvaceti hodin zaznamenaných konverzací a je jedním z nejdojímavějších a určitě nejúplnějších životních příběhů „nevýznamné“ osoby, jaké kdy vyprávěná historie vytvořila. Bylo by dobré, kdyby se metoda posuzovala takovýchto výstupů.

4. Důkaz

Jak spolehlivý je svědectví, poskytované vyprávěnými dějinami? Jak ho lze srovnat s jinými typy historických pramenů? Bude mluvené svědectví, vzhledem k omylnosti paměti, vždy podřadnější než dokument, který je jakýmsi posledním útočištěm? Nebo je s ním možno zacházet jako „prostě s dalším dokumentem“, jak to formuluje John Saville, „kterému nevěříte, ale ...který je nutno vážít a hodnotit přesně stejným způsobem, jakým hodnotíte jakýkoli jiný druh historického důkazu?“ⁱ

Začneme tím, že se podíváme „Historikovi při práci“ přes rameno, jak ho popisuje Arthur Marwick ve svém díle „Povaha historie“ (*The Nature of History*, 1970). Nejprve uvádí seznam „akceptované hierarchie“ pramenů: současné dopisy, zprávy konfidantů, místopřísežná prohlášení, zprávy z parlamentu a tisku, sociální průzkumy, deníky a autobiografie – s těmi posledními „je třeba zacházet s ještě větší opatrností“ než u ostatních. Při posuzování těchto pramenů se musí historik nejprve ujistit, že dokument je autentický: že je tím, čím údajně je, a nikoli pozdějším falzifikátem. Poté následuje hlavní problém: „především-jak dokument vznikl? Kdo přesně byl autorem, to znamená znát nejen jeho jméno, ale i jakou hrál roli ve společnosti, jaký to byl člověk? Jaký měl cíl, když ho psal? Například zpráva velvyslance...možná poskytuje takovou informaci, o které ví, že ji vláda doma chce slyšet... odráží daňové přiznání správný stav reálného bohatství, nebo bude mít jednotlivec tendence skrýt rozsah svého majetku...? Nebo, použijeme-li „vzrušující zprávu z místa činu od nějakého autora nebo novinářského reportéra“, jak si můžeme být jisti, že ve skutečnosti nevyšel ze svého hotelového pokoje? Tyto a mnoho dalších podobných otázek si musejí historici vždy položit u svých hlavních pramenů. Jsou součástí jejich odborných schopností.“ⁱⁱ

V tomto směru se můžeme zmínit o několika menších, ale nikoli nedůležitých detailech. Předpokládá se, že historiky i autory dokumentů jsou muži. Navíc, mnoho z otázek, které musejí být u dokumentů položeny – zda by nemohlo jít o padělky, kdo byl jejich autorem, za jakým společenským cílem byly vytvořeny – může být mnohem důvěrněji zodpovězeno při použití mluveného svědectví než na dokumentech, zvláště když pochází z vlastní historikovy práce v terénu. Je jen málo náznaků, jak kterákoli z těchto otázek může být zodpovězena, ať jde o identifikaci nebo o zaujatost. Konkrétní znalecký posudek je zmiňován jen v případě středověkého padělku. Jinak jsou obecnou normou při zkoumání faktů tyto historikovy

prostředky: hledat vnitřní konzistenci, hledat potvrzení v jiných pramenech a být si vědom možné předpojatosti.

V praxi jsou tato pravidla dodržována méně, než by měla být. Zde má historik vyprávěných dějin značnou výhodu, protože může navazovat na zkušenost z jiné disciplíny. Sociální badatelé využívají rozhovorů již dlouho, takže je k dispozici velké množství sociologických diskusí o metodě rozhovorů, s ní spojených zdrojů předsudků a o tom, jak mohou být předsudky hodnoceny a jejich dopad minimalizován. Diskuse o zaujatosti u písemných dokumentů, kde ji též nelze vynechat, je ve srovnání s tím vzácná. Existuje několik ukazatelů chyb, jež lze nalézt na každém oblíbeném badatelském tématu historika v současné době.

Charakteristickým příkladem jsou noviny. Jen málo historiků by popřelo zaujatost současného zpravodajství, nebo přijalo to, o čem tisk píše tak, jak to je. Obvykle však vidíme při využívání novin k rekonstrukci minulosti malou obezřetnost. Je tomu tak proto, že historikové jsou jen zřídka schopni rozpoznat možné zdroje zkreslení ve starých novinách. Víme možná, kdo byl jejich vlastníkem, a snad poznáme jeho politickou nebo společenskou zaujatost, ale to, zda obvykle anonymní autor konkrétního článku tuto předpojatost sdílel, zřídka nemůžeme více než hádat. Fakt, který historikové citují z novin, tak netrpí pouze potenciální nepřesností zdroje, kterým je obvykle zpráva očitého svědka nebo novinářský rozhovor. Tento důkaz je také vybrán, utvářen a přefiltrován s pomocí konkrétní, ale pro historika neurčité, zaujatosti. Když Bonar Law proslovil svůj slavný projev k velkému shromáždění konzervativců v Blenheimském paláci v červenci 1912, kde prohlásil, že bude podporovat Ulster v silovém odporu proti irské autonomii, objevily se nepatrné rozdíly v zaznamenání určitých slov, která v klíčových větách tohoto projevu zvolil. Tyto rozdíly v referování o nich mohly být náhodné nebo úmyslné. Verzi, kterou následujícího rána otiskly *The Times*, neuvádí úplně všichni moderní historikové. Není ani zvykem zdůrazňovat varianty těchto slov, dokonce ani v knize „listin“ nebo v životopise Bonara Lawa.ⁱⁱⁱ Tento případ více vypovídá o historikově běžné praxi, než o jejích důsledcích, neboť historický efekt slov Bonara Lawa se spíše odrazil v novinových zprávách než jejich přímým dopadem v Blenheimu. Jiný příklad však může ukázat, jak může být důkazní materiál v novinách soustavně zavádějící, právě tak jako nepřesný. Lawrence Goodwin použil noviny a jiné písemné prameny, v kombinaci s rozhovory, v politické studii jednoho kraje východního Texasu, kde demokratická strana, jejíž členové byli pouze bílé pleti, v 90. letech 19. století zbavila moci rasově smíšené populisty. Z místního demokratického tisku nebylo možné vyvodit, jak se to stalo nebo jak vůbec si populisté udrželi podporu, a kdo byli většinou jejich vůdci. Goodwinovi se podařilo objevit tři samostatná ústní podání z různých politických

stanovisek v dané komunitě, které, dané do souvislosti se zprávami v tisku, ukázaly, že demokratický protiútok byl založen na systematické agitaci, s použitím vražd a zastrašování. Nejen, že noviny úmyslně opomíjely politický význam svého zpravodajství, ale některé jimi prezentované události se nestaly a byly otiskovány jako součást zastrašování. Kupříkladu jeden politik, o jehož smrti napsaly, ve skutečnosti unikl svým vrahům a žil dalších třicet let.

^{iv} Goodwinovo odmítání spoléhat se na fakta z novin je však mezi historiky vzácné. Má zajímavý základ, protože on sám byl dříve novinářem.

Užití korespondence způsobovalo, že se historikové cítili při přistupování k meritu věci lépe. Dopisy jistě mají výhodu v tom, že jsou často původním a prvotním způsobem komunikace. Toto je však nezbavuje problému zaujatosti, ani nezaručuje, že výpověď dopisů je pravdivá. Nemůžeme si být jisti, že zaznamenávají skutečné pocity pisatele. Podléhají ve skutečnosti stejné předpojatosti, jakou je možno pozorovat při rozhovorech, ale v přehnané formě. Dopis je totiž málokdy psán adresátovi, který se pokouší být neutrální jako tazatel. Historikové se přesto málokdy zastaví, aby posoudili, nakolik byl určitý dopis pisatelem formován tak, aby splnil očekávání zamýšleného příjemce, ať šlo o politického odpůrce nebo politického spojence, milence nebo dokonce daňového inspektora. Pokud platí totéž o dopisech, platí to v ještě větší míře o jiných primárních pramenech, například zprávách placených informátorů nebo prohlášeních, jako jsou důkazní svědectví učiněná v očekávání možného soudního stání. Dalším velmi běžně citovaným pramenem jsou tištěné autobiografie, ačkoliv zde je problému zaujatosti obecněji kladen větší důraz. Některé problémy jsou společné s životním příběhem, získaným rozhovorem. Podle názoru A.J.P. Taylora „písemné memoáry jsou formou vyprávěných dějin, která vede k oklamání historiků“ a „kromě atmosféry jsou k ničemu“.^v Nabízejí jen malou kompenzaci výhod, které poskytuje rozhovor. Autor nemůže projít křížovým dotazováním nebo být požádán, aby zvláště zajímavé body rozvedl. Písemná autobiografie je jednosměrnou komunikací, přičemž její obsah je samozřejmě zvolen s ohledem na vkus čtenářské veřejnosti. Nemůže být důvěrná. Jestliže je intimní, je tomu tak s vědomím čtenářů, podobně jako publika a herce na jevišti nebo ve filmu. Jako veřejná zpověď je autobiografie kontrolovaná, a málokdy obsahuje něco, co autor pociťuje jako diskreditující. V těch případech, kdy je možno porovnat důvěrný rozhovor s životním příběhem napsaným za účelem publikování, je patrná důsledná tendence vynechat některé nejintimnější detaily (např. zapomenout na těžkosti s nevychovanými dětmi z ulice), které mohou odhalovat mnohem více, než zevšeobecnění viděná růžovými brýlemi, že „tehdy měly děti víc respektu ke starším.“ Mnoho historiků by se nicméně cítilo lépe, kdyby citovali

z vydané autobiografie spíše než z rozhovoru, právě proto, že je tištěná a nikoli nahraná na pásce.

Mnoho klasických pramenů společenských historiků, jako je sčítání lidu, matriky narozených, sňatků a zemřelých, knihy Královské komise a sociální průzkumy (jako ty vypracované Boothem a Rowntreem), vycházejí z dobových rozhovorů. Úřední knihy Královské komise vycházejí z metody rozhovorů, která byla problematická i tehdy, kdy své svědky v zákulisí nemanipulovali Francis Placeová nebo Beatrice Webbová. Používali zvláště zastrašující formu rozhovoru, kdy stál osamocený dotazovaný před výborem, podobně jako vdova žádající o chudinskou podporu před komisí opatrovníků. Většina základních sociálních statistik se také odvozuje od záměn jednotlivých lidí, a tudíž málokdy nabízí záznam pouhých holých faktů. Když psal Emile Durkheim svou klasickou studii „Sebevražda“ (*Suicide*), domníval se, že je možno zacházet „se sociálními fakty jako s věcmi“: jako s neměnnou a absolutní pravdou. Nyní však převládá názor, že použité statistiky sebevražd se různily mírou, do jaké byla sebevražda považována za společenskou hanbu, kterou je třeba tajit. Lišily se i frekvencí, s jakou se lidé sebevraždy páchali.^{vi} Z jiných vzpomínkových rozhovorů dále víme, že matriky sňatků z konce 19. a začátku 20. století hrubě podhodnocují míru uzavírání sňatků příslušníků mladších věkových skupin, kteří měli dostat souhlas rodičů. Skutečný počet sňatků, uzavřených lidmi mladšího věku, byl ve srovnání s těmi, které byly zaznamenány, dvojnásobný.^{vii} Statistiky o potravinách, například o konzumaci různých druhů ryb, byly zkreslovány potřebou dát na trh nové typy ryb pod starými názvy: bylo například běžnou praxí prodávat sumce, snovače, a štitníky jako rozporcovanou nebo celou tresku. Ženy v domácnosti, nebyly-li samy oklamány, byly připraveny servírovat svým manželům margarín a předstírat, že je to máslo, nebo podávat maso z ciziny namísto domácího, jak se při prozkoumání ukázalo. Takovéto úvahy činí uveřejněnou míru změny skladby potravin méně spolehlivou, než by se mohlo zdát. Podobné problémy se dokonce týkají popisování hmotných záležitostí, například bydlení. Definice „místnosti“, používaná při sčítání lidu pro určení nadměrného počtu osob v bytě, byla stanovena na sociální bázi, a zaručovala tak vyloučení umýváren nádobí. Určovalo se, jak velká příčka byla zapotřebí, než mohla být jedna místnost považována za dvě. Společenská historikové, možná proto, že se k těmto statistikám dostali relativně nedávno, velmi snadno upadávají do Durkheimovy nástrahy zacházet s nimi jako s „věcmi“.

To platí dokonce i o historických demografech. Zde bychom měli mít jistou naději, že najdeme historiky, zabývající se tvrdými fakty. Vezměme si však tabulku nazvanou „Celková početnost rodiny v roce sňatku“ od roku 1860 do roku 1960, kterou, přesvědčen o její

správnosti, otiskl E.A. Wringley ve své knize „Populace a dějiny“ (*Population and history*). Vychází z různých vzpomínkových rozhovorů s matkami a předpokládá, že si přesně pamatují počet svých dětí, které se narodily živé. Nepřihlíží se však k počtu narozených dětí, které zemřely v kojeneckém věku nebo v raném dětství, takže tabulka neměří průměrný počet skutečně vychovaných dětí – „celkovou početnost“ rodiny, jak ji její členové poznali. Vzhledem k vysoké dětské úmrtnosti byla průměrná velikost rodiny před rokem 1900 mnohem menší, než napovídá tabulka. Ve skutečnosti nebyla nikdy tak velká, jako tzv. průměrná velikost kompletní rodiny, jak je uvedeno v tabulce. Jinými slovy, „velikost kompletní rodiny“ je demografická abstrakce, nikoli sociální nebo historický fakt. Historici a sociologové, opírající se o statistiky, to ignorují. Neukazují žádné povědomí o tom, že zatímco trend sledovaný v tabulce je nesporný, skutečná čísla – jakkoli zásadní pro studium populace – taková nejsou. Jsou to *odhady*, které v nedávné době nahodile podrobil významným revizím hlavní sňatkový matrikář, i pokud šlo o léta před rokem 1914 – takže vzájemně si odporující souhrny tabulek lze najít vedle sebe (bez jakéhokoliv vysvětlení) v nedávno vydané statistické sbírce „Trendy britské společnosti od roku 1900“ (*Trends in British Society Since 1900*) od A.H. Halseyho.

Stručně řečeno, statistiky společnosti nejsou nepochybnými fakty o nic víc než novinové zprávy, soukromé dopisy nebo publikované biografie. Stejně jako materiál z rozhovorů všechny reprezentují, buď z jednotlivých hledisek nebo souhrnně, *sociální vnímání* faktů. Kromě toho všechny podléhají společenským tlakům ze souvislosti, ve které jsou získány. Pomocí těchto forem svědectví je to, co dostáváme, *sociálním významem* a právě ten je tím, co musí být hodnoceno.

Stejnou opatrně by měl jednat historik, který se v nějakém archivu dostane k souborům dokumentů: ke smlouvám, dohodám, účtům, pracovním knihám, dopisům atd. K těmto dokumentům a záznamům se historik nedostává náhodou. Za jejich vytvořením a následným uchováním stál nějaký společenský účel. Historikové, kteří s takovými nálezy zacházejí jako s něčím, co někdo vyhodil na pláž a s čím lze volně zacházet, sami sebe jednoduše klamou. Vždy je nutné uvažovat především o tom, jak byl určitý důkaz dán dohromady. Například oficiální informace ze záznamů Školní rady a krajského úřadu by nenapověděly, že až do 20. let 20. století musely právě provdané učitelky opustit místo, a poté tuto skutečnost zaznamenávaly jako pevný zvyk. Ve 20. letech se takovýto postup stal oficiální politikou. Jednotlivé životní příběhy však dokumentovaly před rokem 1914 po uzavření sňatku časté žádosti o odchod ze školy, stejně jako jmenování vdaných žen na pracovní místa během soudního řízení. Oficiální zprávy Rady pro práva chudých na základě projektu Migrace

pracovních sil z 30. let 19. století pomocí jiných pramenů rovněž ukazuje, jak byly hrubě přeháněny číselné údaje o počtech odsunutých žebráků. Aby vzniklo přesvědčení o úspěšnosti projektu, zcela nepravdivě se tvrdilo, že všichni odsunutí našli práci. Je zřejmé, že názory například Viscountness Wolseyové, organizátorky žen pracujících na farmách za první světové války, že venkovské dívky neměly základní dovednosti co se týče péče o domácnost, mohly být důsledkem špatného hodnocení. Toto hodnocení vznikalo na základě sociálních předsudků a nedostatečné přímé zkušenosti z dělnických opatření. V jiném případě jsou dokonce, společenské dokumenty, jako fotografie a filmy, ve skutečnosti pečlivě konstruované. A to natolik, že například téměř *všechny* zvukové podklady k filmům z druhé světové války jsou falešné. V některých případech lze objevit, jak se pro „běžnou“ rodinnou fotografii musel každý fotografovaný převléct z normálního oblečení. Podobně se rozhodovalo i o tom, co do alba *zařadit*. Ke stejné selekci dochází i ve veřejném archivu. Proces vyřazování a chaotizace vzpomínek, aby odpovídaly moderním potřebám totožným s modelem vítězství genealogie v africké tradici, má ekvivalent v systematickém, byť napůl vědomém pozměňování skupin záznamů, což je v západních zemích známou praxí. Tvzení Roydena Harrisona, že písemné archivní prameny, „ten druh důkazů, který historikové považují za nejvýmluvnější“, mají zvláštní nadřazenost nad mluveným materiálem, neboť „představují typ primárního důkazu, jež má podobu kusů papíru, které nám byly odkázány neúmyslně, nevědomě, byly drženy v tajnosti institucemi nebo osobami v průběhu jejich praktického fungování.“, lze zavrhnout jako naprosto zavádějící. Na rozdíl od jeho tvrzení, toto „podporovat napsané slovo oproti mluvenému je věc pověřivého předsudku.“^{viii}

Existují zde ve skutečnosti dva rozdílné způsoby, jimiž se vyprávěné dějiny liší od obyčejného pramene. Prvním je jejich *prezentace* v mluvené formě. V okamžité podobě záznamu to má své slabiny, stejně jako výhody. Trvá mnohem déle naslouchat než číst, a jestliže má být nahrávka citována v knize nebo v článku, musí být nejprve přepsána. Na druhou stranu je nahrávka mnohem spolehlivější a přesnější zprávou o setkání než pouhý napsaný záznam. Všechna slova zde použitá zní tak, jak byla vyslovena. K nim se připojují vodítka, daná společností, odstíny nejistoty, humor nebo předstírání a také struktura dialektu. To je mnohem víc, než lze vůbec kdy najít v načmáraných poznámkách nebo zaplněném pracovním programu nejpoctivějšího tazatele, nebo ještě méně v oficiálních protokolech nějaké schůze. Viděli jsme, jak se „falšování“ oficiálních záznamů stalo do takové míry akceptovaným, že i protokoly z vládní schůze méně zobrazují to, co se ve vládě dělo, než „co si státní správa přeje, aby se věřilo, že se stalo.“ Na úrovni té nejprostší farní rady to platí stejnou měrou. George Ewart Evans se poprvé stal „skeptickým k oficiálním záznamům,“

když byl sám místním radním. „Ne, že by docházelo k nějaké očividné nepřesnosti... ale po uplynutí určité doby, kdy byla schůze takto zaznamenána, začaly pracovat jakési selektivní mozky, a ty vynechávaly téměř vše, co nepřispívalo k posílení hlavních rozhodnutí, kterých bylo dosaženo.“ Výsledkem byl soubor protokolů „upravený natolik, že se jevil jako záznam z jiné schůze.“^{ix}

Zápisky tazatele snaží přispět k výzkumné hypotéze stejným způsobem- zaplnit prázdná místa plánu. Záznam z „výměny názorů“ mezi politiky může být očištěn od kompromitujících pasáží a přeřeknutí. Nahrávka, jejíž výpověď je jedinečně svědecky přesná, nepotřebuje další argumenty od té doby, kdy si díky ní Nixon podrazil křeslo v aféře Watergate.

Protože původní komunikace byla mluvená, poskytuje v těchto případech nahrávka nejpresnější doklad. Na druhou stranu, když byla původní písemná komunikace, jako v případě dopisu, musí být ten napsaný dopis nejlepším záznamem. Rozdíl je však obvykle méně jasný, neboť komunikujeme oběma prostředky. Jak posuzujeme dopis, původně diktovaný sekretářce a zkontrolovaný opětovným přečtením, který historik objevil v soukromých listinách příjemce, a nahlas ho předčítá studentům, kteří jsou přítomni na jeho přednášce o historii? Nebo soukromé vzpomínky osoby, v moderních dějinách hojně využívané, nahrané jako rozhovor, přepsané a vrácené s napsanými poznámkami? V obou případech jsou tu mluvené i písemné odkazy ve vzájemném řetězci, a každá z nich může modifikovat nebo zkomolit originál. Není vždy zřejmé, která z nich je originál.

Některým historickým obdobím můžeme důvěřovat více. I po období reformace v Evropě byla mluvená komunikace hlavním prostředkem. Lidé obecně vnímali svět pomocí zvuku druhých lidských bytostí nebo zvířat, jako čichem nebo očima. Pro toto období je dokument obvykle pomocným záznamem. Psané nebo tištěné slovo se stávalo dominantním prostředkem komunikace společně se šířením gramotnosti a stále většího využívání dopisů, novin a knihy. Papírový dokument se může stát primární formou a mluvené slovo vedlejší formou. Dnes je tištěné slovo znovu vytlačováno mnohem silnějším prostředkem vizuální komunikace v televizi a filmu -obrazem. Vizuálně-verbální forma ztratila svůj vliv, a tím, jak telefon stále více nahrazuje dopis, se v kontaktu mezi jednotlivci původní znovu stává mluvená komunikace. V každém z těchto stádií jsou samozřejmě rozdíly mezi společenskými třídami a mezi subjekty komunikace. Hlavní věcí však je, že originál svědectví je někdy mluvený a někdy není. Stejně tak se může nebo nemusí po proměnách prezentovat ve stejné formě. Ani o mluveném, ani o písemném důkazu nelze říci, že je všeobecně nadřazený: záleží na kontextu. Svědectví vyprávěných dějin je charakteristické také tím, že obvykle postihuje minulost za delší časové období. To představuje nové problémy. Většina jiných pramenů – ať z novin,

soudních slyšení, rozhovorů královské komise nebo protokolů výborů – je také vzpomínkových. Ani historické, ani současné svědectví není přímým odrazem fyzikálních faktů nebo chování. Fakta a události jsou sdělovány způsobem, který jim dává společenský význam. Informace, které nám poskytuje svědectví, získané pomocí rozhovoru, o relativně nedávných událostech nebo probíhajících situacích, lze chápat jako nacházející se někde mezi skutečným společenským chováním a společenským očekáváním, a mezi normami dané doby. U rozhovorů jdoucích dále do minulosti je navíc možnost různých překroucení, způsobených pozdějšími změnami hodnot a norem, které možná budou zcela nevědomě měnit vnímání. Očekávali bychom, že s rostoucím časem toto nebezpečí vzroste, a rovněž, že spoléhání se na paměť se podle všeho s nabíhajícím časem stane významnějším. Abychom pochopili rozsah těchto problémů, můžeme si naštěstí obrátit k literatuře o sociální psychologii paměti a také na gerontologii, a požádat je o pomoc.

Všeobecně se uznává, že proces zapamatování závisí na procesu vnímání. Abychom se něčemu naučili, musíme tomu nejdříve porozumět. Učíme se v kategoriích, poznáváme, jak do sebe informace zapadají, a to nám umožňuje je při nějaké budoucí situaci rekonstruovat nebo rekonstruovat přibližně to, čemu rozumíme. Jak tvrdil Barlett v průkopnickém pojednání s názvem „Pamatování“ (*Remembering*, 1932), je to ve skutečnosti tak, že lidská paměť překonává područí chronologické paměti pouze díky tomuto základnímu procesu organizace. Kdybychom své vnímání nemohli organizovat, byli bychom si vědomi jen toho, co se nám stalo nedávno. Skutečně se zdá, že okamžitě po určité události si pamatujeme mnohem více než později. Velmi krátkou dobu máme něco, co se blíží fotografické paměti. To však trvá jen minuty. Klíčový význam je v tom, že tato první fáze je extrémně krátká. Pak je paměť řízena procesem selekce a vytváří chemickým pochodem jistý druh trvalých paměťových stop. Biochemické znalosti o mozku, přestože v poslední době rychle postupují vpřed, bohužel zatím nemohou odpovědět na konkrétní otázky, které by chtěl badatel ve společenských vědách na téma paměťového procesu položit. Dochází však ke změně v mikrostruktuře mozku, která je schopna spolehlivě odolat silnému potlačení duševní činnosti, jakým je znecitlivění. Jakmile se materiál obnoví, nastává jakýsi obrácený proces; je zachycena jiná situace, mozek se tohoto materiálu ujme a v určitém rozsahu jej přebuduje.

Proces vyřazování, který je doplňkem selekce, se prohlubuje s postupujícím časem. Pro vyprávěné dějiny to představuje problém. Vyřazování, které probíhá na začátku, je však zdaleka nejdrastičtější a nejprudší a týká se jakéhokoli současného svědka. To lze demonstrovat na základě existujících studií, zabývajících se časovým odstupem. Posuďme nejprve umělý laboratorní pokus, který roku 1913 uskutečnil Dallenbach s obrázky. Protože je

umělý, poskytuje jako většina zkušebních testů chabý ukazatel spolehlivosti sociální paměti. Je zarážející, že počet chyb po několika prvních dnech zůstává více méně stejný. Naznačuje to, co by mohlo být docela typickou „křivkou zapomnětlivosti“.

Dallenbachův experiment s obrázky, 1913 ^x

Patnáct studentů bylo požádáno, aby si podrobně prohlédli obrázek a odpověděli na 60 otázek týkajících se podrobností na obrázku.

Počet dnů od doby, kdy si obrázek prohlédli	0	5	15	45
Počet zodpovězených otázek (průměr)	59	57	57	57
Počet špatných odpovědí (průměr)	8	10	12	13

Srovnatelná zjištění vyplývají z nedávného norského a amerického výzkumu o typech výchovy dětí, v jehož rámci byly matky opakovaně po období šesti let dotazovány. V každé z těchto studií paměť vykazala nejmenší spolehlivost, když si měly vzpomenout na minulé postoje, a nejlepší, pokud šlo o praktické věci jako jsou způsoby krmení (95% přesnost po třech letech). I po několika měsících se matčino zobrazení porodu a raného dětství bude jen velmi nepatrně lišit od jejího prvního vyličení. Když se však časové období zvýší na šest let, míra nepřesností nevykazuje žádné významné zvýšení. Co se týče pozdějšího věku, lze vedle sebe obdobně postavit informaci, kterou táž osoba poskytla historikovi vyprávěných dějin v intervalech dlouhých až dvacet let. Ačkoli jsou vidět rozdíly v důraze, pozoruhodnějším jevem je míra konzistence. ^{xi} Nejvýznamnější je však závěr nedávno provedeného experimentu, jehož cílem bylo otestovat paměť 392 absolventů americké střední školy v období téměř padesáti let, týkající se jmen a tváří jejich současníků ve třídách o devadesáti nebo více studentech. Nejprve jim dali osm minut, aby bez pomoci udělali seznam jmen všech, „na které si vzpomenou“ a kdo patřili do jejich třídy. Pak byli požádáni, aby vždy za osm vteřin vybrali nejprve řadu jmen vlastních spolužáků z ostatních, a pak podobným způsobem obrázky jejich tváře. Následně v určitém časovém limitu přiřadili jména k obrázkům a obrázky ke jménům. Zjištění jsou uvedena níže.

Jména spolužáků a tváří, které si vybavili: ^{xiii}

Počet let po dokončení studia	„volná“ vzpomínka	Poznávání jména	Poznávání obrázku	Přiřazení jmen	Přiřazení obrázků
3 měsíce	52	91	90	89	94
9 měsíců	46	91	88	93	88
14	28	87	91	83	83
34	24	82	90	83	79
47	21	69	71	56	58

Je jasně viditelné, že ve všech oblastech je ztráta paměti během prvních devíti měsíců stejná, jako v příštích 47 letech. Teprve po této době testy ukazují ostrý pokles průměrné paměti. Může to dokonce být způsobeno poklesem rychlosti v testech měřených na sekundy a také průměrnými degenerativními změnami některými z respondentů starších 70 let. Stejně důležité je zjištění, že u těch spolužáků, kteří se považovali za přátele, nelze vystopovat *žádný* pokles v přesnosti paměti ani po intervalu více než 50 let. Čím významnější jméno nebo obličej, tím pravděpodobněji se pamatuje. Ostatní postupně vyřadí z paměti „velmi pomalý proces zapomínání“.

Paměťový proces závisí nejen na individuálním chápání, ale také na probuzení zájmu. Přesná paměť se objevuje mnohem častěji, když se spojí se společenským zájmem a potřebou. Bylo prokázáno, že negramotní Swazilané - o nichž by bylo možno předpokládat, že mají zvlášť dobrou paměť, protože si nic neumí napsat - nejsou o moc schopnější pamatovat si vzkazy pro Evropany, než Evropané sami. Pokud jsou ovšem dotázáni na přesný popis nebo ceny z prodeje dobytka dosažené před rokem, mohou je uvést, zatímco Evropan, který koupil dobytek a poznamenal si jeho cenu, nemůže. Můžeme uvést obdobný příklad. V roce 1960 jeden osmdesátiletý Walesan dotázán na jména těch, kteří měli v roce 1900 108 pozemků v jeho farnosti. Když byly jeho odpovědi srovnány s farním volebním seznamem, 106 jich bylo správně. Spolehlivost částečně závisí na tom, zda otázka dotazovanou osobu zajímá. Nedostatek skutečného zájmu sníží úroveň mnoha počátečních zkušebních testů s pamětí, a to i některých, uskutečněných mimo experiment. Například Ian Hunter popisuje pokus, při němž byla tajně nahrána schůze Psychologické společnosti v Cambridge. O dva týdny později byli všichni účastníci dotázáni, zda mohou uvést, jaké události si pamatují. Pamatovali si v průměru méně než jeden bod z deseti, a z těch, které se jim vybavili, byla téměř polovina

nesprávných. Zahrnuli tam prohlášení ze schůzí a událostí, které se staly jinde. Tento pokus nedemonstruje pouze běžnou nespolehlivost paměti, ale spíše skutečnost, že tato vědecká skupina, která v rámci odborného pokroku spoléhá na písemný materiál, se scházela hlavně z důvodu společenského užitku z debaty, vzájemného kontaktu a vlastní exhibice.^{xiii}

Vybavování je aktivní proces. Bartlett, možná s trochou nadsázky, napsal: „Ve světě, kde se neustále mění prostředí, není přesné vybavování vůbec důležité. Se zapamatováváním je to jako s úderem ve hře. Pokaždé, když ho provedeme, má svou vlastní charakteristiku.“^{xiv} Má na mysli zvláště to, jak lze nějaký příběh mnoha způsoby převyprávět různorodému obecnstvu v odlišných situacích a jak jeho vybavení může být povzbuzeno novým setkáním se starým známým nebo opětovným navštívením místa, kde se odehrála nějaká minulá událost. Důležitá je také ochota pamatovat si: to je rys paměti, který je zvlášť důležitý pro rozhovory. Naopak vzpomínání může zabránit neochota: buď vědomé vyhýbání se nepříjemným faktům, nebo nevědomé potlačení. To je samozřejmě především konkrétním zájmem psychologie - oživit tyto potlačené vzpomínky za pomoci terapeutického rozhovoru.

Ačkoli experimenty s úspěchem pojmenovaly hlavní prvky paměťového procesu, jen málo se týkají její spolehlivosti, neboť se odehrávají v sociálním vakuu, izolovaném od potřeb a zájmů, které obvykle podněcují pamatování a zapomínání. Jeden z Bartlettových klasických experimentů vypadal tak, že požádal skupinu deseti studentů z Cambridge, aby jeden druhému opakovali v řadě po sobě indiánskou historku „Válka duchů“. Konečná verze obsahovala jen několik útržků originálu. Tito studenti však neměli žádný opravdový zájem o historku z jiné kultury. Pro ně to byl jen experiment, jehož výsledek se byl zajímavější, než vypadal, a to kvůli jejich vlastnímu nedostatku přesnosti. Mezi africkými národy, které neznají písmo, se však vyprávějí epické příběhy, které se ústně předávají nejméně 600 let. Tyto příběhy podléhají variacím, když se sociální potřeby jejich vypravěčů a jejich posluchačů mění, ale mohou být dostatečně konzistentní, aby bylo možno identifikovat původní prvky studiem struktury různých verzí. Nechoďme tak daleko. Iona a Peter Opieovi objevili velmi pozoruhodné řetězce sdělování ve své studii „Tradice a jazyk školních dětí“ (*The Lore and Language of School Children*). Vzhledem k tomu, že děti se ve škole rychle střídají, jsou vazby v řadě sdělení mnohem kratší, než je tomu ústních tradic dospělých, takže školní rýmovačka se za 130 let předává mezi dvaceti generacemi dětí a možná 300 vypravěči – což se rovná více než 500 letům mezi dospělými. Vezmeme-li toto v úvahu, je velmi zajímavé, kolik se toho zachová. Například Norman Douglas v roce 1916 ve svém díle „Hry na ulici Londýna“ (*London Street Games*) uvedl 137 dětských popěveků a o čtyřicet let později Opieové zjistili, že se jich ještě 108 zpívá. K „podmínkám příměří“, které děti používají a

jejichž přesnost je pro ně patrně zvlášť důležitá, patří slova jako „ječmen“ a „už nehraju“, která jsou známá již od středověku. Vznikla ze slovní zásoby dospělých, ale zachovala se jen mezi dětmi. Opieovi mají řadu pěkných příkladů jak přetrvání, tak i změn těchto říkanek. Holičovo mrknutí („*Tiddly Winks the Barber*“) je říkanka, kterou děti ještě opakují tak, jak byla složena v roce 1878. Naproti tomu rýmovačka o granátníkovi prošla od roku 1725 mnoha změnami, kdy byla poprvé zaznamenána jako součást jedné balady:

Now he acts *the Grenadier*
Calling for a *pot of beer*.
Where's his money? He 's forgot
Get him home, a Drunken sot

(*ten granátník tak to je on*
Co přeje si korbek piva.
Kde peníze má, zapomněl
Doved' ho domů, ožralu)

Roku 1907 odpočítávaly děti v Edinburghu následující říkanku:

Eenty, teenty tuppenny bun,
Pitching tatties doon the lum;
Who 's there? John Blair.
What does he want? A bottle of beer.
Where's your money? I forgot.
Go downstairs, you drunken sot.

(Eenty teeny tuppenny bun
Houpající se rohože duní.
Kdo je tu? John Blair.
Co chce? Láhev piva.
Kde jsou tvé peníze? Zapomněl jsem.
Jdi dolů, ty ožralo.)

Jiná verze, kde se rýmuje *pocket* a *forgot it*, byla zaznamenána v díle Hry na ulici Londýna roku 1916 (*London Street Games in 1916*) a znovu, v téměř identické formě, v roce 1943. V Yorku se zpívalo:

I had a little beer shop,

A man walked in.

I asked what he wanted.

A bottle of gin.

Where's your money?

In my pocket.

Where 's your pocket?

I forgot it.

Please walk out. ^{xv}

(Měl jsem malý krámk s pivem

Vstoupil dovnitř jeden muž.

Zeptal jsem se ho, co chce.

Láhev ginu.

Kde máš peníze?

V kapse.

Kde máš kapsu?

Zapomněl jsem.

Tak jdi pryč.)

To je tedy říkanka, v níž původní pointa i některé z jejích vět přežily více než 200 let.

Při vzácných příležitostech lze ukázat na obyčejném životním příběhu, jak byly zachovány některé výrazné obraty. Jedním z našich prvních vlastních rozhovorů byl rozhovor s Bobem Jaggardem, dělníkem na farmě v Essexu, narozeném roku 1882. Začal v roce 1894 pracovat na farmě, kde prováděl koně.

Na počátku rozhovoru řekl:

„muži dostávali 13 šilinků týdně, a když jsem začal pracovat já, dostával jsem za sedm dní v týdnu 3 šilinky.“

„Pamatujete si, jestli jste si tehdy myslel, jestli to bylo málo nebo hodně peněz?“

„Věděl jsem, že to bylo málo peněz. Ano, tyranizovali mě.“

„Měl jste pocit, že jste mohl s tím, abyste bral tehdy víc peněz, něco udělat?“

„Ne, nemohli jsme nic dělat, prostě to bylo tak. Můžu vám říct, ten starý farmář, pro kterého jsem pracoval, říkal, že každou sobotu večer odnese člověk domů pytel pšenice za 13 šilinků...“

Později jsem v díle *Venkovská Anglie („Rural England“)* zjistil, že v roce 1901 navštívil vesnici Boba Jaggarda, Ardleigh, autor knihy Rider Haggard. K tomuto datu stoupla týdenní mzda o 18 pencí. V Ardleighu navštívil pana T.Smithe, který hospodařil na 240 akrech a který tam žil jednapadesát let. „Jak se mohlo farmářům dařit“, ptal se farmář Ridera Haggarda, „když si každý muž týdně odnášel hodnotu jednoho pytle pšenice, tj 14 šilinků šest pencí?“^{xvi} Sedmdesát let po návštěvě Haggarda bylo stále možné zaznamenat reptání farmáře z Ardleighu, které utkvělo v mysli Boba Jaggarda.

Srovnat příklady vzpomínání s příklady špatné paměti je pochopitelně možné. Jednotlivci se určitě liší schopností pamatování. Člověk z Walesu, který někdy před šedesáti lety správně určil 106 jmen držitelů půdy ze 108, byl neobyčejně dobrým respondentem. Příběh ovšem není nutně bez hodnoty jenom proto, že byl změněn. Při studiu dlouhých řetězců přenášení jsou pro historika společnosti tyto řetězce samotným důkazem změny. Purista může vidět tento proces jako zavádění „nečistoty“ z vnějších vlivů, jako jsou písemné prameny (knihy a noviny), nebo média. Tyto vlivy jsou však v moderních společnostech nevyhnutelnou skutečností. Lidé interpretují své zkušenosti v kultuře, kterou rozvíjejí. V důsledku toho příběhy, které nejsou úplně pravdivé, mohou být společensky důležité díky tomu, že jim lidé věří. Jiné příběhy mohou být cenné kvůli svým nepodstatným detailům nebo symbolickému významu, spíše než pro vyprávění samotné.

Stojí za to posoudit některé příklady svědectví, která je „falešné“, přesto však významné. Lindsay Morrisonová a Roy Hay nedávno zkoumali stávkou, která se uskutečnila v roce 1911 v továrně Singer v Glasgow. S pomocí jediného přeživšího člověka z tehdejšího počtu pracovníků (je mu přes 100 let) a jeho syna...

„...jsme slepili příběh o tom, jak se firma Singer snažila stávkou rozbít. Podle jejich verze, kterou jsme poté slyšeli z jiných nezávislých zdrojů, zaplatila firma poště, aby mimořádně odeslala pohlednice všem stávkujícím. Doručování probíhalo v neděli večer. Na pohlednicích bylo oznámení, že všichni, kdo se nebudou hlásit do práce na začátku pracovní doby v pondělí ráno, budou považováni za pracovníky, kteří opustili zaměstnání ve firmě... Ověřovali jsme tuto historku, jak jen to bylo možné. Hledali jsme v písemných pramenech, novinách, v rukopisu historie firmy a v dobových zprávách. Zjistili jsme, že došlo k doručování pohlednic, ale že probíhalo normální cestou. Zpráva, kterou obsahovaly, byla poněkud jiná. Firma prohlásila, že když se vrátí 60 procent pohlednic, které poslala, což bude znamenat ochotu dělníků vrátit se za dřívějších podmínek, pak bude továrna znovu otevřena. Je zřejmé, že i zde šlo o nátlak a firma se jasně pokoušela obejít odbory. Možná ovšem méně podvodným způsobem. Nicméně - a to je moment, který chci zdůraznit - následné pracovní vztahy v továrně Singer byly, jak se zdá, ovlivňovány první verzí. Ta byla patrně více rozšířena a věřilo se jí více než verzi druhé. Pro některé účely může být fikce zachycená v mluveném svědectví důležitější než 'pravda'.“^{xvii}

Lze to opět ukázat v našich vlastních rozhovorech. Jeden se odehrál s jedním velmi starým rybářem z Essexu, mírně nahluchlým, klasickým vypravěčem smyšlených historek, který vyprávěl s různým zakončením své příběhy znovu a znovu. Zcela jasně přeháněl a byl nespolehlivý v konkrétních detailech. Vykouznil však pozoruhodný obrázek malého města v Essexu - Brightlingsea, který nutil člověka k otázce, zda v tomto, nyní poněkud usedlém a malém provinčním městě, nepřežívá něco z městské kvality „nereformovaného předměstí“ 18. století. Zahrnoval učednické nepokoje chlapců, pracujících na lodích, kteří v noci pálili čluny Guye Fawkesa, klec, kam strážník zavíral opilce a lidé na ně házeli kameny, strážníky, kteří byli zapotřebí k udržování pořádku v kostele, kam chodili „mládenci“, dělali povyk a prali se o děvčata. Jeho vlastní hlavní funkce člena toryovského výboru bylo házení rajčat. To je typ paměti, jež podněcuje nové otázky a hledání dalších důkazů, i když je sama o sobě nespolehlivá.

Druhý příklad pochází z rozhovoru s mužem ze Shetlandu, Willie Robertsonem, který se narodil roku 1886. Zeptal jsem se ho, jaký kontakt měli lidé se svými zemaný (majiteli pozemků), což je otázka, která ovlivňovala stupeň jejich třídního uvědomění. Vyprávěl mi - jako pravdivý – příběh, v němž jmenoval jednoho statkáře. Byla to pověst o pohřbu, která je ve Skotsku poměrně rozšířená:

Byl to Gifford z Busty. Byl jedním z vlastníků majetku v hrabství – zeman. Předtím, než zemřel, zanechal instrukce, že na jeho pohřbu nemá být nikdo kromě jemu rovných, zemanů. No a všichni tihle lidé museli chodit na pohřby z velké vzdálenosti. Nebyla tam žádná doprava, mohli přijet pouze na koni. Byl jsem svého času na pohřbu, kde se podávalo občerstvení. Dali nám whisky, skleničku whisky, nebo jste si mohl vzít skleničku vína. No a ti zemaní, kteří přijeli na Giffordův pohřeb, dostali občerstvení, tekuté, nebo možná i jiné. Pak museli nést jeho ostatky, vést smuteční průvod, čtyři nebo pět mil na hřbitov. Pořád se zastavovali a osvěžovali se. Jeden odpadl, dva odpadli, až nakonec zbyli jen dva, a ti se položili vedle rakve, takže se s nimi nedalo počítat. Kolem šel starý chalupník a viděl, jak tam v rakvi leží ostatky pana Gifforda a ti dva muži. Šel naproti ke svému domu a vzal si velké lano. Nadzdvihl rakev na konci a lano dal kolem něj, vzal ho ke hrobu a pohřbil ho sám. Lidé jako on neměli dovoleno chodit na pohřeb. To on zemana pohřbil.

Willie Robertson se možná mýlil, když věřil, že pověst je skutečně pravdivá. To však nemůže zmenšit její symbolickou sílu její odezvy. Pohřby drobných zemědělců (chalupníků) a rybářů v ostrovních komunitách byly obvykle příležitostí k ukázání základní rovnosti všech před Bohem. Na dlouhé cestě na hřbitov se muži v nesení rakve střídali. U některých šlo dokonce o jakési společenské pravidlo, které dodržovali majetnější lidé: úmyslně se dát dohromady s nejhudšími. Když ale svůj příběh vypráví, nevychází jen z lidové tradice, ale i ze svých

vlastních politických a náboženských názorů. Willie Robertson měl ve skotské církvi hodnost „Staršího“ a silně obhajoval skromnost. Byl také obuvníkem, zastávajícím socialismus, členem S.D.F., přesvědčený ke konverzi pouličními řečníky, kteří přišli na sever na rybářských člunech z východní Anglie. Jeho příběh je tak i paralelou příběhu milosrdného samaritána s příchutí marxistického třídního uvědomění.

Paměť je tedy součástí aktivního sociálního procesu. Součástí dovednosti historika vyprávěných dějin je pochopit a rozmotat prvky tohoto procesu tak, aby co nejlépe využil pramenů. Tento složitý případ je v obyčejném lidském příběhu poměrně neobvyklý, ukazuje potřebu rozumět různým formám a konvencím, které utvářejí nejen příběhy, ale *jakoukoli* komunikaci mezi lidmi. Snazší interpretace informace je samozřejmě způsobena porozuměním tomu, jak je sestavena. Stejně jako v knize, kde si nutnost děje, formy a délky žádá včlenění některých detailů a vynechání jiných, platí totéž u vyprávění obyčejného příběhu: symbolický význam a konkrétní detaily závisejí nutně na formě. Takové formy jsou v mluvených pramenech analyzovány, ovšem spíše antropology a folkloristy, kteří se zajímají o ústní slovesnost, než historiky. V mluvené „literatuře“ můžeme odlišit charakteristické hlavní žánry, jako je skupinová *legenda*, individuální *anekdota*, rodinná *sága* a lidová *pověst*. Existuje mezinárodní seznam několika set typů lidových pověstí, který umožňuje archivářům všude na světě poznat pohádku. Pomocí ní zjistí, jak se od základního typu liší verze v jejich sbírce, a jaké vlivy k těmto změnám přispěly. Samostatná anekdota a rodinná historie mohou být podrobeny stejné formální analýze, v praxi se to ovšem tak často neděje. Je třeba podrobněji studovat především způsob, jakým byly osvojeny. Ve Francii například rodiče nebo prarodiče berou vesnické děti na hřbitov, aby se seznámily s historií rodiny. Svatební fotografie visící na zdi, setkání válečných veteránů nebo spolupracovníků jsou mechanismy k rekonstruování paměti. Tyto mechanismy se však v různých sociálních skupinách nebo lokalitách významně liší. Funkce osobního příběhu nebo rodinné historie je rovněž rozličná. Jan Vansina například pocházel z jedné belgické vesnice, kde existovala bohatá ústní tradice. Nejprve ho u vesničanů velmi překvapila působivá snaha o pravdivost, když zjistil, že odmítají oficiální verzi historie, vyučované ve škole: „Ne. To není pravda. První světová válka nebyla o těchto generálech. Já jsem seděl v bahně.“ Na druhé straně, po šestnácti letech důsledného sledování ukazuje, že jeho rodinná historie je spolehlivá jen z poloviny. Základní hospodářský příběh o tom, jak jeho dědeček v období rozvíjející se industrializace začal pěstovat květák, je zcela správný. Obsahuje však větší počet nedůležitých částí, které byly buď zapomenuty jako méně důvěryhodné, nebo odvozeny z chybných vzpomínek na návštěvu

v severní Itálii, podobně jako vzdálené kořeny jeho rodiny v Miláně. „Polovina těchto historek není pravdivá. Jsou jakýmsi vytvářením image. Jsou nezbytné pro něčí nadutost.“^{xviii}

Je nutné zdůraznit, že odhalení zkreslování nebo zamlčování v životním příběhu není čistě negativní. Může poskytnout důležitý klíč k psychologii rodiny a sociálním postojům. Totéž platí o oddaném členovi politické strany, který nemůže přijmout, že v ní došlo k chybám, nebo o respondentovi, který není schopen rozeznat nějaký konflikt uvnitř komunity. Dobrý historik si takového potlačení všimne a nějak se z něj poučí. Čím známější je forma, prostředky a souvislost, v nichž se vzpomínky rekonstruují, tím lépe je možno oddělit různé jimi zprostředkované významy.

Studium různých procesů přenosu dovedli nejdál pravděpodobně antropologové a historikové v Africe, vzhledem k jejich zvláštní závislosti na mluvených pramenech. Jasný rozdíl je mezi vyprávěnými příběhy – zprávami očitých svědků – jejichž hodnocení je relativně snadné, a orálními tradicemi, které jsou pozdějším generacím sdělovány pomocí slov. Druhý proces může být ve dvou sousedních společnostech zcela odlišný. V severní Ghaně například objevil Jack Goody ostrý kontrast mezi jednou centralizovanou kmenovou společností, v níž je relativně zafixovaný, stručný mýtus předáván oficiálními mluvčími. V jiné, decentralizované společnosti, bylo předvádění kolektivního mýtu (*Bagre*) zamýšleno jako lokální a budující. Neustále se tedy mění a různé verze od různých skupin mají kupodivu málo společného. Proces přenášení je v tomto konkrétním případě třeba chápat nikoli jako selhání paměti, ale v podstatě jako šíření. Jiní afrikanisté se snaží rozmotat proces, jímž je okamžitá vzpomínka přeměňována do společenské tradice. Někdy to může probíhat poměrně rychle: životy afrických proroků mohou být například transformovány do mýtů během dvou či tří let. J.C.Miller však na základě terénní práce v Angole naznačuje, že v některých společnostech může hrát roli časový bod, jak se události vymknou z dosahu prvotní i sekundární paměti, a kdy vzpomínky doznají výrazné změny. Zprávy o angolské válce v roce 1861 (která je rovněž známa z portugalských dokumentů) jsou někdy relativně přesné, včetně detailů o zbraních a tak podobně, a bez velkých komentářů o morálce, podobně jako písemná dokumentace. Někdy jsou ovšem prezentovány jako stylizovaná, mytická událost, způsobem běžným v tradičním válečném vyprávěcím stylu - ve stylu oficiálních nositelů tradic, profesionálních vyprávěcích historiků angolské společnosti, jejichž úkolem bylo shromažďovat ústní informace a prezentovat je na veřejnosti. Možná, že vzpomínka na válku v Angole při překonávání hranic běžné paměti prochází přeměnou. Jakmile si mezi posluchači nikdo nemůže vzpomenout na detaily určité události nebo o ní má své vlastní názory a dojmy, přichází na řadu zjednodušená, stylizovaná zpráva, která se soustředí na význam příběhu.

Limitování časem znamená mohutný proces vyřazování, při němž jsou některé příběhy vypuštěny a jiné syntetizovány, přepracovány a stávají se stereotypem. Nositelé oficiálních tradic se silně snaží dosáhnout standardů profesionální preciznosti, ale nejsou to standardy západních historiků. I přes tento časový limit proto mohou angolští historikové využívat ústních tradic jako důkaz hodnot, nikoli faktů, a přitom brát v úvahu zcela odlišné africké vnímání času a povahy změny, které tyto tradice ztělesňují.^{xix}

Je jisté, že obyčejný životní příběh nevyvolává v západních společnostech tak složité problémy. Musíme rozpoznat vliv nového přehodnocení minulosti. To je však méně obtížné než se zdá, často je docela zřejmé. Pokud nerozpoznáme vliv minulosti, mohou nám pomoci anachronismy, s nimiž je přehodnocení sdělováno. Vzpomínkový postup zdaleka není vždy nevýhodou. Je to „právě tato historická perspektiva, která nám umožňuje hodnotit dlouhodobý význam historie“. Můžeme pouze protestovat proti tomu, abychom takovéto vzpomínkové interpretace slyšeli od jiných – pokud je budeme brát jako jiné – chceme-li zavrhnout ty, kteří historii při každém pohledu na ni hodnotili.^{xx}

Existuje druhý problém, který stojí za našim posuzováním jakéhokoli životního příběhu, což to nás vrací k základnímu paměťovému procesu jako takovému. Jak dalece se můžeme spoléhat na to, co je nám sdělováno o relativně jednoduchých detailech každodenního života? Na příkladu jmen a tváří spolužáků jsme již viděli, že důležitá vzpomínka přetrvává u většiny lidí po dobu padesáti let. Jak se na ní podepisuje zvyšující se věk? Do jaké míry se tento základní paměťový proces liší v různých věkových skupinách?

Malé děti, od narození do čtyř let, mají velmi špatnou dlouhodobou paměť. Potom následuje přechodné stádium do jedenácti let věku. Mnoho dětí – více než polovina – si udržuje fotografický typ paměti, a také velkou kapacitu mechanického učení takového druhu, které je v pozdějším životě velmi neobvyklé. Malé množství dospělých si ji však udrží. Někteří psychologové tvrdí, že ztráta fotografické paměti souvisí s nástupem „logického“ myšlení, i když je obtížné to dokázat. Po dosažení asi jedenácti let začíná však okamžitá paměť postupně vykazovat úpadek, který je ještě znatelnější po překročení třiceti let. Udržet v hlavě například soubor složitých číslovek je stále těžší. Na druhé straně- zvyšuje se celková kapacita paměti. Jako kdyby jedna vytlačovala druhou. Studie o uchovávání slovní zásoby ukazují, že zatímco u nejinteligentnějších skupin dochází k velmi malému poklesu, u testované skupiny průměrných se dostavuje pokles do věku 30 let, a prohlubuje se velmi pomalu. Pokles však není nikdy prudký před onemocněním nějakou smrtelnou nemocí nebo nástupem senility. Problém paměti tedy není o mnoho závažnější u rozhovorů se starými lidmi těšících se normálnímu zdraví, než u mladých dospělých.

Jako první je u tohoto procesu poklesu výkonu u všech dospělých postižena vzpomínka na nedávné události. Hunter píše: „Jestliže u starého člověka dojde k oslabení funkce centrální nervové soustavy, je to ve prospěch vybavení dřívějších událostí na rozdíl od událostí v nepříliš vzdálené minulosti. S postupujícím oslabováním celkové neurologické aktivity dochází u činností pamatování k postupnému rozpadu. To znamená, že vybavování nedávných událostí je poškozeno jako první.“ Byly provedeny statistické testy paměti, které naznačují, i když jsou v mnoha ohledech metodologicky pochybné, že v případě zkoumání slovních asociací se téměř polovina z nich vrací do dětství nebo do mládí a jen velmi nepatrný podíl z nich je z nedávné doby.^{xxi}

Poslední stadium ve vývoji paměti obvykle nastává po odchodu do důchodu nebo nějakém jiném traumatickém procesu, například ovdovění. Psychologové tento jev nazývají „životní bilancování“: náhlý návrat vzpomínek a touha pamatovat si, a zvláštní nezaujatost, která provází pocit, že aktivní život je pryč a dílo je úspěšně dokončeno. V tomto konečném stádiu dochází k hlavnímu vyrovnání s delším intervalem a selektivní charakter paměťového procesu a to tak, že člověk je ochoten více si pamatovat a obvykle má také menší zájem na tom, jak příběh vtěsnat do společenských norem posluchačstva. Zaujatost pramenící jak z potlačování, tak ze zkreslování se pro vypravěče i historika stává méně nepřekonatelnou překážkou.

Stručně řečeno, vedení rozhovoru se starými lidmi nepřináší žádné podstatné metodologické otázky, které bychom si nepoložili také ve vedení rozhovoru obecně, a v důsledku toho i celému spektru známých historických pramenů i pramenům historika vyprávěných dějin. Těmto otázkám se nyní musíme věnovat. Tento společenský vztah budeme důkladněji zkoumat v následující kapitole o vedení rozhovorů. Náš zájem na tomto místě se bude týkat stupně vlivu, který má tento vztah na materiál, jenž je s jeho pomocí shromažďován. Musí být jak kontrolován, tak i hodnocen.

Cílem metody sociálního výzkumu je již dlouhou dobu zmenšení rozdílů v odpovědích kvůli odlišnému stylu jednotlivých tazatelů. Problémem zůstává, jak zavést dostatečnou standardizaci, aniž by se narušil vztah v rozhovoru tím, že někdo potlačí vlastního vyjádření. Pro zjištění různorodosti odpovědí, které je možno získat, je možné začít s volnější formou rozhovoru, a pak navázat standardizovaným výzkumem, v němž je přesné znění otázek a jejich sled předem určeno. Alternativou je tyto dvě metody v každém rozhovoru smíchat, a povzbudit tak informátora ke svobodnému vyjádření, a pak postupně zavádět standardní sled otázek, pokud již nebyly zodpovězeny. Chrání se tím vzájemný vztah v rozhovoru, ale materiál se dá hůře srovnávat.

Na rozdíl od vyprávěných dějin se jen málo rozhovorů z tohoto velkého společenského výzkumu nahrává, a proto je těžké zjistit, jak přesně se tazatelé obvykle takovýchto výzkumných pokynů drží. Je však jasné, že do rozhovoru vnášejí jak svá vlastní očekávání, tak i způsob společenského chování, což ovlivňuje jejich závěry. V jednom dotazníkovém průzkumu se například tazatelé ptali žen, zda manželé pomáhají v nákupu zařízení domu. Výsledky se lišily v závislosti na tom, zda manžel tazatelky pomáhal či ne. Tazatelky, kterým vlastní manželé pomáhali, zjistily, že tomu tak je u 60 procent dotazovaných, zatímco druhá skupina, jimž manželé nepomáhali, to zjistila jen ve 45 procentech.^{xxii} Některé tlaky a nesprávné výklady, jež se v těchto výsledcích projeví, by mohly být odhaleny v rozhovorech, nahrávaných na magnetofonové pásky. Nelze příliš pochybovat o tom, že mnohé z této „předvídané“ spolehlivosti současného sociálního výzkumu spočívá v neformálním stylu práce jak tazatelů, tak analytiků, kteří se snaží přizpůsobit své výsledky závěrům, které sami pociťují jako důvěryhodné. Když se téměř všichni ve svém očekávání mýlí, jak tomu bylo ve známém případě Trumanova volebního vítězství v roce 1948, jsou to tyto neoficiální metody práce, které produkují v metodě samé nesprávnou předpověď, spíše než nedostatky.

Nahrávání může tuto společenskou tendenci odkrýt a hodnotit. Tazatel však vystupuje společensky i tehdy, když neříká žádné jasné názory, které by mohly respondenta ovlivnit. Tazatele si obvykle představujeme jako ženu ze střední třídy. Většina respondentů má nějakou představu o tom, jaké asi budou její názory. To má určité výhody, protože s výslednou tendencí v odpovědi lze snáze počítat a může se jí také v určitém rozsahu čelit tím, že se projeví respekt k vlastním názorům respondenta. Když se dojem jasně mění, dochází ovšem k zajímavým důsledkům. Například v jednom americkém průzkumu se zjistilo, že respondenti černé barvy pleti dávali podstatně odlišné odpovědi na některé otázky, když byli tazatelé černé, a nikoli bílé pleti.^{xxiii}

Výzkum NORC 1942: 1.000 rozhovorů s respondenty černé pleti, polovina tazatelů černé pleti, polovina bílé pleti.

Otázka	Odpověď	% kdy je tazatelem černochoch	% kdy je tazatelem bělochoch
Dělá se ve vašem okolí dost pro ochranu lidí v případě náletu?	Ano	21	40
Na koho by se obrátil černochoch, aby se domohl svých práv?	Na policii	2	15
	Na soudy	3	12
Jaké černošské noviny obvykle čtete?	Žádné	35	51
Kdo by podle vás měl vést černošské vojáky?	Černošští důstojníci	43	22

Obdobná mezirasová obezřetnost byla zaznamenána, jak nás informuje Vansina v Africe, kde se od bílých misionářů očekává zájem o tradice. Nesmí se jim však říkat o tradicích, které odporují jejich učení, protože pak je budou kritizovat, což poškodí prestiž vypravěčů. Budou proti nim bojovat, což poškodí celou komunitu.^{xxiv} V Evropě může tazatel, který buď dává silný důraz na dělnickou třídu, nebo je mužem (spíše než ženou), očekávat, že změní důsledek doufejme méně drastickým, ale srovnatelným způsobem.

Je třeba zdůraznit, že není nutně pravda, že tazatel stejného pohlaví, stejné třídní příslušnosti nebo rasy získá přesnější informace. Jestliže vzájemný vztah v rozhovoru od počátku je (nebo se později stane) sociální vazbou, nebezpečí společenské konformity v odpovědích se zvyšuje. Méně zábran nepřináší ani zvýšená intimita. Je například pozoruhodné, kolik lidí, kteří byli anonymně zastaveni na ulici pracovníky Mass Observation a dotázáni na sex, byli ochotni odpovídat s upřímností, která je vzácná v nejintimnějším domácím rozhovoru.

Výrazný vliv při rozhovoru má rovněž přítomnost dalších lidí. Vychloubání se a přehánění mohou být redukovány, ale značně se zvýší tendence k přizpůsobování. Howard Becker při

skupinovém zpovídání amerických studentů medicíny zjistil, že standardní je cynismus, ale v soukromí většina studentů vyjadřovala idealistické pocity.^{xxv} Někdy může být skupinové setkání užitečné, například při objasňování tradičních konfliktů, týkajících se konkrétních osob z minulosti komunity, informátory s různými stanovisky. Manžel nebo manželka v osobnějším rozhovoru někdy povzbuzují paměť toho druhého, nebo opravují chybu. Informace poskytnuté v této situaci o tom, jak jsou rozděleny domácí povinnosti, budou však obvykle mnohem méně kritické vůči úkolům druhého člověka. Stejně tak stojí za pozornost, že skupina starých lidí často zdůrazňuje společný pohled na minulost, ale když se s nimi setkáte samostatně, může vyjít najevo mnohem více individuálních náhledů.

I když u rozhovoru samotného nejsou přítomni jiní lidé, může hrát roli jejich skrytá přítomnost. Zvláště důležitý vliv to má na jakékoli úzce spojené komunitě. Členové komunity mají odlišné problémy než ti, kteří stojí mimo ní. Člen komunity se vyzná, může být méně snadno oklamán, rozumí nuancím a začíná s větším množstvím užitečných kontaktů a snad i jako zavedená důvěryhodná osoba. Toto všechno se musí naučit a vybudovat člověk stojící mimo, který - v extrémním případě evropského studenta africké historie – původně možná nezná jazyk, etnografii nebo geografii příslušné komunity. I v tom však může být něco dobrého, protože člověk stojící mimo komunitu může chtít vysvětlit i to, co je zřejmé. Člen komunity, který při odpovědi, která je pokládána za samozřejmou, může být špatně informován, se nezeptá ze strachu, aby nebyl považován za hloupého. Člověk vně komunity má také výhodu v tom, že je mimo místní sociální síť, snadněji si udržuje pozici neutrální pozici, a proto s ním lze mluvit opravdu důvěrně, s menším pozdějším pocitem úzkosti. Na sociální situaci člena komunity ukazuje zkušenost studentky, která shromažďovala informace o své vlastní vesnici v Suffolku. Jeden vysloužilý znalec koní, který vysvětloval, „jak těžké byly doby“, hovořil o tom, jak mu zemřelo pár dní staré dítě. Sám jednou časně ráno nesl rakev na hřbitov, ale musel jednomu muži zaplatit, aby dítě pohřbil, protože musel být v šest hodin v práci. Protože mu cesta trvala déle, došel do práce v 6.30,

„a ze mzdy mu byly na konci týdne za onu půlhodinu absence sebrány peníze. Syn farmáře, který mu peníze srazil ze mzdy, ještě dnes hospodaří na stejné farmě ve vesnici a pár dní po rozhovoru se znalce koní mi poslal vzkaz s tím, že doufá, že ve mně nezanechal nepříznivý dojem z nynějšího farmáře, jelikož... „časy byly zlé po (první světové) válce a nemohl nic jiného dělat. Nemůžu od něj očekávat, že bude někomu platit za práci, kterou neudělal.“^{xxvi}

Andrew Roberts zdůraznil obdobné ztížení podmínek, které se týká příslušníků jedné africké komunity.

Vztahy s místními lidmi mohou být obtížnější než vztahy s bílým studentem. Jelikož afričtí studenti udržovali svazky se zemí svých otců, vracejí se do ní jako zralé společenské osobnosti a mnohem více než pouhý cizinec podléhají morálním omezením společnosti. Jestliže budou ignorovat místní výzkumné zvyklosti, oni (nebo jejich příbuzní) si ponесou následky. Díky příbuzenské síti se mohou dostat do konfliktů, které způsobí, že lidé zadržují informace, které by mohli předat bílému návštěvníkovi, který zůstává pouze krátkodobě. Afričtí studenti jsou po dosažení nezávislosti kromě toho ve větší míře než bílí studenti podezírání, že jsou agenty ústřední vlády. ^{xxvii}

To je extrémní případ tohoto problému. Je blíže terénní práce antropologa. Zdá se, že v dlouhodobé perspektivě mohou být nevýhody nečlena komunity z Evropy rozhodující. Je nutno proniknout do sociálních zákonitostí a vrstev expresivního vyjádření, stejně jako do formálního jazyka. Samotná struktura vytváření pojmů může být dokonce zásadně rozdílná, a západní pojetí času a prostoru zavádějící. „Vědec, usilující o poznání cizí kultury“, domnívá se Elizabeth Tonkinová, „si nakonec může uvědomit, že to, co se zdá být odpovědí na otázku ‘odkud jsme přišli?’ vlastně vysvětluje ‘proč jsme tady’“. ^{xxviii} Nevýhoda při interpretaci u člena společenství je na druhé straně ve snadnosti, s jakou přijímá skupinový mýtus beze změny. Ti ostatní, kteří jsou často na nejvyšší a nejspodnější příčce sociálního žebříčku a přinášejí jiné stanovisko, nejsou vnímáni. Společenská funkce mýtu rovněž není rozpoznatelná. Stejně jako pohádka nebo osobní příběh nese skupinový mýtus společenský význam a má význam i pro historika, nezávisle na své pravdivosti. Může být zkoumán ve vztahu k měnící se zaměstnanecké struktuře uvnitř komunity i mimo ni, a to jak historicky, tak komparativně. Může být zkoumán podle toho, jak podporuje skupinovou soudržnost. Mýtus společenství horníků, který v tomto smyslu viděl Christopher Storm-Clark, je možno postavit do kontrastu s tradicí vzpoury viděné očima „člena komunity“, jak to popsal David Douglass. Vansina ukazuje, že africké společnosti možná rovněž disponovaly tradicí vzpoury, když uplatňovaly svoji nezávislost na sousedech. Jiné mýty pravděpodobně mají naproti tomu funkci ospravedlňovat vlastnictví půdy. Vansina se staví za komparativní metodu hodnocení. Jednoduše řečeno: ideálem je být dost blízko, aby bylo možno pochopit, ale nikoli tak blízko, aby nebylo možno ustoupit zpět, je-li to potřeba.

Komunita je jedním z případů, kde lze najít jednu podobu společenské zaujatosti. Ta se od místa k místu liší. Každé prostředí však disponuje jinými prostorovými faktory, které mají také svůj vliv. Rozhovor, vedený doma, bude ovlivněn představami, které „vzbuzují úctu“ a jsou soustředěny na domov. V rozhovoru v hospodě vynikne spíše odvaha a legrace. Rozhovor na pracovišti bude ovlivněn pracovními konvencemi a postoji. Na tyto změny v důraze navazují změny v jazyce. Nahrávka z hospody bude například „ozdobena“ sprostými

slovy. Jakmile se však přejde práh domova, slovník se změní. Obě prostředí se mohou lišit, jestliže rozhovor byl přeměněn z důvěrné výměny názorů - v druhém extrému - na televizní nahrávku s technikou, zářícími reflektory a publikem za zády. Jerry Kuehl jako producent televizních historických dokumentů zjistil, že lidé středního věku, s nimiž je veden rozhovor, „formují své odpovědi podle toho, jak odhadují tazatelova očekávání. Hovoří jako špatně redigované verze programu *Zprávy v deset* nebo *Panorama*. Mají tendenci pronášet ohromující a povšechné poznámky, spíše než vyprávět historiky a anekdoty, jež jsou podle producenta takovým materiálem, z něhož je populární televizní vysílání vytvořeno.“ Ačkoliv velmi staří lidé a mladšího věku byli otevřenější, z celkového počtu asi 450 lidí, s nimiž byly vedeny rozhovory pro pořad *Svět ve válce*, „ani jeden člověk neřekl o jednom z nejodpornějších konfliktů historie lidstva 'fuck'. Tolik o představě, že televize je místem, kde obyčejní lidé vyprávějí své příběhy jazykem každodennosti.“ Někdy je možno porovnat nahrávky stejné osoby v jiných situacích a zjistit rozdíly i přes to, že prvky vyprávění jsou identické.^{xxix} Opět je třeba říci, že historik musí vzít tento faktor v úvahu.

Toto jsou tedy hlavní zdroje zkreslování v rozhovoru. Jsou vážné, ale tvoří základ obtíží každého historika nebo sociologa při pronikání do minulé i současné společenské reality. Historik může stěží odhadnout rozsah těchto obtíží, s výjimkou případů, kdy vyjdou na světlo minulé chyby. Existuje však řada opakovaných sociologických výzkumů, které naznačují, jak obezřetně je třeba s jakýmkoli historickým nebo současným svědectvím zacházet. V jedné studii provedené G.L.Palmerem ve Filadelfii roku 1943 bylo zjištěno, že po pouhých deseti dnech probíhajícího výzkumu 10 procent respondentů udalo svůj věk s odlišně, s rozdílem jednoho roku. Stejně tak jako roku 1949 srovnalo Středisko pro výzkum veřejného mínění (*Opinion Research Centre*) v Denveru materiál získaný z výzkumu, vedeného pomocí rozhovorů, a materiál z místních úředních záznamů. Opět bylo zjištěno, že se deset procent odpovědí neshodovalo s uvedeným věkem, 10-15 procent se skutečným držením předmětů, jako jsou legitimace do knihovny, automobily a značky aut, a 5 procent dokonce s vlastnictvím telefonu. Tato studie rovněž zpochybňuje spolehlivost oficiálních statistik. Třetí příklad pravděpodobně povzbudí spíše historika vyprávěných dějin, než organizátora dotazníkového výzkumu, realizovaného bez nahrávek.

V New Yorku byl během výzkumu o rasových postojích proveden experiment. Osm respondentů z padesáti bylo „nastrčeno“, a jejich rozhovory byly tajně nahrány. Bylo zapojeno patnáct tazatelů, z nichž žádný nebyl profesionál na plný úvazek. Když byly nahrané rozhovory analyzovány, zjistilo se, že v padesáti otázkách, které měly být položeny, se každý tazatel v průměru dopustil: čtrnácti chyb v dotazování – to znamená změnil nebo vypustil

otázky; třinácti chyb v doptávání; osmi chyb při zaznamenávání odpovědí na papír a poté čtyř jednoduchých „podvodů“ (zaznamenávání odpovědí, které nebyly vyřčeny). Jeden nastrčený respondent jednal jako „nepřátelský fanatik“, typ, jaký se zpravidla objevuje ve většině náhodných vzorků. Když tazatelé narazili na tohoto fanatika, půlka z nich si vymyslela polovinu toho, co uvedli do dotazníku. Jestliže toto je druh výchozího materiálu, z něhož se skládá typický dotazníkový výzkum náhodného vzorku, můžeme se právem domnívat, že rozhovory nahrané čestným historikem budou ve srovnání s běžným svědectvím pravděpodobně neobyčejně spolehlivé.^{xxx}

Podívejme se, s vědomím této věci, na dva případy, kdy lze hodnotit přesnost vzpomínkového materiálu shromážděného v rozsáhlých výzkumech. Nejprve je to sociologická studie autorů P.M. Blaua a O.D.Duncana – Americká zaměstnanecká struktura („*The American Occupational Structure*“, 1967). Autoři provedli předběžný test 570 mužů v Chicagu a snažili se přiřadit jejich jména k údajům ve sčítání. Podařilo se jim přiřadit jen 137 a u méně než poloviny z nich zjistili přesnou shodu zaměstnání a pracovního odvětví v těchto dvou zdrojích. Toto špatné ocenění základů jejich sofistikované statistické analýzy skryli do přílohy s tvrzením, že nesrovnalosti vznikly částečně v důsledku velké mobility pracovníků v Americe (v letech 1945-6 vyvrcholila tím, že 12 procent všech pracovníků změnilo zaměstnání), a částečně – k malému uspokojení historiků – v důsledku nepřesností při sčítání lidu, které bylo přinejmenším stejně nespolehlivé, jako jejich vlastní výzkum. Citují výzkum, provedený po sčítání a realizovaný Úřadem pro sčítání lidu, s cílem zkontrolovat vlastní výsledky. Zjistilo se při něm, že 17 procent mužů bylo v obou výzkumech klasifikováno v jiných hlavních zaměstnaneckých skupinách, než kam patřili. S tímto zjištěním by se měli lépe seznámit statisticky orientovaní historikové. Blau a Duncan také ukázali, že rozdíly mezi sčítáním a jejich vlastním výzkumem byly soustavné. Objevila se tendence popsat dělníky, jichž se sčítání týkalo, v jejich vlastním dotazníku jako řemeslníky nebo techniky, ale srovnatelné chyby se v opačném směru nevyskytly. Na druhou stranu bylo uklidňující zjistit, že zatímco jednotlivá zjištění se mezi sčítáním a výzkumem významně lišila, byly rozpory mezi celkovým hrubým rozvrstvením mnohem méně závažné. Je zajímavé, že rozpory a předpokládané nepřesnosti ve vzpomínkových rozhovorech se při prodlužování časového intervalu *zmenšují*. Lidé popisovali zaměstnání svých otců správně spíše před 55 lety než před pětadvaceti lety. Podle sčítání měli například Blau a Duncan zjistit, že v roce 1940 mělo 12 procent otců místa intelektuálně pracujících nebo ve vedoucích funkcích, a 17 procent bylo farmářů. Ve skutečnosti však bylo hlášeno příliš mnoho lidí pracujících duševně a příliš málo farmářů, v prvním případě 20 procent a ve druhém 13 procent. Pro rok 1910, kdy sčítání lidu

zaznamenalo 11 a 40 procent, byla však jejich zjištění mnohem blíže: 14 procent a 38 procent.^{xxx1} Důvodem tohoto zvýšení spolehlivosti v minulosti je skutečnost, že starší člověk má méně důvodů pro chybný popis otcova zaměstnání, formovaných společnostmi, než mladší osoba. Historik může získat, spíše než současný sociologa-výzkumníka, spolehlivější informace k některým otázkám v rozhovorech.

Druhý velký výzkum, zaměřený do minulosti, nabízí studie Davida Butlera a Donalda Strokese o „Politické změně v Británii“ (*Political Change in Britain*, 1969). Historické informace zde nejsou analyzovány tak důkladně, avšak dají se jednoduše zasadit do všeobecné představy, kterou nám nabízejí jiné historické prameny, týkající se labouristické strany. Labouristická strana zaznamenala rapidní růst na konci devatenáctého století, aby se zbavila liberálů jako hlavních soupeřů o moc s konzervativci. Mezi jejími stoupenci narozenými před rokem 1885 si 38 procent z nich pamatovalo své otce jako členy liberální strany a 12 procent jako liberály. Mezi lidmi narozenými mezi lety 1901 a 1918 bylo 39 procent labouristů a pouze 11 procent liberálů. Tato čísla pravděpodobně platila přibližně do 90. let 19. století a ve 20. letech 20. století, ale bohužel si stoupenci nepamatují na otce, kteří změnili svůj názor.^{xxxii}

Jiný přehled ukazuje, že konzervativci spoléhali především na podporu střední třídy a anglikánské církve, zatímco jejich oponenti záviseli na Nonkonformistech a dělnické třídě. Toto potvrzení zakořeněných historických zpráv jasně naznačuje, že výzkum soustředěný na minulost - ač jiného druhu - poskytuje informace o společnosti, které jsou ve většině částí spolehlivé.

Když přijmeme, že paměť není do velké míry náchylná k chybám, a spíše kvůli ní není třeba zpětně se tázat, jak překonáme poněkud jinou kritiku – že naši respondenti nemohou být považováni za typické nebo reprezentativní? Poslední dvě studie, o kterých uvažujeme, jsou analýzami postavenými na důkladně vybraných vzorcích, navržených k zajištění co možná nejtypičtější skupiny respondentů. Před historika vyprávěných dějin staví dilema. Výzkum, jehož respondenti jsou předem určeni a zpovídáni podle pevného plánu, shromáždí materiál skutečně nízké kvality. Někteří z nejlepších potenciálních respondentů budou ztraceni, a na jejich místo budou vybráni jiní, často méně ochotní. Rozhovor jako takový však nemůže být dostatečně flexibilní na to, aby z respondentů získal co nejvíce. Na druhou stranu jedna z velkých výhod vyprávěných dějin je, že umožňují historikovi působit proti zaujatosti běžných historických pramenů, například proti tendenci tištěné autobiografie vycházet z vyslovených odborníků, příslušníků vyšších tříd nebo z vůdců labouristů spíše než řadových

členů. Proto je zajímavé uvažovat nad tím, do jaké míry může historik vyprávěných dějin využít techniky reprezentativního vzorku, rozvinutou sociology.

Historik začíná s úskalím, které nemá společné se sociology. Pokud budou žijící staří lidé vyváženým a typickým vzorkem své minulé generace, v podstatě bychom potřebovali pouze vybrat ze seznamu jejich jmen náhodný vzorek. Zůstala by zde praktická úskalí: obstarat si zcela věrohodný seznam, který je na rozdíl od volebních seznamů zřídka k dispozici. Můžeme si však být jisti, že takovýto „náhodný vzorek“, ačkoli v současnosti určitě nejtypičtější, by zkruslil minulost. Nemusí zahrnovat informaci o místní nebo národní migraci nebo o rozdílné mortalitě. Víme, že lidé v některých zaměstnáních umírají mnohem rychleji, než v jiných. Úmrtnost může být rovněž ovlivněna osobními ztrátami, jako je například ovdovění, nebo osobními návyky, jako je kouření a pití alkoholu; možná i samotnou osobností. Dokud nezačala být celá skupina lidí ze vzorku zkoumána od mladého věku do stáří, nemohli jsme si být jisti, jak dalece souhrnné působení všech těchto faktorů zkruslí typickou skupinu žijících. Víme však, jak velké jsou některé nejdůležitější rozdíly mezi současností a minulostí, jako například pracovní a populační rozdělení. To umožňuje velkému historickému projektu ve vyprávěných dějinách stát na základech, které jsou, přinejmenším v některých klíčových částech, spolehlivé.

Pro náš vlastní výzkumný projekt pro knihu „Edwardiané“ jsme pořídili nahrávky 500 mužů a žen, všech narozených do roku 1906, nejdříve v roce 1872. Thea Vigneová a já jsme chtěli z celku Edvardovské populace vybrat skupinu tak reprezentativní, jak je to nyní jen možné. Sestavili jsme „poměrný vzorek“ - seznam skupin z různých oblastí, do kterých lidé museli patřit, aby s nimi bylo počítáno. Vzorek byl založen na sčítání obyvatel z roku 1911 a tvořil 444 osob. Poměr mužů a žen byl stejný jako roku 1911, takže zde byly rozdíly mezi těmi, kdo bydleli na venkově, ve městech a v aglomeracích. Chtěli jsme také dosáhnout vyváženosti mezi hlavními oblastmi Anglie, Walesu a Skotska. Snažili jsme se zajistit správné třídní dělení rozdělením vzorku na šest velkých skupin podle zaměstnání, převzatých z upraveného počtu skupin v knize Guy Routha „Zaměstnání a plat 1906-65“ (*Occupation and Pay 1906-65*, 1965).

vzorek podle oboru a pohlaví

	Zaměstnaní muži	Nezaměstnaní muži	Zaměstnané ženy	Nezaměstnané ženy
Duševně pracující 18	4	3	4	7
Zaměstnavatelé a manažeri 54	16	10	4	24
Úředníci A předáči 28	10	2	2	14
Kvalifikovaní dělníci 142	48	24	14	56
Polokvalifikovaní dělníci 160	48	25	30	57
Nekvalifikovaní dělníci 42	16	8	4	14
	142	172	58	172
	214		230	

Respondenti, kteří roku 1911 nepracovali, našli místo jako sluhové hlavního živitele rodiny v domácnosti, což byl běžně otec nebo manžel. Museli jsme provést více rozhovorů než konečných 444, v pořadí, ve kterém se naplňovaly stanovené počty. Bylo tomu tak částečně proto, že se někteří ukázali být příslušníky jiné skupiny, než jsme čekali, a částečně proto, že všechno nebylo zcela kompletní.

Naším cílem bylo ukázat občany edwardovské Británie, kteří žili v roce 1911, pomocí těch, kteří stále žijí, a částečně pomocí jejich dětí. Výzkum jako celek v tomto směru dosáhl úspěchu pomocí modelů, které vytvořil a kterým dal, díky zařazení do regionu a třídy, smysl. Některé z chyb v návrhu stanoveného počtu lidí mohly být při jiné příležitosti opraveny. Původně jsme chybovali tím, že jsme počítali, že ženy edwardovské éry běžně přerušovaly práci, když se vdaly. Skupiny žen, které pracovaly, byly mnohem větší v některých věkových skupinách dospělých.

Geografický vzorek

Venkov 144	Město 200	Konurbace 100	
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Londýn
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Jihovýchod
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Východní Anglie
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Západ
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Jihozápad
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Jižní Wales
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Severní Wales
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Midlands
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Lancashire
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Yorkshire
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Severozápad a severovýchod
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Skotská nížina
<del> </del>	<del> </del>	<del> </del>	Skotská vrchovina

Zaplnit kategorii ve složení vzorku je také možné z místního prostředí a z jedné sociální sítě, která může například vyloučit méně seriózní. Proto tedy používáme mnoho způsobů, jak najít respondenty: osobní kontakt, lékařské seznamy, úřady sociální péče, navštěvování organizací, soutěže v esejích, noviny a dokonce i náhodné setkání. Snažili jsme se povšimnout si společenské zaujatosti, kterou jednotlivé metody kontaktování mohou zavádět, a působit proti ní. Nemůže být pochyb, že existence kostry vzorku může posunout shánění respondentů někam zcela jinam, než by jinak bylo přiměřené. Ti zcela nekvalifikovaní, „hrubí“ a „nerespektovatelní“ byli například neustále a až skoro do posledního momentu ve společnosti neviditelní.

Poměrný vzorek přináší oproti metodě námtkového výběru jednu nepopíratelnou výhodu. Protože výběr individuálního respondenta není předem určena, není zcela nutné přimět k rozhovoru respondenta, který zůstává neochotný, a to dokonce poté, co mu byl vysvětlen účel

výzkumu a potenciální hodnota jeho příspěvku. Všeho má být dosaženo vyhýbáním se rozhovoru, díky němuž se pravděpodobně vytvoří falešný materiál. Zatímco je samozřejmě žádoucí nahrávat pouze ochotné informátory, je zde jiné možné nebezpečí. Může se zajít v opačném směru až příliš daleko a nahrávat pouze mimořádně důvěryhodné a výřečné.

Historikové vyprávěných dějin si toto nebezpečí uvědomovali^{xxxiii}. Takoví narátoři nejsou pouze nereprezentativní, ale často méně spolehliví. Čím více lidí je navyklých prezentovat svůj profesionální obraz u veřejnosti, tím méně pravděpodobněji budou jejich osobní vzpomínky upřímné. Politikové jsou proto zvláště obtížní svědkové. Jsou takoví, kteří pomocí přednášek soustředí pozornost na pohled do minulosti a odborně ho předávají další generaci, například historikové a učitelé. Mohou nabídnout hluboký pohled, avšak jsou rovněž těmi nejvíce matoucími. Vansina skutečně pro africkou historii připomíná, že svědectví amatérských sběratelů orální tradice se lze vyhnout jako „bezcnému, protože je z druhé ruky...jak to vyjadřuje Bushongo: naslouchej kovářovi a nenaslouchej tomu, co chce říct člověk ovládající měchy.“ Jeho ideální narátor je člověk, který stále žije podle zvyků a je ve středním věku nebo starší, „ který mluví o tradicích bez velkých okolků, který rozumí jejich obsahu, avšak nezahlučuje – a pokud zahlcoval, může být podezříván ze zkreslování.“^{xxxiv} I v Británii je považováno za důležité vyústění, pokud není v povýšeném tónu. Pokud má být vyprávěná historie účinně reprezentativní na všech sociálních úrovních, ten, kdo musí být nahráván, nesmí být pouze mimořádně výřečný a přirozeně přemýšlivý. Jejím základem je sdělování slov a pocitů běžných lidí. Ideální je široký, avšak kolem problému pevně zakotvený výběr narátorů.

Jistě se chceme vyhnout rozhovorům s neochotnými narátory. Co máme však dělat s těmi, kteří nejsou až tak neochotní jako spíše lakoničtí a stažení do sebe? Budou sdělovat útržky svého životního příběhu chápavému tazateli, avšak nikdy to nebude materiál, ze kterého vytěžíme nejvíce. Mohou být jistě zahrnuti do jakéhokoli reprezentativního výzkumu; co však ztratíme tím, když je nebudeme záměrně vyhledávat? Abychom to zjistili, můžeme pozorovat, jestli jejich příběhy se v něčem liší od běžných narátorů. Můžeme zmínit hrubý údaj z jednoho amerického výzkumného projektu. Jeho úkolem bylo zkoumat změny osobnosti při odchodu do důchodu a stárnutí – je to B.L: Neugartenova „Studie života dospělých v městě Kansas“ („*Kansas City Study of Adult Life*“). Ta rozděluje padesát devět respondentů do kategorií před a po dosažení důchodu, jak můžeme vidět níže^{xxxv}:

Kansaská studie života dospělých

59 respondentů rozdělených do kategorií

<u>Před odchodem do důchodu</u>	<u>po odchodu</u>
19 úspěšně začleněných	16 společensky aktivních
	3 zproštění závazků ve společnosti, avšak chladní, samostatní, spokojení
16 „obrněných“, „obranných“ typů osobnosti, ambiciózních, s velkou mírou vlastní obrany	11 stále aktivních – „budu pracovat až do úmuru“
	5 názorově omezených, uzavírajících se zkušenosti
13 pasivních závislých osobností, závislých na emocionální podpoře jednoho nebo dvou lidí	8 spokojených
	5 apatických, zhroucených (ovdovělí atp.)
11 neintegrováných osobnostních typů	7 nespokojených a izolovaných
	4 senilní

Ačkoli s těmito výsledky musí být zacházeno se značnou obezřetností, naznačují, že ani lidé stažení do sebe, ani neochotní narátoři nehrají velkou roli v poskytování typického obrazu dřívějších životních zkušeností. První skupina dobře začleněných nepředstavovala žádné potíže. V případě druhé a třetí skupiny bychom o tolik nepřišli, kdybychom si vybírali respondenty pouze z jedné ze dvou podskupin lidí, kteří odešli do důchodu, v každém z případů. Například výskyt vdovství není přímo úměrný dřívějším životním zkušenostem. Obecně lze říci, že poslední skupina by mohla produkovat nespolehlivé narátory. Samozřejmě, že tato pokusná studie není žádným měřítkem podobných změn osobnosti během dětství, mládí a rané dospělosti. Pokud hledáme důkaz v dětství, můžeme s jistotou předpokládat, že neexistuje žádný druh rodinného života, v jehož důsledku vzniká výhradně jeden typ osobnosti, který nelze zpovídat, a je proto historikovi vyprávěných dějin nepřístupný. Rozdíly v typu osobnosti musejí být brány v potaz, stejně jako to, že možná najdeme komplikovanější podíly v normálním rozdělení. Ani jedno však nepředstavuje nepřekonatelné obtíže.

Aby se historik vyprávěných dějin vyrovnal se všemi problémy, které reprezentativnost vzpomínek přináší, je třeba, aby rozvinul metodu strategického vzorku, spíše než standardní metodu náhodného vzorku skupiny. Taktičtější přístup, jakým je „teoretický vzorek“, prosazují ve své práci „Odhalení základní teorie“ (*The Discovery of Grounded Theory*) Glaser a Anselm Strausovi. Stojí za to posoudit různé odlišné přístupy. Existují některé historické studie, které tvrdí, že je možné znát a oslovit všechny vhodné dotazované osoby. Podle názoru jiných studií by bylo možná nejlepší pracovat pomocí skupin osob, např. provádět rozhovory se členy jedné rodiny nebo s manželskými dvojicemi, a „nabalovat“ na ně jejich sousedy a přátele. To by sestavilo obraz jejich sociálních sítí. Nejvhodnější metodou pro místní studii by mohla být „metoda rozvrstveného vzorku komunity“, jejímž cílem by nebylo odrážet široké rozšíření komunity, ale zabezpečit představení všech významných sociálních vrstev uvnitř ní. Bylo by také možné dosáhnout obou těchto cílů tím, že se bude pracovat současně se dvěma samostatnými vzorky, a ten druhý bude vycházet z metody „poměrného vzorku“, kterou jsme použili v našem celostátním výzkumu. Žádná metoda si nemůže činit nárok na to být nejlepší ve všech situacích.

Mají-li vyprávěné dějiny prodat svůj potenciál, je nutné věnovat patřičnou péči reprezentativnosti. Nejhorší druh vyprávěných dějin je takový, který začíná a končí tím, co přinese den. Nechceme opakovat běžné šablony historické argumentace, ani získávat body tím, že jeden náhodně získaný důkaz postavíme proti jinému. Stejně důležité je však nebýt tímto problémem posedlý a neztrácet ze zřetele podstatné otázky rozvoje metodologie. Klíčovým momentem je uvědomovat si možné zdroje zaujatosti, znát prostředky, jak jim čelit, a také to, kdy je nejlépe je prostě pominout. Jedním z největších ponaučení vyprávěných dějin je jedinečnost, stejně jako reprezentativnost každého životního příběhu. Některé jsou tak vzácné a živé, že vyžadují zaznamenání, ať se děje cokoli. Můžeme se bleskově ocitnout v jiném světě, který se vymyká i nejhrolivějšímu výzkumníkovi: například v chlapeckých letech jedné oběti sociální nespravedlnosti, chudého „drsnáka“, který si obstarává živobytí podvůdky a krádežemi. Můžeme vyslechnout zkušenost dívky z Glasgow, dcery hrdého řemeslníka, výrobce kotlů, který kreslil návrhy na podlahu z linolea, ale nutil ji a jejího bratra – starých sotva čtyři a sedm let – aby spali na ulici, jen aby se zavděčil jejich nevlastní matce:

„Prostě nám řekla, abychom šli pryč, to je všechno. Ano, ano, zavřela nám dveře. Nedala nám nic ... (k jídlu), ze začátku jsme kradli dělníkům krajíce chleba. A potom, když nás každý znal... jsme sbírali staré železo a šli do obchodu s hadry, dostali pár drobných a šli do veřejné jídelny a dostali třeba misku polévky... a jindy jsme zase

Tommy a já šli do potravin nebo do mlékárny, já se ptala kolik je hodin, a on mu mezitím štípnul ze stolu koláčky. Tak jsme žili. Žebrali jsme od domu k domu... (šaty a boty), kradli jsme je ve školní šatně...

Spala jsem pod mosty, spala jsem u lidí na zápraží, na koberci a s kočkami na odpočívadle na schodech, v boudách strážných. Spala jsem v úkrytech ve škole... v docích, spala jsem ve stodolách, kde kolem běhaly krysy... málem jsem se ocitla ve skladišti na člunu. V nákladním autě s uhlím... jsem přes sebe dala nepromokavou plachtu, víte... a zrovna se to chystali shodit to do skladu na člun – když mě uviděl ten jeřábík ...

A pak ta stará tetička... pronásledovala moji nevlastní matku za to, co mi udělala ...chytila nás a odvedla a umyla nám obličej a celé nás namydčila a dělala pro nás všechno, co mohla. Ale musela pracovat. A vždycky, když se večer vrátila, nemohla nás najít, víte ...

tu noc jsem spala u ní na zápraží... ale přišla tam nějaká dáma, a já jsem na tom zápraží tvrdě spala. Vzbudila mě a hodně se vyptávala - ...vzala mě k sobě domů, umyla mne, očistila a uložila do své postele... ráno mne vyprovodila, předtím mi dala najíst a oblékla mne do pěkných šatů ...a dala mi, myslím, jedno penny ... můj otec byl blízko, u vchodu, hned proti ... zapískal a já se podívala... pomyslela jsem si, že je to skvělé. Šla jsem k tatínkovi. A co se stalo, to byste neuhodli. Obral mě o všechno, co jsem měla.... Šel do první zastavárny, a dal to do zástavy. Do zástavy. Zůstala jsem znovu na ulici... šla jsem zpátky k té paní. řekla jsem jí, že mi tatínek všechno sebral... hned nato jsem se dostala k soudu.“

Nakonec – i když teprve v osmi letech – ji vzali do církevního domova, a její bratr byl poslán na cvičnou loď.^{xxxvi}

Neexistují žádná bezpodmínečná pravidla pro výběr respondentů, spíše je nutné při použití různých strategií vzít v úvahu řadu faktorů v závislosti na hlavním cíli historika. Rovněž neexistují ani pevné zásady, pokud jde o *druh* informací, které lze nejspolehlivěji získat z paměti. Jednotlivci informace poskytují nebo získávají svým vlastním způsobem. Styly vedení rozhovoru se liší, k některým účelům jsou některé styly efektivnější než k jiným, jak uvidíme později. Samozřejmě, že jsou zde určité obvyklé nástrahy, kterým je třeba se vyhnout. Nepřesné dotazování na dobré – nebo špatné – staré časy bude například podnětem k subjektivním dojmům a zaujatosti k minulosti. Přesná fakta a podrobný popis každodenních událostí jsou pro historika společnosti mnohem užitečnějším svědectvím. Je tomu tak částečně proto, že historik se pokouší vidět změnu z jiného úhlu pohledu a vidí spíše než zkušenost jednoho životního cyklu zkušenost jedné generace po druhé. Když staří lidé říkají, že si jako děti více užívali nebo že sousedi byli tehdy přátelštější, hodnotí možná zcela správně svůj vlastní život, ať děti dnes shledávají či neshledávají sousedy jako stejně přátelské. Historici příliš snadno zapomínají, že většinu lidí méně zajímají kalendářní roky než oni samotní, a své vzpomínky neřadí podle data, tak jako milníky. Když si to uvědomíme, můžeme omezit některá podezření z nespolehlivosti, která mluvené svědectví běžně vyvolává.

Obecně vzato, jeden z klíčů spočívá ve společném zájmu. Člověk pak může být fascinován technologickým vývojem, jakým motor prošel v průběhu let, kdy pracoval jako mechanik, může ale být podstatně méně informován o výchově svých dětí. Jestliže se však ocitl delší dobu bez práce, bude mít možná „obdivuhodně dobrou“ paměť, pokud jde o „přesné ceny různých druhů potravin, kolik se platilo za nájem“, a tak dále. Přílišný zájem může ovšem také představovat problémy. Politikové mají přílišnou starost o ospravedlnění úlohy sehrané jimi samými. I mnoho znalostí z druhé ruky je bezpochyby jedním z důvodů, proč mají tendenci jaksi nepřesně popisovat závažné skutečnosti, zvláště tehdy, když jim nejsou pokládány kontrolní otázky. „Moje zkušenost říká, že vzpomínky jsou obvykle velmi nepřesné, pokud jde o konkrétní události“, komentuje R.R.James. „Jsou velmi názorné, pokud jde o charakter a atmosféru, což jsou záležitosti, které dokumenty nezobrazují dostatečně.“ Jiný politický historik, Bernard Donoghue, dochází k obdobnému závěru:

Nedostatky rozhovorů jakožto důkazu jsou zřejmé a dobře známé. Lidská paměť není dokonalá. Zjistili jsme však, že za předpokladu dostatečné šíře vzorku dotazovaných a za předpokladu, že tazatel je sám v dané oblasti specialistou a nevyužívá nějakého nezkušeného výzkumného asistenta, je možné kontrolovat a opětovně ověřit učiněná prohlášení a eliminovat mnohé z toho, co je pochybné. U životopisu se autor v každém případě méně zajímá o přesná fakta vztahující se k datu nebo času (i když jsme často mohli tyto podrobnosti zjistit ověřením z několika rozhovorů) a spíše ho zajímají postřehy, domněnky a neoficiální požadavky.^{xxxvii}

Jestliže při hodnocení vzpomínek politiků je nutné být z důvodu osobní domýšlivosti a politického zájmu obezřetný, u obyčejných lidí ovlivní jejich vzpomínky pravděpodobně pouhý nedostatek zájmu o událost, týkající se celého národa, přičemž hrdost bude s větší pravděpodobností hrát důležitou roli v jiných oblastech života. Melvyn Bragg například zjistil, že bylo zbytečné snažit se shromáždit informace k důležitým, protože historickým událostem, jako jsou Zákony parlamentu (*Acts of Parliament*) nebo mezinárodní události, kterým byli lidé z Wingtonu vzdáleni:

Člověk bude hovořit o druhé světové válce nikoli s poukazem na Rommela, Montgomeryho nebo Eisenhowera, ale způsobem, kterému bude rozumět každý, kdo pod těmito generály sloužil. Chudoba ve třicátých letech pro ženu se šesti dětmi nebude zosobněna koaličními vládami, sociálním zákonodárstvím a požadavky odborů. Bude mít podobu jídelny, kde se rozdává chudým polévka, bot pro rodinu, vzpomínky na celodenní výlet k moři, zkrátka podobu obvyklého každodenního života.^{xxxviii}

V tomto případě se tedy vracíme k detailní spolehlivosti paměti, týkající se každodenních událostí.

Opakující se procesy se pamatují lépe, než jednotlivé události, což lze považovat za *všeobecnou* tendenci. Je to částečně kvůli menší poutavosti, ale také proto, že je méně příležitostí začlenit je do paměti. Zemědělský dělník při vzpomínce na hádku s farmářem tak patrně stěží určí, kdy k incidentu došlo. Možná zamění podrobnosti s jinými z podobné situace. Zeptejte se ho však na to, jak přesně vedl koně při orání, a on se jen velice, opravdu velice zřídka splete. Vzpomínky dítěte na den korunovace krále Edvarda VII. budou pravděpodobně mnohem méně obsažné než ty, které se týkají jeho pravidelných kamarádů a míst, kde si hrál. David Jenkins vyzoroval ve vesnických komunitách v jihozápadním Walesu: „To, co si lidé nejpřesněji pamatují, je opakovaná vzpomínka, která je obvykle důležitá a týká se lidí. Paměť je méně spolehlivá tehdy, kdy se týká událostí, které se buď neopakovaly, nebo na ně nebylo důsledně vzpomínáno.“^{xxxix}

To neznamená, že pomocí mluveného svědectví není možné nějakou událost rekonstruovat. Bude to však pravděpodobně obtížnější. Pokud této všeobecné tendenci neporozumíme, může to vést k vážným nedorozuměním. Ve své studii o vývoji oblíbeného, masově vyráběného auta Henryho Forda využil Allan Nevins mluveného svědectví při rekonstrukci historiky, kterou našel v dokumentech firmy. Mohl ho například použít k určení Fordových osobních metod práce v továrně, kupříkladu jeho vyhýbání se kancelářské práci a odpovídání na dopisy, a pomocí něho oddělit různé úlohy v týmové práci, která byla věnována hlavnímu návrhu Modelu T. Při stanovování data zavedení pohyblivé montážní linky však Nevins zjistil, že někteří Fordovi dělníci zaměnili první „skutečný pokus“ z roku 1912 s „epizodickým ...pokusem vlečení lana“, který se uskutečnil o čtyři roky dříve. Jiní správně potvrdili, že před pozdějším datem neexistovala hotová pohyblivá montážní linka. Nevins, jako historik vyprávěných dějin-veterán, podotýká, že „vzpomínka jakéhokoli člověka na minulé události je nedůvěryhodná“. Ví však, jak svědectví efektivně využívat. Opačný příklad *špatného* pochopení svědectví nabízí Tom Harrison v díle *Život v době bleskové války* („*Living through the Blitz*“, 1976), kde se snaží ukázat, že ve válečné historii je „jedinou platnou informací...taková, jež byla v té době zaznamenána na místě“. Harrison nepostřehl nejen jasné znaky společenských předsudků, slepoty a „pískání ve tmě“ pro udržení nálady, což ovlivnilo okamžité zprávy z místa v Průzkumu veřejného mínění, ale i skutečnost, že současníci nikdy nevěděli, co se děje. Časem je mnoho podrobností jednotlivých událostí zapomenuto, nebo dokonce zrekonstruováno z jiných událostí nebo pramenů, jak ukazuje Harrison dále. To je zajisté pravda. Někteří lidé dokonce věří, že určitou událost, například letecký nálet, který ve skutečnosti zažili z druhé ruky prostřednictvím novin nebo místních drbů, skutečně viděli. Nepřekvapuje ani zjištění, že když publikoval zpětné útoky na

neschopnost vedení měst Coventry a Southampton v době stávky (podpořené *později* zjištěnou skutečností, že starosta Southamptonu uprchl vlakem do ústraní na venkově), vyvolalo to snahy o vyvrácení důkazů a řadu opačných vzpomínek, doprovázených dodatečnou chválou vlastního úsilí místních radních. Kontroverzní veřejná výměna názorů tohoto druhu zvýrazňuje zaujatost prameníci jak z osobní domýšlivosti, tak i politického zájmu. V díle „Život v době bleskové války“ však žádný fakt nenaznačuje, že bychom měli méně důvěřovat vzpomínkám na opakující se události a souvislosti nebo vzpomínkám z továrny, fronty na chleba, protiletectvého krytu nebo z domova.^{x1}

Je však nutné nakonec zdůraznit, ačkoli existují užitečná vodítka, že neexistují žádná nepochybná pravidla naznačující, že spolehlivost svědectví vyprávěných dějin je větší než u jiných historických pramenů. Základní prověrky spolehlivosti, které budeme muset vzít podrobně v úvahu v poslední kapitole – hledání vnitřní soudržnosti, přezkoumávání detailů pomocí jiných pramenů, srovnávání důkazů v širším kontextu – jsou stejné jako u jiných pramenů. Všechny jsou nepřesné, podléhají zaujatosti a každý má v různých situacích odlišnou sílu. V některých souvislostech je mluvené svědectví nejlepší, v jiných je dodatečné nebo doplňující ke svědectví jiných pramenů.

V oblasti rodinné historie jsou například vnitřní struktury chování bez svědectví vyprávěných dějin obvykle nepřístupné. Studujeme-li stávku, často platí totéž o podrobnostech neoficiální místní organizace, deviantním chování, jako je stávkokazectví, nebo běžných prostředcích přežití rodin bez příjmu, jako jsou krádeže paliva. Dokonalým příkladem je historie podzemního hnutí, například tajných židovských organizací na nacistickém území v době druhé světové války. Yad Washem, slavný archiv o holocaustu v Jeruzalémě, shromáždil kromě zhruba třiceti milionů písemných dokumentů, týkajících se perzekuce a vyhlazování židovských komunit v době fašismu, celkem 25.000 ústních svědectví. Shromažďování začalo už roku 1944 a ihned po skončení války byly zřízeny v mnoha částech Německa i na jiných místech úřady za účelem shromažďování dokumentů. Některá z těchto středisek jsou dosud aktivní. Nashromáždily širokou škálu materiálů o společenském a kulturním životě, částečně proto, aby se dochovaly záznamy o komunitách, jejichž historie by jinak zahynula s nimi. Mnohem pozoruhodnější byla schopnost rekonstruovat krok za krokem zprávy jak o pronásledování, tak i odporu proti němu, s přesností a trpělivostí. Přesnost a trpělivost je třeba pro svědectví, jež by mohlo být zapotřebí u soudu – a jež bylo tímto způsobem pravidelně ověřováno. Když značnou část svědectví z norimberského procesu ztratili Rusové, Yad Washem mohl zrekonstruovat tři čtvrtiny chybějících dokumentů. Jak poznal jeden ze zakladatelů tohoto archivu, Ball-Kaduri, ze své bezprostřední zkušenosti v Berlíně, oficiální

dokumentace nemohla poskytnout adekvátní záznam o činnosti židovských vůdců a jejich sympatizantů, kteří proto, aby se vyhnuli odhalení gestapem, byli nuceni scházet se vždy v soukromí a užívat jen mluvené komunikace. Yad Washemu se skutečně podařilo zachovat dějiny, které by podle jeho tvrzení písemné dokumenty nikdy nemohly postihnout – „Was nicht in die archiven steht“^{xli}

Mnohem častěji je úloha mluveného svědectví méně dramatická, pomocná nebo doplňková, přehodnocuje výklad nebo vyplňuje mezery nebo nedostatky v dokumentech. Sčítání pracovních míst je například velmi neuspokojivým záznamem vedlejších nebo částečných zaměstnání. Za pomoci rozhovorů je možné zjistit, jak obchodník slučoval své řemeslo s vedením hostince nebo jak příležitostný dělník přijal řadu sezónních zaměstnání. Mnoho žen, charakterizované jako ženy v domácnosti, si bralo práci domů, nebo přijalo zaměstnání na částečný úvazek. Z dělníka, „což je všezahrnující titul, který mají sčítací komisaři v oblibě, se v mnoha případech nevyklube vůbec žádný dělník, ale člověk určitého povolání – stavitel v loděnicích, zdvihač v docích, venkovský kopáč studní, kanalizační dělník na venkově, nosič nebo příležitostný kopáč“. Na druhé straně, jak v roce 1912 poznamenal divizní důlní inspektor, „můžete mít perfektního kameníka, který pracuje tři týdny či měsíc v kamenolomu, jindy je zemědělským dělníkem nebo pracuje úplně jinde“.^{xlii} Tyto spleitosti by nemohla zachytit jedna položka v záznamu sčítání, ani kdyby k nim sčítací komisař přistupoval citlivě. Pro nedávné období nejsou beztak jednotlivé položky k dispozici, bude proto možná prozatím přesnější využít v kvantitativním i kvalitativním smyslu vyprávěného svědectví:

„Jakou hodnotu by měl poznatek, že 30 procent dělníků v určité továrně jsou Poláci, kdybychom z předcházejícího šetření věděli, že tento počet je příliš velký, než aby měl smysl? Na druhé straně odpověď dotazovaného, že v jediném oddělení, například konečné úpravy kovů, jsou pracovníci, kteří jsou z 90 procent Poláci, se může o několik procent lišit. Dokonce o 10 až 15 procent, odpověď by však byla mnohem blíže pravdě než odhad sčítání, v němž nelze jít dál než k určení, že 30 procent dělníků v dané továrně jsou Poláci.“^{xliii}

Mluvené prameny by mohly být podobně základním zdrojem ke zjištění, jak se běžně využívá občanských práv nebo jak je ve skutečnosti organizován systém pytláctví s jeho pravidelnými i příležitostnými účastníky. Soudní záznamy a noviny by naproti tomu mohly poskytnout nejlepší svědectví o nějakém sporu, týkajícího se občanských práv, nebo počtu pytláků odsouzených každý měsíc. Raphael Samuel ve své studii o kamenolomu v Headingtonu shledal vyprávěné dějiny jako nejužitečnější při vysvětlování sociální struktury a charakteru každodenního života, a nejméně nápomocné v porozumění krizi, jakou je politická vzpoura a dlouhý spor týkající se školní kázně. Zde byla současná dokumentace bohatší. Rozhovory nicméně nabízejí pravděpodobně nejlepší metodu ke zhodnocení běžných prostředků, jichž

učitelé používají v celé zemi k udržení kázně ve třídě. Jeden z kritiků knihy „The Edwardians“, který tvrdil, že „zajímavé vzpomínky by neměly být předkládány jako náhražka za jasné pochopení“, prohlásil, že „je zcela zavádějící konstatovat, že učitelé v edwardovské době se masově uchylovali k tělesným trestům. Debata o tělesných trestech ve státních školách začala v 90. letech 19. století, ne-li dříve, a mnoho školních rad začalo jejich používání omezovat, i když N.U.T. protestovala proti jejich úplnému zrušení. To by bylo patrné ze znalosti časopisu N.U.T. s názvem Učitel.“ Tento časopis skutečně dokládá, že došlo k debatě. Z Kroniky školní rady by rovněž bylo možné se dozvědět, že učitelé požadovali právo použít rákosku. Není však možné získat z těchto dokumentů jakýkoli důkaz o tom, v jakém rozsahu a kde byly tělesné tresty tolerovány, jak je to možné ze svědectví dětí samých.^{xliv}

K takovéto otázce – jako k mnoha dalším – mohou mluvené prameny přispět svědectvím ze úplně jiné strany. Jak jsme viděli již dříve, často se změní také charakter historikovy otázky. Například v lokální městské historii budou obyvatelé města popisovat:

Obchodník vykročí ze sloupců své účetní knihy, aby se z něho stal pilný a ctižádostivý člověk, známý škodlením drobných. Výběrčí daní přijde každé pondělí ráno ve škrobeném límci s ohrnutými růžky a slaměném klobouku, jen aby si vyslechl, že matka není doma. Majitel tiskárny se objeví, aby si zašpinil boty blátem ve slumech, aby se vážně zajímal o hostinec a dělil se o skladiště s obchodníkem s nábytkem.

Horník, kterého lze podle odborových záznamů vidět jen ve výboru, se teď ukazuje při práci a se svou rodinou.

Třídní vztahy mohou být zkoumány ve výrobě spíše než podle vzdálené ozvěny, povrchně zaznamenané, pokud vůbec, v knihách protokolů odborové rady, nebo podle zbylých záznamů místní odborové pobočky; namísto pracoviště, uvedeného v seznamu pouze jako továrna, může být zkoumáno jako společenská „aréna“.^{xlv}

Dějiny rodiny se posouvají od statistické analýzy porodních intervalů a soustřeďují se na dítě, matku a otce v ekonomice domácnosti a životním cyklu rodiny. struktura historie i soustředění jejího zájmu se tak mění způsobem, k jakému může dát podnět jen mluvené svědectví.

Na rozdíl od jakéhokoli jiného historického dokumentu mluvené svědectví vychází především z živého pramene. Je možné položit další otázky, pokud se to zdá klamné. Respondent také může historika, který špatně rozuměl, opravit. Dokumenty odpovědět nemohou, teprve vyprávěné dějiny jsou dvousměrný proces. Nejsou na dokumentech

nezávislé, ale mohou vést k odhalení jejich podstaty. Žijící lidé mohou historikovi nabídnou více než pouhé svědectví. Jak předpovídá George Ewart Evans:

Ještě důležitější je, že budou moci prostřednictvím svých vzpomínek vést studenta a běžného tazatele k relevantnímu úseku dokumentačního bludiště, které se každoročně stává větším a komplikovanějším... budoucího studenta však pravděpodobně nebude trápit otázka „kde hledat“ (počítačové pracoviště by si s tím mělo poměrně snadno poradit), tak jako problém „co hledat“. Kde má při tak obrovském pokrytí minulého věku začít? Vzpomínky, které mají ještě lidé na tento věk, budou prvními spolehlivými ukazateli, kde by měl hledat. V myslích lidí samých s největší pravděpodobností zůstanou, díky procesu neuvědomělého výběru, náměty a oblasti zájmu, které jsou životně důležité pro člověka jako pro vyvíjející se bytost.^{xlvi}

Tato nabídka související literatury a poznámky jsou seřazeny podle tématické struktury kapitol. Pro obecné seznámení jsou nejvhodnější dvě knihy: Jan Vansina: *Oral tradition, A Study in Historical Methodology*, (Ústní tradice; studie v historické metodologii), 1965, a George Ewart Evans: *Where Beards Wag All: The Relevance of Oral Tradition*, (Tam, kde se jazyky nezastaví: Důležitost ústní tradice), 1970. První je založena na historické terénní práci v Africe, druhá ve východní Anglii. Nejužitečnější zdroje pro pokračující rozvoj vyprávěných dějin jsou však časopisy. Významné jsou *Oral History, the Journal of the Oral History Society* na katedře sociologie Essex University v Colchesteru, Anglie; dále *Oral History Review* a *Newsletter Oral History Association* (Asociace pro vyprávěné dějiny), U.S.A. (P.O. Box 13734, North Texas State University, Denton, Texas 76203); a *Journal Canadian Oral History Association*, Kanadské společnosti pro vyprávěné dějiny (Léo La Clare, Public Archives of Canada, 395 Wellington st., Ottawa, Ontario). Kromě toho materiál vyprávěných dějin, který se vám dá nejvíc, je pravidelně publikován v *Sound Heritage* (Mluvený odkaz), (Provincial Archives of Canada, Victoria, Britská Kolumbie), a *Foxfire* (Rabun Gap, Georgia 30568); informace o zvukových archivech najdete v *Phonographic Bulletin* (Iasa, Documentationcentre sfw, Hengeveldstraat, 29, Utrecht, Nizozemí). Studie vyprávěných dějin najdete v *Bulletin of the Society for The Study of Labor History*, Bulletinu Společnosti pro studium historie práce (Warwick University, Coventry, Anglie) a *History Workshop* (P.O.Box 69, Oxford OX27XA, Anglie). Nakonec ve Spojených státech je možné dostat se pomocí Oral History Association k *Directory (Příručka, ed. Gary Shumway, 1971)* a *Bibliography* (ed. Manfred Waserman, 1975).

Zkratky: Oral History – OH, Oral History Review – OHR, Canadian Oral History Association – COHA, Bulletin Bulletin of the Society for The Study of Labour History - BSSLH, History Workshop – HW.

Místo vydání je uvedeno pouze u prací, které nebyly vydány v Londýně.

Dějiny a společnost - poznámky

ⁱ OH, I, 2, s. 9.

ⁱⁱ OH, I, 4, s. 57.

Historikové a vyprávěné dějiny

O vyprávěných dějinách v neliterárních společnostech viz. Jan Vansina, *Oral Tradition*; D.F. McCall *Africa in Time Perspective*, (Afrika pod zorným úhlem času), 1964 ; D.L. Page, *History and the Homeric Iliad*, Berkeley, (Dějiny a homérova Iliada) 1959. Pro měnící se charakter vnímání ve věku prvních knih Robert Mandrou, *Introduction to Modern France 1500-1640 An Essay in Historical Psychology*, (Úvod do novověké Francie 1500-1640; Studie v historické psychologii), 1975. Scott, Aubrey a Gough diskutovali v díle George Ewarta Evanse *From Mouths of Men*, (Z úst mužů), 1976; k pozdějšímu rozvoji místních dějin viz. Raphael Samuel 'Oral History and Local History', (Vyprávěné dějiny a místní dějiny), *History Workshop*, I. K ranému rozvoji společenských výzkumných metod v Británii a Evropě viz. Anthony Oberschall, *Empirical Social Research in Germany 1848-1914*, (Empirický společenský výzkum v Německu 1848-1914) 1965; a Marie Jahoda, Paul Lazarsfeld, a Hans Zeisel – *Marienthal* přel. 1972, s. 100 nn. K autobiografiím v Německu viz. Oberschall; pro Francii T. Zeldin, *Times Literary Supplement*, (literární příloha Times) 17. června 1977. K historikům: J.W. Thompson, *A History of Historical Writing*. (Dějiny dějepiscectví), New York 1942. Důkladné zprávy o souvisejícím rozvoji ve folkloristice poskytuje R.M. Dorson (ed.), *Folklore Research Around The World* (světový folkloristický výzkum), Bloomington, 1961; Folke Hedblom, *Methods and Organization of Dialect and Folklore Research in Sweden* (Metody a organizace folkloristického zkoumání nářečí ve Švédsku) ; Sean o'Sullivan, *The Work of the Irish Folklore Commission* (Práce irské folkloristické komise); Alan Bruford *The Archive of the School of Scottish Studies* (Archiv školy pro skotská studia); Stanley Ellis *The Survey of English Dialects and Social History* (Výzkum anglických nářečí a společenské historie); *An Introduction to the work of the (Leeds) Institute of Dialect and Folk Life Studies* (úvod do práce institutu pro nářečí a život lidových vrstev), OH, 2, 2, a 4, I; a Oral History Association *Selections from the Fifth and Sixth National Colloquia on Oral History* (Výbor z páté a šesté konference o vyprávěných dějinách), 1972. Co se týče vyprávěných dějin v souvislosti se sblížením s historií a sociologií, viz. časopisecký článek Martina Bulmera *Sociology and History: Some Recent Trends* (Sociologie a historie: některé současné směry vývoje), *Sociology*, 8, I, s. 137-50. K úplnějším shrnutím hnutí vyprávěné historie v jednotlivých oblastech: Paul Thompson, *Oral History in North America* (Vyprávěné dějiny v severní Americe); Rolf Schuurmsma, *The Sound Archive of the Film and Science Foundation and the Dutch Radio Organisation* (Zvukový archiv nadace pro film a vědu a Holandská rozhlasová společnost); Paul Thompson, *The Bologna Conference* a *Oral History in Israel* (Boloňská konference a vyprávěná historie v Izraeli) ; Andrew Roberts, *The Use of Oral Sources for African History* (Užití vyprávěných pramenů pro africké dějiny), OH, 3, I; I, 2; 5, I, s.21 a 35 nn.; a 4, I.

Co se týče stručného seznamu prvních příkladů vyprávěných dějin před rokem 1945:

Bede, *History of the English Church and People* (Dějiny anglikánské církve a lidu); John Aubrey, *Brief Lives* (Stručné životy); Richard Gough, *Human Nature Displayed in the History of the Myddle* (Lidská přirozenost viděná dějinami Myddle), 1833 – vyprávěná místní historie 17. století.; z románů je to Shirley Charlotte Bronteové a *Clayhanger* Arnolda Benneta; ze společenské historie Jules Michelet, *Le Peuple* Paris 1846, ze studií chudoby *London Labour and the London Poor* (Londýnské dělnictvo a londýnská chudina) Henryho Mayhewa, 1851 a *Unemployment: a Social Study* (Sociální studie nezaměstnaných) B.S. Rowntreeho a B.Laskera, 1911; F.Engels, *Condition of the Working Class in England in 1844* (Podmínky dělnické třídy v Anglii roku 1844), 1845 – první marxistická terénní práce; v dějinách venkova můžeme zmínit S. a B. Webbovi, *History of Trade Unionism* (Dějiny odborového hnutí), 1894, mezi autobiografiemi je to Paul Radin a *Crashing Thunder* (Ničivé hromobití), 1926, a Liliás Rider Haggard, *I walked by Night, Being the Life and History of the*

King of the Norfolk Poachers (Chodil jsem v noci, život a dějiny krále norfolkských pytláků), 1935; v rámci studií z malých společenství je to Harvey Zorbaugh, *Gold Coast and Slum* (Zlaté pobřeží a slum), 1929, a C.M. Arensberg a S.T.Kimball, *Family and Community in Ireland* (Rodina a společenství v Irsku), 1940; v dějinách malých společenství, Federal Writers Project, W.T.Couch (ed.), *These Are Our Lives* (To jsou naše životy), Chapel Hill, 1939.

Historikové a vyprávěné dějiny - poznámky

ⁱ Michelet, *Histoire de la Revolution Francaise*, Paris, 1847, 2, s.530 : 'la tradition orale ' ; Thompson, 2, s. 241.

ⁱⁱ Haley, „Black History, Oral history and genealogy“, (Historie černochoů, vyprávěné dějiny a genealogie), OHR, 1973, s.14-17.

ⁱⁱⁱ přel.L. Shirley-Price, 1955, s.34.

^{iv} s.89.

^v *Works*, přel. W.F. Fleming, New York 1927; V, s. 62, XI, s.9 a XVIII, s. 6,8 a 15; Thompson, 2, s.67

^{vi} přel. R.Rawlinson, 1728, s. 276-8

^{vii} Thompson, 2, s.67.

^{viii} I, s. 382-4, 418.

^{ix} *From Mouths of Men*, 1976, s.179.

^x Oliver Laxson Dick (ed.) *Aubrey's Brief Lives*, 1949, s. xxix.

^{xi} 1968, p.1 (Hoskins); David G.Hey, *An English Rural Community: Myddle Under the Tudors and Stuarts*, (Anglické venkovské společenství: Myddle pod nadvládou Tudorovců a Stuartovců) Leicester, 1974.

^{xii} Oberschall, s. 81. pro Anglii: Smith, *The Working Man's Way in the World, being the Authobiography of a journeyman printer*, 1853; také *A Working Man, Scenes from my life*, (pracující muž, obrazy z mého života) 1858, předmluva Revd.R.Maguire; a Eleanor Eden (ed.), *The Autobiography of a Working Man*, 1862 – zejména nápadný v jeho živém, téměř mluveném stylu; stojí za srovnání s dřívějšími, okázale zábavnými *Memoirs of a Printer's Devil, interspersed with local descriptions, Gainsborough*, 1793. Edice *How i became a socialist* z 90. let 19. století ukazuje změnu svědectví a jeho obrácení naruby. Pokud jde o francouzský příklad, *Martin Nadaud: Memoires de Leonard, ancient garcon macon*, Paris, 1895, a (M. Agulhon, ed.), 1977. Gohreho německé edice začínají knihou Carla Fischera, *Denkwurdigkeiten und Erinnerunggrungen eines arbeiters*, Leipzig, 1904 – dělník v továrně na cihly. Jedno z klasických děl nového žánru bylo postupně přeloženo do angličtiny: Adelheid Popp, *The autobiography of a Working Woman*, 1912.

^{xiii} 1797, s.2.

^{xiv} Eileen Yeo, „Mayhew as a Social Investigator“, E.P. Thompson a E.Yeo (eds.): *The Unknown Mayhew*, 1971, s. 54-63.

^{xv} Mary Higgs, *Glimpse into the Abyss*, 1906, Jack London *The People of the Abyss*, 1903, (č. Lidé propasti, Praha 1924); George Orwell, *Down and out in Paris and London*, 1933 (č. Na dně v Paříži a Londýně, Olomouc 1996); Sherard, s. 41-3, Harold Wright (ed.) *Letters of Stephen Reynolds*, 1923, s. 109, Tomovi Wooleymu, 25. září 1908, a *Daily news* 22. května 1923.viz. také pronikavou předmluvu v knize *Seems so!*

^{xvi} *Our Partnership*, 1948, s. 27 a 158; Margaret Cole : „Beatrice Webb“ 1945, s.59.

^{xvii} *Economic Journal*, XVI, p.522.

^{xviii} *A Brief Account of the Literary Undertakings of Hubert Howe Bancroft*, 1883; J.W. Caughley, *Hubert Howe Bancroft, Historian of the West*, Berkeley, 1946; Willa Baum, „Oral

---

history: a revived tradition at the Bancroft Library“, *Pacific North West Quarterly*, April 1967, s. 57-64.

^{xix} s. v, 3, 520.

^{xx} s. iv-vi, I, 5, a 11. S podobným zaujetím pracovali David Hume a Edward Gibbon.

^{xxi} H.P.Rickman (ed.), *Meaning in History*, 1961, s. 85-6.

^{xxii} přel. G.G. Berry, s.17.

^{xxiii} Actonův dopis spolupracovníkům: Fritz Stern, *The Varieties of History*, New York, 1956, s. 247.

^{xxiv} Langlois a Seignobos, s.129, 134, 155,175,196; Collingwood, s. 131.

^{xxv} *The Struggle of Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford, 1954, s. 569-72.

^{xxvi} *Listener*, 1. února 1973, s.148; *English History 1914-45*, Oxford, 1945, s. 609; *Struggle for Mastery*, s. 574.

^{xxvii} B.Malinovski, „*Myth in Primitive Psychology*“, in W.R.Dawson (ed.), *The Frazer Lectures*, 1932, s.97; srv. *Sex and Repression in Savage Society*, 1927, s. 104; Radin, s. 8.

^{xxviii} S. 9-10. *Somebody* si také pohrával s podobnými představami v New Yorku: svědek karikatury profesora Sea Gulla, s jeho rozsáhlým projektem „An Oral history of Our Time“, z knihy Josepha Mitchella *McSorley's Wonderful Saloon*, 1938, s. 68-86, popisující každodenní dějiny „mnoha rukávů košile“, nedokončené po 26 letech popíjení v baru a setkáních v hotýlku.

^{xxix} Paul Thompson, „The BBC Sound Archives“, OH, I, 2, s.11-18, a hlavní pramen pro Asa Briggsovou, *History of Broadcasting in the United Kingdom*, 1961; mezi jiné patří A.J.P. Taylor a Theo Barker.

^{xxx} *SSRC Newsletter*, 31, červenec 1976, s.6.

^{xxxi} *From Mouths of Men*, s.187.

^{xxxii} OH, I, 3, s.46.

^{xxxiii} s.142.

Čeho vyprávěné dějiny dosáhly?

Ekonomické dějiny: Christopher Storm- Clark, *The Miners, 1870-1970: a Test-case for Oral History* (Horníci 1870-1970; zkušební případ k vyprávěným dějinám), *Victorian Studies*, XV, I; Gould Colman, 'Theoretical Models and Oral History Interviews', (*Teoretické modely a rozhovory ve vyprávěných dějinách*), *Agricultural History*, 41, červenec 1967; Allan Nevins, *Ford*, 1954-62; George Ewart Evans, *Where Beards Wag All*, slévárna, práce migrantů v pivovaru, řemeslníci; o putujících řemeslech se výzkum vyvíjí – Colin Bundy, Dermont Healy, a Bill Williams, Manchester Polytechnic; o rybaření George Ewart Evans, *The Days That We Have seen*, (Uplynulé dny), 1975; Trevor Lummis, 'The Occupational Community of East Anglian Fishermen', (Pracovní společenství východoanglických rybářů), *British Journal of Sociology*, XXVIII, I, březen 1977, a výzkumná zpráva SSRC, 'The Family and Community Life of East Anglian Fishermen' (Rodinný a společenský život východoanglických rybářů); Peter Frank, 'Women's Work in the Yorkshire Inshore Fishing Industry' (Ženská práce v pobřežním rybaření v Yorkshire), a P.J. Edwards a Jean Marshall, 'Sources of Conflict in the Trawling Industries of Hull and Grimsby Between the Wars' (Zdroje konfliktu v meziválečném v průmyslových odvětvích lovu ryb v Hullu a Grimsby), OH, 4, I, a 5.

K zemědělství: George Ewart Evans, *The Horse in the Furrow* (Kůň v brázdě), 1960, *The Farm and The Village* (Farma a vesnice), 1969 a *Where Beards Wag All*; David Jenkins, *The Agricultural Community in South West Wales at the turn of the 20th century* (Společenství zemědělců v jihozápadní Walesu na přelomu 20. století), 1971; Carol Faiers, 'Persistence

---

and Change in farming Methods in a Suffolk Village (Trvání a změna metod hospodaření v suffolské vesnici), OH, 4, 2. viz. též venkovskou společenskou historii zmíněnou dále.

K podnikatelům: Thea Vigneová, výzkumná zpráva SSRC, *'Middle and Upper Class Families in the early 20th century'* (Rodiny střední a vyšší třídy na přelomu 20. století), ; jednotlivé příklady jsou v Nevins: Ford, a George Ewart Evansovi, *From Mouths of Men*, s. 21-30; o malých podnikatelích T.Vigneová a A. Howkins, *'The Small shopkeeper in industrial and market towns'* (Drobný obchodník v průmyslových a tržních městech), viz. G.Crossick (ed.), *The Lower Middle Class in Britain 1870-1914* (Nižší střední třída v Británii 1870-1914), 1977.

Dějiny vědy: Davod Edge, *Astronomy Transformed: The Emergence of Radio Astronomy in Britain*, (Transformovaná astronomie: vznik radioastronomie v Británii), 1977; Tom Rivers Saula Benisona; *Reflections on a Life in Medicine and Science* (Úvahy o životě s lékařstvím a vědou), Cambridge, Massachusetts, 1967; a Peter Olch, 'Science and technology', Oral History Association, *Fourth National Colloquium on Oral History* (Čtvrtá národní konference vyprávěných dějin), New York, 1970.

Dějiny náboženství: Rober Moore, *Pit-men, Preachers and Politics* (Horníci, kazatelé a politika), 1974; Hugh McLeod, *'White Collar Values and the Role of Religion'* (Hodnoty bílého límečku a funkce náboženství) v knize *The Lower Middle Class in Britain 1870-1914*, viz. výše; Clive Field, *'A sociological profile of English Methodism'* (sociologický profil anglického metodismu), OH, 4, I; Robert Towler a Audrey Chamberlainová, 'Common Religion' (Pospolité náboženství) *Sociological Year Book of Religion in Britain*, 6, 1973. také velmi bohatá folkloristická sekundární literatura - viz. odkazy v kapitole 2 a dále v textu.

Dějiny práce: pro úplnou bibliografii viz. Robert Turner, *'The contribution of oral evidence to labour history'* (Příspěvek mluveného svědectví k dějinám práce), OH, 4, I. Pracovní životopis: John Saville a Joyce Bellamy, *Dictionary of Labour Biography* (Slovník pracovního životopisu), 1972. Alice a Saughton Lynd, *Rank and file, Personal Histories by Working Class Organisers from America* („Řadoví členové: osobní historie organizátorů dělnické třídy z Ameriky“), New York, 1973; *People's Autobiography of Hacney* (osobní autobiografie lidí Hacney), *Working Lives 1905-45*, 1975; Arthur Randell, *Fenland Railwayman* (Železničář z kraje močálů), 1968; Angus McLellan, *The Furrow Behind me* (Brázda za mnou), 1962; a Margaret Powell, *Below Stairs* (Mezi služebnictvem), 1968. Příkladem ve Francii je Adelaide Blasquez, *Gaston Lucas Serrurier*, Paris, 1977, a Bruno Jean, 'Un Ouvrier du Textile' *Recherches Sociographiques, XVII, I*, Laval, Quebec, 1976. k odborům a stávkám: Peter Frielander, *The Emergence of a UAW Local North-East*, 1970, a Peter Wyncoll a Hywel Francis v Jeffrey Skelley (ed.), *The General strike* (Generální stávka), 1976; A.Lane a K.Roberts, *Strike at Pilkingtons* (Stávka v Pilkingtons), 1971; R.Hay a J. McLaughlin, *'The Oral History od Upper Clyde Shipbuilders'* (Vyprávěné dějiny stavitelů lodí na horním toku Clyde), ; Alun Howkins 'Structural Conflict and the farm-worker: Norfolk, 1900-20' (Strukturální konflikt a pracovník na farmě, Norfolk, 1900-20), *Journal of Peasant Studies*, 4, 3, 1977. Sidney Pollard a Bob Turner, *'Profit-sharing and Autocracy: the case of J.T.and J.Taylor of Batley, Woolen Manufacturers, 1892-1966'* (Dělba zisku a autokracie: případ J.T.a J. Taylora z Batley, výrobců vlněného zboží, 1892-1966), *Business History*, 8, I, leden 1976; Robert Turner, *'Essay in Oral History'* (Studie ve vyprávěných dějinách), BSSLH, 27; Joanna Bornat, *'Home and Work'* (Práce a domov), *Women's History Issue*, OH, 5, 2. O nezaměstnaných: Studs Terkel, *Hard Times* (Těžké časy), 1970; Barry Broadfoot, *Ten Lost Years*, Toronto, 1973; Dennis Marsden a E.Duff, *Workless*, (Nezaměstnaní), 1973; Ray Broomhill, *'Using Oral Sources in writing a social history of the unemployed during the Depression in South Australia'* (Užití vyprávěných pramenů ve vytváření společenských dějin nezaměstnaných během hospodářské krize v jižní Austrálii), in

---

Joan Campbell (ed.), *Oral History* 75, Latrobe, 1975; John Saville, *Interviews in labour History* (Rozhovory v dějinách práce), OH, I.

O komunitách pracujících: Raphael Samuel, "Quarry Roughs", *Life and labour in Headington Quarry, 1860-1920* (Drsní muži z kamenolomu: život a práce v Headingtonském kamenolomu 1860-1920), *Village Life and Labour*, 1975; Moore, *Pit-men, Preachers and Politics*, a Storm-Clark, *The Miners...* viz. výše.; Davod Egan a Merfyn Jones, *Recording Welsch Mining Communities* OH, 4, I.

K pracovní zkušenosti a třídnímu vědomí viz. Studs Terkel, *Working (Pracující)*, New York, 1974; Liliana Lanzardo, *Class Operaie e Praitto Comunista alla Fiat.. 1945-68*, Turin, 1971; David Douglass *Pit life in County Durham* (Horníci v hrabství Durham), 1971. *The Durham Pitman* in R. Samuel (ed.) *Miners, Quarrymen and Saltworkers* (Horníci, lamači kamene a solní dělníci), 1977; o hornících rovněž George Ewart Evans, *From Mouths of Men*; Trevor Lummis, *The Occupational Community of East Anglian Fishermen*, a Edwards a marshall, viz. výše; Frank McKenna, *Victorian Railway Workers* (viktoriánští drážní pracovníci), HW, I; Bob Gilding, *The Journeyman Coopers of East London*, History Workshop Pamphlet 4, 1971; Mavis Waters, *Craft Consciousness in a Government Enterprise: Medway Dockyardmen 1860-1906* (Řemeslnické povědomí ve státním podniku: dokaři z Medway 1860-1906), Geoffrey Tyack, *Service on the Cliveden estate between the Wars* (Služba na velkostatku Cliveden mezi válkami), OH, 5, I.

Politické dějiny: neorganizovaných, řadových členů nebo tajně organizovaných. Paul Thompson, *The Edwardians* (Edwardiané), 1975, s. 237 nn. ; *The Bologna Conference* a *Oral History in Israel*, OH, 5, I; Shawl Esh, *Yad Washem Studies on the European Jewry catastrophe and Resistance* (Studie Yad Washemu o evropské židovské katastrofě a odporu), Jerusalem, 1960; Hywel Francis, *Welsch Miners and the Spanish Civil War* (Welšští horníci a španělská občanská válka), *Journal of Contemporary History*, 53, 3, 1970. politická dokumentace: William Manchester, *The Death of a President* (Smrt prezidenta), 1967; W.H. Van Voris, *Violence in Ulster: an Oral Documentary* (Násilí v Ulsteru: mluvená dokumentace), Amherst, 1975. Politický životopis: Thomas H. Williams, *Huey Long, 1969*; Dean Albertson, *Roosevelt's Farmer: Claude R. Wickard in the New Deal*, (Claude R. Wickard v období Nového údělu) New York, 1961; John Toland, *Adolf Hitler*, New York, 1976; Bernard Donoghue a George Jones, *Herbert Morrison: Portrait of a Politician*, 1973. o místní vládě: John Marshall, výzkumný projekt, Centre for North-West Regional Studies, Lancaster University.

Válečné dějiny: Mary P. Motley, *The invisible Soldier: The Experience of the Black Soldier, World War II* (Neviditelný voják – zkušenost černého vojáka ve druhé světové válce), Detroit, 1975; David Lance, OH, 4, 2, s. 17-18; General James Collins, Oscar Fitzgerald, Colonel Robert Zimmerman a Benis Frank, *Taped Interview and the Documentation of Viet Nam Combat Operations* (Nahrané rozhovory a dokumentace vietnamské bojové operace), OHR, 1974. Speciální výzkumné sbírky se nacházejí v Imperial War Museum a National Maritime Museum v Londýně, a na Sunderlandské polytechnice.

Koloniální dějiny: Charles Allen, *Plain Tales from the Raj* (Obyčejné historiky z Raj), 1975; Cambridge South Asian Archive, 1973; J.J. Tawney, *The Oral History programme of the Oxford Colonial Records Project*, (projekt vyprávěných dějin z koloniálních záznamů z Oxfordu), OH, I, 3.

Africké dějiny. Metody a přístupy, Jan vansina, *Oral Tradition*; Ruth Finnegan, *Oral Literature in Africa* (Mluvená literatura v Africe), 1970; David Henige, *The Chronology of Orla Tradition*, Oxford, 1974; Elizabeth Tonkin, *Implications of Oracy*, (Aspekty vyprávění), OH, 3, I. O tradicích datovaných k roku 1300, D.T. Niane (přel. G.D. Pickett), *Sundiata, an Epic of Old Mali*, 1965. Africké politické dějiny: David Cohen, *The Historical*

Tradition of Busoga (Historické tradice Busogy), Oxford 1972; A.D. Roberts, *A History of Bemba*, Madison, 1973; Steven Feierman, *The Shambaa Kingdom* (Království Shambaa), Madison, 1974. životopis: Don Barnett a Karari Niama, *Mau Mau from Within* (Mau Mau zevnitř), 1966; John Iliffe, *Modern Tanzanians*, 1973. Biografické přehledy viz A.D. Roberts, 'The Use of Oral Sources for African History' (Užití vyprávěných pramenů v afrických dějinách), OH, 4, I.

Společenské dějiny: obecně Paul Thompson, *The Edwardians; The remaking of British society*, 1975. (Edwardiané: změna britské společnosti).

Venkovská společenská historie a studie malého společenství – jih a západ: George Ewart Evans, *Ask the Fellow who Cut the Hay* (Zeptej se chasníka, kdo sekal trávu), 1956, *Where Beards Wag All, The Days That We Have Seen*, 1975; Ronald Blythe, *Akenfield: Portrait of an English Village* (Portrét anglické vesnice), 1969; Raphael Samuel "Quarry Roughs" v *Village Life and Labour*, viz. výše; Mary Chamberlain, *Fenwomen* (Ženy z mokřin), 1975. Západ a sever: C.M. Arensberg a T.S. Kimball, *Family and Community in Ireland* (Rodina a malé společenství v Irsku), Cambridge, Massachusetts, 1940 a kritická opětovná studie Hugh Brody, *Inishkillane*, 1973; W.M. Williams, *The Sociology of an English Village: Gosforth*, 1956, a *A West Country Village: Ashworthy*, (vesnice západní oblasti: Ashworthy) 1963; James Littlejohn, *Westrigg*, 1963; Ian Carter, 'Class and Culture among Farm Servants in the North East, 1840-1914' (Třídní vědomí a kultura u farmářských pomocníků na severovýchodě), v A.A. Maclaren (ed.), *Social Class in Scotland* (Společenská třída ve Skotsku), Edinburgh, 1975; Eric Cregeen, 'Oral Sources for the Social History of the Scottish Highlands and Islands' (vyprávěné zdroje pro společenskou historii na skotské vrchovině a ostrovech), a 'Oral tradition and Agrarian History in the West Highlands' (Mluvená tradice a venkovská historie na západní vysočině), OH, 2, 2, a 2, I; David Jenkins, *The Agriculture Community in South West Wales*, výše; I. Emmet, *A North Wales Village*, 1964; A.D. Rees, *Life in a Welsh Countryside* (Život na velšském venkově), Cardiff, 1950; R. Frankenberg, *Village on the Border* (Vesnice na hranici), 1957.

Městská společenská historie a komunitní studie – město a okolí města: Studs Terkel, *Division Street: America* (Rozdělená ulice: Amerika), New York, 1967; Daphne Marlatt, *Stevenson recollected*, Victoria B.C., 1975; Boston Bicentenary Neighbourhood History Series, *The South End* (Jižní konec), 1975; Robert Roberts, *The Classic Slum*, Manchester, 1971; Paul Thompson, 'Voices from Within' (Hlasy zevnitř), v Michael Wolff a H.J. Dyos (eds.), *The Victorian City*, 1973; People's Autobiography of Hackney Series (Životopisy lidu Hackney), (*Working lives, etc.*), z 136 Kingland Higt St., Londýn E8; edice *Lifetimes* z Institutu pro pokroková studia, Manchesterská polytechnika, Hilton St., Manchester. Také ze sociologie Ruth Durant, *Watling*, 1939; M. Young a P. Willmott, *Family and Kinship in east London*, (Rodina a příbuzenství ve východním Londýně), 1957.

Menší města: Melvyn Bragg, *Speak For England*, (Mluv za Anglii), 1976; Raphael Samuel, 'Orla History and Local History', *History Workshop*, I.; George Ewart Evans, *From Mouths of men*, První část 'The Town' (Město). Také ze sociologie Margaret Stacey, *Tradition and Change: A Study of Banbury* (Tradice a změna: studie Banbury), 1960, a Stacey a kol. *Power, Persistence and Change*, (Moc, vytrvalost a změna), 1975; J.M. Mogeey, *Family and Neighbourhood* (Rodina a sousedství), (Oxford), 1956; a C. Rosser a C.C. Harris, *The Family and Social Change: A Study of Family and Kinship in a South Wales Town*, (Rodina a sociální změna: studie rodiny a příbuzenství v jihovýchodním městě), 1965.

Kulturní dějiny – vzdělávání a jazyk: Richard Hoggart, *The Uses of Literacy* (Schopnost používat gramotnosti), 1957; Brian Jackson a Dennis Marsden, *Education and the Working Class* (vzdělání a dělnická třída), 1962; John Dillard, *Black English* (černý Angličan), New York, 1973; Stanley Ellis, 'The Survey of English Dialects and Social History', OH, 2, 2,

---

s.37-43; *Language and Class Workshop ; Lore and Language* (Tradice a jazyk), časopis Sheffieldského univerzitního centra pro anglickou kulturní tradici a jazyk; Bruce Rosenberg *The Art of the Folk Preacher* (Umění folklorního kazatele), 1970; Iona a Peter Opieovi, *The Lore and Language of school children* (Lidová tradice a jazyk školních dětí), 1959. Městský folklor: Roger Abrahams, *Deep Down in the Jungle* (Hluboko v džungli), Chicago , 1970. venkov: George Ewart Evans a George Thomson, *The Leaping Hare* (Skákající zajíc), 1972; úryvky z Enid Porter, *Cambridgeshire Customs and Folklore* (zvyky a folklór hrabství Cambridge), 1969; a úryvky z *Foxfie*, Rabun Gap, Georgia, *One*, 1972, *Two*, 1973.

Hudba: Brian Jackson a Dennis Marsden, *Working Class Community* (Společenství dělníků) ,1971 – dechovky; A.L. Lloyd *Folk Song In England* (Folková píseň v Anglii); David Buchan, *The Ballad and the Folk* (Balada a lid), 1972; Robin Morton, o Johnovi Maguire z Fermanagh, *Come day, Go day, God Send Sunday* (bezstarostně seslal Bůh neděli), 1973; Gareth Stedman-Jones *Working-Class Culture and Working Class Politics in London 1870-1900* (Kultura a politika dělnické třídy v Londýně mezi lety 1870-1900), *Journal of Social History*, časopis pro společenské dějiny 7, 4, 1974; Alun Howkins, *The Voice of the People: the Social Meaning and Context of Country Songs* (Hlas lidu: sociální význam a souvislost venkovských písní), a Elizabeth Bird, *Jazz Bands of North East England; the evolution of a working-class culutral activity* (Jazzové kapely severovýchodní Anglie –rozvoj kulturních aktivit dělnické třídy), OH, 3, 1, a 4, 2; William J.Schafer, *Brass Bands and New Orleans Jazz* (Dechové kapely a neworleanský jazz), Baton Rouge, 1977; Vivian Perlis, *Charles Ives Remembered* (Charles Ives vzpomíná), New Haven, 1974.

Jiné způsoby trávení volného času: Sally Alexander, *St. Giles Fair 1830-1914* (Trh v st.Giles 1830-1914), brožurka History Workshop 2, 1970; Michael Wistanley, *The Rural Publican and his Business in East Kent before 1914* (Venkovský hostinský a jeho zaměstnání ve východním Kentu před rokem 1914), OH, 4, 2; Mike Steen, *Hollywood Speaks* (Hollywood promlouvá), New York, 1974; Lawrence S. Ritter, *The Glory of their Times: the Story of the Early Days of Baseball* (Jejich dřívější sláva: příběh začátků baseballu), New York, 1966.

Dějiny rodiny: dětství: Thea Vigneová (ed.) OH, 3, 2, *Family History Issue* (seznam knih k rodinné historii), Thea Vigneová *Parents and Children 1890-1918: Distance and dependence* (Rodiče a děti: odloučenost a závislost), Elizabeth Roberts, *Learning and Living: Socialization outside School* (Učení a život: socializace mimo školu), o mládí *Family History Issue*, Paul Thompson, *The War with Adults* (Válka s dospělými), Derek Thompson, *Courtship and Marriage in Preston between the Wars* (Náměly a manželství v meziválečném Prestonu), a Stephen Caunce, *East Riding Hiring Fairs* (Východní nájemné trhy); o manželství, sexualitě a kontrole porodnosti viz. Diana Gittins *Married Life and Birth Control between the Wars* (Život v manželství a kontrola porodnosti v meziválečném období) , *Family history Issue*, a OH, 5, 2; T.C. Smout, *Aspects of Sexual Behaviour in 19th Century Scotland* (Aspekty sexuálního chování ve Skotsku devatenáctého století), v Maclaren, *Social Class in Scotland* (Společenská třída va Skotsku); K.H. Connell, *Irish Peasant Society* (Společnost irských sedláků); v nejbližší době k tomuto tématu vyjde: John Woodhurst, *Youth Strikes and the Juvenile labour Market*, (Počáteční období stávek a mladý pracovní trh), *Apects of the Youth Question*, 4.

Antropologie: Oscar Lewis, *The Children of Sanchez* (Sanchezovy děti), New York, 1961. sociologie, studie společenství viz. výše, a také P.Townsend, *The Family Life of Old People* (Rodinný život starých lidí), 1957, a Lee Rainwater, *And the Poor Get Children* (A chudí mají děti), 1960, a *Family Design* (Struktura rodiny). Chicago, 1965; také Jeremy Seabrook, *The unprivileged* (Neprivilegovaní), 1967.

Dějiny žen: Sherma Glucková *From Parlor to Prison: Fire American Suffragetes Talk about Their Lives* (Ze salonu do vězení. Pět amerických sufražetek hovoří o svém životě), New

---

York, 1976; Mary Chamberlainová *Fenwomen*; Gwendolyn Safierová *Contemporary American Leaders in Nursing: an oral history* (Současné americké význačné osobnosti ošetrovateľství: vyprávěné dejiny), New York 1977; *Jewish Grandmothers*, viz. výše; *Women's History Issue*, OH, 5, 2, zahrnuje články o dělnických ženách doma a v práci v Birminghamu, Nottinghamu, Yorkshiru, a Lancashiru od Catherine Hallové, Sandry Taylorové, Joanny Bornatové, Elizabeth Robertsové, a Jill Liddingtonové.

Menšiny- američtí indiáni: Paul Radin, *Crashing Thunder*, 1926; Leo Simmons, *Sun Chief* (Sluneční náčelník), New Haven, 1942; Nancy O. Lurie, *Mountain Wolf Woman: the Autobiography of a Winnebago Indian* (Životopis winnegabského indiána), Ann Arbor, 1961; Frank Waters, *Book of the Hopi* (Kniha o Hopi), 1963; J.H. Cash a H.T. Hoover (eds.), *To be an Indian*, (Být indiánem), New York, 1971.

Cikáni: Frances Hindes Groome, *In gypsy Tents* (V cikánských stanech), Edinburgh, 1880; Silvester Gordon Boswell, *The Book of Boswell: Autobiography of a Gypsy* (Kniha Boswellu: životní příběh cikána), 1970.

Číňané, Japonci: Victor G. A. Brett de Barry Nee *Longtime Californ': a documentary Study of an American Chinatown* (Dlouhá Kalifornie: dokumentární studie o americké čínské čtvrti), New York, 1973; Marlatt, *Stevenson Recollected*, viz. výše.

Židovské dějiny: Sydelle Kramer a Jenny Masur, *Jewish Grandmothers* (židovské babičky), Boston, 1976; *'Oral History in Israel'* (vyprávěné dějiny v Izraeli), OH, 5, I. William J. Fishman, *East End Jewish Radicals 1875-1914* (židovští radikálové East Endu), 1975; velký výzkum se realizuje Bill Williams, Manchesterská polytechnika.

Migrace viz. také: Jane Sygneová, *'Immigrant Communities – British and Continental European – in early 20th century Hamilton, Canada'* (emigrantské sdružení Britů a Evropanů z kontinentu v kanadském Hamiltonu na počátku 20. století), OH, 4, 2.

Dějiny zločinu – životopisy: Tony Parker a Robert Allerton, *The courage of His Convictions* (Odvaha jeho přesvědčení), 1962; Lillias Rider Haggard, *I walked by night*, viz. výše.

Dějiny černochů – městských: Paul Bullock, *Watts, the Aftermath* (Watts a jeho následky), New York 1969; Alex Haley, *Autobiography of Malcolm X* (životopis Malcolma X), New York, 1965; . Venkovští: *These Are our Lives*, Federal Writers Project, viz. výše; Theodore Rosengarten, *All God's Dangers: The Life of Nate Shaw* (Všechna nebezpečí Boha: život Nate Shawa), New York, 1974; William Montel, *The Saga of Coe Ridge* (Sága Coe Ridge), Knoxville, Tennessee, 1970; Lawrence Goodwin, *'Populist Dreams and Negro Rights: East Texas as a case Study'* (Sny populisty a práva černochů: východní Texas jako případová studie), *American Historical Review*, 76, I, 1971; *Southern Exposure*, zvláštní oddíl *'Voices of Southern Struggle'* (Hlasy jižního zápasu), I, 3-4; Winter 1974; George Rawick, *From Sundown to Sunup*, *The making of the Black Community* (Od západu do východu slunce. Vytvoření černošské komunity) a *The American Slave – A composite Biography* (Americký otrok – kombinovaný životopis), Westport, Connecticut, 1972. dřívější ukázky vyprávění otroků byly vydány v B.A. Botkin, *Lay my Burden Down* (Polož moje břemeno), Chicago, 1945; pro současnost viz. Eugene Genovese *Roll, Jordan Roll: the World the Slaves Made* (Dej se do pohybu, Jordane: svět, jaký si vytvořili otroci), 1974. pro sociologii především Charles S. Johnson, *Shadow of the Plantation* (Stín plantáže), Chicago, 1934; John Dollard, *Caste and Class in a Southern Town* (Kasta a třída v jižním městě), New Haven, 1937; John K. Morland, *Millways of Kent* (Mlýny Kentu), Chapel Hill, 1958, a Hylan Lewis *Blackways of Kent* (Černé cesty Kentu), Chapel Hill, 1955.

poznámky

ⁱ George Ewart Evans, *The Days That We Have Seen*, s.24.

ⁱⁱ „The Miners, the relevance of oral evidence“, OH, I, 4, s.74.

ⁱⁱⁱ s.xxxii- xxxviii.

^{iv} Donoughue, OH, 2, I, s. 83-4.

^v s.4.

^{vi} s. 127, 144, 201.

Důkaz

O paměti především F.C. Bartlett, *Remembering*, (Pamatování) Cambridge, 1932; Ian Hunter, *Memory* (Paměť), 1957, zrevidovaná edice 1964; Roberta L.Klatsky, *Human memory* (Lidská paměť), San Francisco, 1975.

O historických změnách vnímání: Mandrou, *Introduction to Modern France* (Úvod do novoveké Francie); také všeobecně Vansina, viz. výše. Gerontologie: A.T. Welford, *Ageing and Human Skill* (Stárnutí a lidská schopnost), 1958; B.L. Neugarten (ed.), *Middle Age and Ageing* (Střední věk a stárnutí), 1968. o rozhovorech a sociologických metodách: herbert H. Hyman, *Interviewing in Social Research*, (Dotazování v sociálním výzkumu), Chicago, 1954; W.V.D. Bingham a B.V. Moore, *How to Interview* (Jak vést rozhovor), 1931, zrevidováno New York, 1959; Norman Denzin (ed.) , *Sociological Methods* (Sociologické metody), Berkeley , 1970; Barney G. Glaser a Anselm L.Strauss, *The Discovery of Grounded Theory* (Odhalení základní teorie), Chicago, 1967. O důsledcích věrohodnosti paměti v návaznosti na práce změnění v poznámkách, David F. Musto a Saul Benison, 'Studies on the Accuracy of Oral Interviews' (studie k věrohodnosti rozhovorů), *Fourth National Colloquium on Oral History*, OHA, 1969; William W.Cutler, 'Accuracy in Oral History Interviewing', (Věrohodnost v rozhovoru vyprávěných dějin), *Historical Methods Newsletter*, červen 1970.

ⁱ OH, I,4, s. 93.

ⁱⁱ s. 133-7.

ⁱⁱⁱ D.Read, *Documents from Edwardian England*, 1973, s. 305-7; R.N.W. Blake, *The Unknown Prime Minister, the Life and Times of Bonar Law*, 1955 s. 130.

^{iv} „Populist Dreams“, *American Historical Review* 76, výše; srv. Mason, *General Strike...*, s. 70, 101.

^v OH, I, 3, s. 35, 46.

^{vi} přel. 1952 s. 37; Jack Douglas, *The Social Meanings of Suicide*, Princeton, 1967.

^{vii} Sčítání lidu Anglie a Walesu pro rok 1911, 8. vydání, „Fertility and Marriage“, „Plodnost a sňatky“, s. xv.

^{viii} Frances Widdowson, *Elementary Teacher Training and the Middle Class Girl*: a Susan Miller *The Happy Coincidence: rural poverty nad the labour migration scheme*. Eva Hostettlerová, *Cottage economy*, pojednání University of Essex M.A. a projekty vyprávěných dějin, 1976; Gudie Lawaetz, „History on Film“, *History Workshop* 2, s. 124; srv. 137; Royden Harrison, *Times Higher Education Supplement*, 23. července 1976.

^{ix} R.H.S. Crossman, *Listener*, 1. února 1973, s. 148 ; *From Mouths of Men*, s. 174-5.

^x Hunter, s.175.

^{xi} nové nahrávání, např. Calum Johnston, nahráno Alanem Lomaxem ze školy Skotských studií v roce 1951, *Toucher*, 13, s.166, a pro náš vlastní výzkum, 293, s.1-8, 1971; Thea Vigneová, analýza tří rozhovorů pro kurz D 301 Open University, poznámky k televizním programům (8 a 9), s.19-23; a OH , I,4, s. 14-17.

^{xii} H.P. Bahrick P.O. Bahrick a R.P. Wittlinger, „Fifty years of Memory for Names and Places“, *Journal of Experimental Psychology* (104, I), březen 1975.

^{xiii} Jenkins, s.5; Hunter, s.161.

^{xiv} Barlett, s. 204

-
- xv s.10-11.
- xvi I, s.446-7.
- xvii Roy Hay, „Use and Abuse of Oral Evidence“, nepublikovaný článek, s.4-5.
- xviii Sean O’Sullivan, *OH*, 2, 2, s.9-17; Vansina, *OH*, 5, I, s.22-3 ; Ronald J.Grele, *Envelopes of Sound*, Chicago, 1975, s. 57,61.
- xix *OH* 5, I, s.23.
- xx James W.Wilkie, „Alternative Views in History: Historical statistics and Oral history“, in: Richard E.Greenleaf a Michael C.Meyer (ed.), *Research in Mexican History*, Lincoln, Nebraska, 1973, s.54.
- xxi Hunter, s.227; Welford, s.233.
- xxii Hyman, s.115
- xxiii s. 159-61.
- xxiv Vansina, s.93.
- xxv Denzin, s.199-203.
- xxvi Carol Faiers, „Persistence and Change in a Suffolk village“, Essex University Sociology B.A. project, 1976, s.36.
- xxvii *OH*, 4, I, s.47.
- xxviii „Implications of Oracy: an Antropological View“, *OH*, 3, I, s.31, 40-I, a I, 4, s.77.
- xxix *HW*, I, s.130; viz. též Thea Vigneová, pozn.11 výše.
- xxx Denzin, s.324; Hyman, s.234, 238-42.
- xxxi s.459, 467.
- xxxii s.273.
- xxxiii např. *OH*, I, 3, s.31, 40-I, a I, 4, s.77.
- xxxiv s.190-2.
- xxxv Neugarten, s.173-7.
- xxxvi. Broomhill, „...the Unemployed...in South Australia“; *OH*, I,3,s.39; *OH*, 2,I, s.84; srv. nepříjemný a nesystematický experiment Kosse, *Times* , literární příloha, 5.prosince 1975, recenze *Edwardians*.
- xxxviii *Speak for England*, s.7.
- xxxix s.5.
- xl *Ford*, I, s.267-8, 389-93; *Living Through the Blitz*, s.330; srv. *OH*, 5, I, s.131-3 (přehled).
- xli Mason a Skelley, o generální stávce; o Yad Washem, *OH*, 5, I, s.37-9.
- xlii Raphael Samuel , *HW*, I, s.202 a *Miners, Quarrymen and Saltworkers*, 1977, s.4.
- xliiii Friedlander, *Emergence of a UAW Local*, s. xxx.
- xliv *OH*, I, 4, s.116-20; Munson v *Contemporary Review*, 1975-6, s.107-8.
- xlv Raphael Samuel, *HW*, I, s.202.
- xlvi *Where Beards Wag All*, s.280.